

FERKEC LAJOS KÜLÖNÖS TEMETÉSE.

ABÁNYATELEPEN már harmadik hete esett az eső. A nyirkos levegőben pár nap óta megereszkedett novemberi köd elfüggönyözte az egész tájat. A meztelenre mosott fák, házak, kerítések szinte dideregni látszottak a ködruha áttört szövetében. Az apró munkásházak között le- és felfutó keskeny utak salakja is latyakosra ázott, hogy csaknem bokáig süppedt a járókelők lába a híg, kásás anyagba. De nemigen mászkált most künn senki, hacsak kinek nem volt rá szüksége. A szövetkezetbe pár deka zsírért ha elmentek az asszonyok, míg a «sicht»-ről jövő emberek görnyedt háttal, nehézkes lépetekkel botorkáltak szótlánul a korcsmába, vagy némelyik hazafelé. Az iskolából kitóduló maszatos, vézna gyermekhad lármája is csak pár percre hasított bele a levegőbe, aztán a kiabálás helyét újra befoltozta a köd és csak az esőcseppek szüntelen, végtelen hada járta cikázva, fickándozva magagyártotta egyhangú ütemre kipegős-kopogós, cuppantós táncát.

Az egyik úton két munkás plattyogott előre a pocsolyában. Nehéz lett volna megállapítani, melyik az öregebb. Testvéreknek is beillettek, hacsak elvannyadt, szikár alakjukat, görbe hátukat, horpadt mellüket, lelógó göbös kezüket, nekibukó lépteiket látja az ember. Sem arcuk, sem ruházatuk nem árult el különbséget. Biztosan egyformán fogták a csákányt is, egyformán nyujtották ki a kezüket a bér, az étel, az ital, az asszony után, egyformán topogtak, dohogtak, ha lázadtak s egyforma megadással vitték apránként temetni, lehordani mihaszna életüket az aknába.

Jó darabot mentek anélkül, hogy csak egyik is szólt volna a másikhoz. Az egyik ugyan néha-néha nagyot sóhajtott, de úgy látszott, a másik ezt észre sem vette. Időnként egy-egy mellettük elhaladónak visszamorogták, hogy «jó szerencsét», aztán csak tovább bandukoltak.

Az, amelyik el-elsóhajtotta magát, megszólalt:

— Szögény, — mondta.

A másik talán meg sem hallotta.

Azért amaz tovább beszélt.

— Mögötte mán a bánya a hónapi levesüket. — Sóhajtott.

A másik biccentett. Aztán kis ideig megint szótlánul lépkedtek.

— Merhogy — magyarázta az egyik — mán a negyediket őszi mög a bánya.

A másik megint biccentett.

— Oszt nem igön maratt mán ott — folytatta — csak könyé-
pusztító, mög nyivákoló.

A másik legyintett s végre ő is megszólalt.

— Majd elküldi az asszonyt is a munkába, hogy keressen az is.

— Hát oszt hogy lösz a két gyөрökkel? — sóhajtzott tovább
az egyik.

— Hogy lesz? — méltatlankodott a másik — hát úgy, ahogy a
többi. Én is itt cseperedtem a! — És a lábával belecsobbantott az
útba. Nagyot fröccsent a híg latyak.

Ahogy újra némán tovább haladtak, most már lehetett látni,
hogy se nem testvér, se nem rokon ez a két ember. Az egyik valahon-
nan a kék égboltos, gulyakolompos messzi szabad mezőkről rogyott a
bánya vermébe és a szokatlan nagy sötétségben tapogatózó értelme
minduntalan beleütközött valamibe, ami fölvérezte. A másik talán
ilyen görnyedt háttal jött még a napvilágra is, ahol csak úgy hunyor-
gott, mint a bányalámpája. Ott volt az ő helye, ahol a szerszámjának
hasznát is vehette.

Az egyik mind mélyebbre horgasztotta a fejét.

— Oszt most eltemetik. Oszt égyször csak nincs, — sirán-
kozta.

— Ejnye, de a tüdődre vetted azt a Ferkec Lajost! — förmedt
rá a másik. — Hát volt és nincs. Ne félj te attól, oda kerülünk
mink is.

De az egyik csak nem tudott belenyugodni a változhatatlanba.

— Olyan jó komám volt, — mondta szomorúan. — Kuncsner-
nál sokat kugliztunk, oszt sokszor ütött kilencet. Mindég tréfált, min-
dég jókedve volt. Mög aztán olyan gyönyörűséges nótákat tudott,
hogy még na. Lénn is égyre futta. Szögény . . .

A másik már rá se hederített. Elhallgatott hát ő is, csak néha-
néha egy-egy sóhajtással igyekezett elejteni a nyomasztó terhet, ami
mindjobban súlyosodott a szívére. Már-már elsírta magát, amikor az
egyik saroknál egy valahonnan előkerült borzas, mocskos kutya kever-
gőzött a lába közé. Véletlenül megrúgta.

— Aú! — vonyított fel az állat.

A bányászt csontig átjárta a kutya panaszos kiáltása. Nem
tudni, hogy halott barátja iránti ellágyulásában, vagy talán mert
valamikor, még a mezőkön, neki is volt egy ilyen idomtalan társa,
akinek a húségét emlékezte vissza most, csak lehajolt a kutya felé.
Az, valószínűleg újabb támadástól tartva, behúzta a farkát. De mégsem
futott el, hanem meglapult. Csillogó, élénk szemeit ahogyan homlokára
túlva ráfüggesztette a feléje nyuló bányászra, azt valami újabb, meg-
magyarázhatatlan borzongás fogta el. Olyan különösnek látta a kutya
szemeit: kifejezően bús és mély volt ez a tekintet s — Uram bocsá! —
szinte emberi . . . Amikor remegő keze végigveregette az állat csimbó-

kos, csuromvíz bundáját, az egyszerre talpra ugrott és hangos csaholással elkezdett körbe-körbe futkározni.

A szomorkodó bányász csak nézte, nézte a rohangáló állatot. Aki még csak az imént eleven, égő sebet hurcolt magában, most úgy érezte, mintha ez a seb már is hegedni kezdene. Valami nagy nyugalom, békesség borult rája. Lassan elmosolyodott, majd pedig egyre vidámabb lett. Füttyentgetett, cöcögött a kutyának, ingerkedett, játszott vele, míg a másik bányász mogorva arccal csakúgy a szeme sarkából lesújtott pillantásokat vetett feléje. Észre vette ő ezt is. De ezen is csak mosolygott, azzal a fölényességgel, amivel a felnőttek természetesnek tartják, hogy a gyermekek némely dolgokat nem értenek meg.

A kutya öröme pedig határtalan volt. Folytonos csaholás között nagyokat hempergett a pocsolójában, előre futott, hátra futott, neki-nekiugrott az őt megérteni látszó bányásznak. Kedélyesen megugatta a szembejövöket. Aztán zihálva, kilógó nyelvvel a bányász lába mellé szegődött. Mint a parádés ló szedegette lábait a latyakból, lompos farkát szüntelen csóválva fel-felpislantott véletlen adta gazdájára mintegy biztatva azt, hogy «Ne félj, itt vagyok és minden hűséges gondommal rád figyelek». Aztán pedig újra kezdte a handarikázást.

Igy jutottak el hármában a kőfejtőig, ahol egy, a hegynek futó utcasorba befordultak.

Kétoldalon az utcasor két utolsó házának tűzfala és teteje már beleveszett a meredek hegyfalba, mintha csak abban folytatódott volna, nem is a ház, hanem az utcasor, az egész telep. Mintha ide, a már elhagyott «ördög»-aknába vonult volna a bányász sereg családostul, házastól, mindenestől együtt. Mert egy-két öregasszony úgy suttogetta ezt, amikor valahol a föld alatt dolgozó gépek halk fel-fel-morajlása, a benti robbantások valamilyen félreértésre adtak alkalmat. Ha pedig szerencsétlenség történt, akkor ugyanezek a vénasszonyok vérben forgó szemmel siettek házról-házra s diadalmasan mondogatták:

— Na lássák! Úgy-e megmondtam maguknak?! Mégse akarják hinni, hogy csak az aknáig megy az út fölfelé s attól kezdve lefelé tart! Hogy is gondolhatnak olyat, hogy a bányásznak felfelé is vezethet az útja!

Amikor pedig az utcasor végén, az egyik ilyen hegynek támaszkodó házban lakó Ferkec Dániel vájárnak már a negyedik gyereke — egy leány és három fiú — pusztult el a bányában a két nappal ezelőtti gerendázat leomlásakor, akkor a vénasszonyok sugdosása még a bátrabbakat is megremegtette, mert úgy látszott, hogy «aki közel lakik, vagy dolgozik az ördög-aknához, az akár bele is ugorhat, mert az már úgy is oda van szánva, hát kár is tovább a levegőt elszívnia a többi elől».

De Ferkec Dániel — úgylátszik — nem vett tudomást a babonáról. Ő csak lement a bányába, ha itt volt az ideje. A szerszámot csak

akkor tette le a kezéből, ha a feleségét megölelte s a kalapját csak akkor vette le a fejéről, ha a gyereke koporsója mellé állott. Szorgalmas, szükszavú ember volt

Most is, amikor a két bányász megérkezett, csak szótlanul megszorította a feléje nyújtott kezeket s a lábához fenekedő kutyát észre sem véve, nézte tovább mozdulatlanul és könnytelenül az egyetlen szoba közepén a földön fekvő koporsót.

Ott állott az asszony is. Karján a kisebb, mellette a nagyobb, még megmaradt gyerekeivel. Ő még egyet-kettőt csuklott a sírástól. Arcának sűrű ráncai, az élet vetéseinek ezek a barázdái, most nem bizonyultak elég mélyeknek ahhoz, hogy könnyeit, a halál aratásának kévéit akadálytalanul széthordozzák. Pedig talán nem is a fiát, nem is ezt a külön életet siratta ő, csak a maga testének, a maga életének ezt a hasznavehetetlen, elkallódott, tovatűnő darabját.

De nemcsak ő, hanem még a szertartásra gyülekezők közül is többen voltak így.

Az alig pár lépés szobában minduntalan ott lábatlankodott csendes szüköléssel a kutya is. Mindenkihez odament. Egyenkint szaglászatta, bökdöste őket az orrával.

A mind összébbszorongók legtöbbször ügyet sem vetett rá. Soraikból hangos sóhajtozás, sírás, szipogás hallatszott. Egyeseket ugyan önkéntelenül visszatartott ettől az apának méltóságteljesen viselt fájdalma, de ezek elégedetlenek is voltak, hogy még csak ki sem sírhatták magukat kedvükre. Mások pedig csendesen tereferéltek, a szerencsétlenség részleteit tárgyalgatták újra és újra, töviről-hegyire. Ismét mások pedig csak bámészkodni jöttek, vagy mert éppen nem akadt semmi dolguk. Valószínűleg ezek közül került ki az a néhány suhanc és gyerek is, akik az imént a szobából kikergetett kutyával incselkedtek, szórakoztak az ajtó előtti parányi udvaron. És a kutya, mintha csak kötelességének tartotta volna, mindent el is követett, hogy a vendégeket minél jobban mulattassa s elfelejtse velük, amiért tulajdonképpen idejöttek.

— Ugyan, ne viháncoljatok már azzal a kutyával — morgott egy-két ember, akik mégsem találta helyénvalónak a kutya vidám csaholását s a játszadozók hangoskodását.

Közben megérkezett a pap és a kántor is. Mikor a pap látta a már száz főnyire is felszaporodott gyülekezetet, amelyen csak nehezen tudta magát áttörni a szobáig, miután ott rövid imát mondott, úgy rendelkezett hogy vigyék ki a koporsót az utcára és ott állítsák fel a ravatalt.

— Dehát meg tetszik ázni — vetette ellene valaki.

— Nem baj — felelte a pap s köröskörül a pocsolyába érő palástjában már ott is állott az út közepén. Süvegét levette s bibliáját összekulcsolt kezeiben a mellére szorította. Háttal a hegyfalnak, a messze, ködbevesző völgybe révedt komoly tekintete.

Mialatt kihoztak két széket s arra nagy ügyel-bajjal ráhelyezték a halottat, a kutya lázas izgalomban futkározott ki és be. Kilógó nyelvvel lihegve kísérte a széket vivő embert s bekísérte azt a másik székeért is. Majd a koporsóvivők közül hol ennek, hol annak a kabátja széle után kapkodva lépekedett mellettük. Amikor pedig az asszonyok, férfiak és gyerekek úgy, ahogy elhelyezkedtek a koporsó körül, a kutya akkor is ott settenkedett a lábak között, folytonos farkcsóválással, halk nyifogással. Sokaknak ez föl sem tűnt, de az öregasszonyok már összedugták a fejüket és úgy sügtak-búgtak valami csodálatos dolgot Ferkec Lajos lelkéről, meg a kutyáról. Ezalatt a pap arra gondolt, hogy ebben a fönséges, Isten legnagyobb szerűbb templomában áll itt azzal az óriási feladattal, hogy elég tágra nyissa szívét a mások szomorúságának megértésére s elég szűkre fogja értelmét a nagy kinyilatkoztatásnak egyszerű emberekhez való megértetésére.

A kántor belefogott az énekbe :

— Te benned bíztunk . . .

A pap vele énekelt s a gyülekezetből néhányan.

Már az első soroknál élesen hasított bele az énekbe s egész a végéig kísérte azt a kutya vonyítása :

— Uiii ! Uiii !

Az emberek hátát valami különös borzongás szántotta végig. Az öregasszonyok összenéztek és bólongattak. A kutyát pedig sem elkergetni, sem elhallgattatni nem lehetett.

Mikor az éneknek vége szakadt, végre a kutya is elhallgatott.

A pap nagy komolysággal, alázatosan lehajtott a fejét és halkán imádkozni kezdett :

— Kegyelem nektek és békesség . . .

Szavait a hegyoldal százszorozva verte vissza s hangja úgy zengett-bongott át a párás légen, mintha a közelben harang szólalt volna meg. Az embereket átjárta, megremegettette, fölmelegítette ez a hang. Egyszerre nagyon lecsöndesedtek, tátott szájjal meredtek a papra, azontúl a sziklafalra, azon is túl messze-messze, valahová, ahol Isten célt és értelmet ad ennek az ő ténfergő, nyomorult kis életüknek. Már-már nem esett az eső, már-már nem is víztócsában állott vásott bocskoruk, már-már nem is volt pap és munkás, már-már elrugaszkodtak a földről s csak a lelkük úszott valami csodálatos fényárban, amikor . . .

— Vau-vau ! Vau-vau ! — ugatott rá a valahonnan újra előkerült lompos, ázott kutya a papra.

Észre sem vették, hogy már jó néhány perce ott ült a földön két hátsó lábán, szemben a beszélővel, akkőzt és a koporsó között. Mikor látta, hogy a pap nem akarja őt tudomásul venni, két mellső lábát annak palástjára csapta s onnan mégegyszer ráugatott.

— Vau-vau ! Vau-vau !

A pap valahogy a lábával szelíden eltaszigálta a kutyát, de

érezte, hogy szavainak szárnyát már elparittyázta a kutya pajkossága. Azért, ha kevesebb erővel is, de tovább beszélt.

A kutya azonban, úgylátszik, sehogy sem tudott belenyugodni, talán abba, hogy az úton is s itt is olyan nagyszerű játszópajtások, most egyszerűen rá se hederítenek. Újra elkezdett a lábak között furakodni, nyihogni. Egy-egy szoknyát megemelt a fejével, aztán az orrát körbetolta a földön a koporsó körül, meg is bámulta azt, majd arrafelé is fölszaglászott.

— Kusti te! — suttogták innen is, onnan is.

De a kutya csak tovább billegette magát. Mikor aztán ki kézzel ki kalappal utánacsapkodott és próbálta elkergetni, a kutya azt hitte, hogy mégis megkezdődött a játék. Újra hemperegni, csaholni, nyargalászni kezdett.

A pap végérvényesen kikökönt a beszéd fonalából s az egész gyászszertartás komolysága veszélyben forgott. Az öregasszonyok mintegy adott jelre szétrebbentek s itt is, ott is a gyülekezetben sejtelmes dolgokat sugdostak az emberek fülébe, egyesek legyintettek, mások nagy szemeket meresztve, egyszerre csak a kutyát akarták látni. Furakodtak, lökdösődtek, pisszegtek, mormogtak, szóval teljesen felborították a gyülekezetnek előbb még egységes külső és belső rendjét. A kutya, úgylátszik, elővette jobbik esztét, mert egyszerre csak eltűnt. Pár pillanat múlva azonban újra ott termett és most is egyenesen a pap elé ment. Szájában hatalmas csontot tartott, amit aztán maga elé ejtett a földre és szinte rászólt a papra:

— Va! Va! Va!

A pap rápislantott s mikor meglátta az előtte ülő kutyát, amint felállított kajla fülekkel s félrefordított pofájával egyenesen a szemé közé néz, minden erejét össze kellett szednie, hogy el ne nevesse magát. Lábával olyan mozdulatot tett, mintha . . . De a kutyának sem kellett több: «szóval mégis játszol velem» — gondolta bizonyára s egyenesen a lecsüngő palást szélének tartva, a szájába kapta azt s «herrr-herr!» éktelen morgással, fejét jobbra-balra rázva, játékos nagy kedvvel cibálta veszettül a palástot.

A pap maga sem tudta, hogy bosszankodjék-e, vagy nevesse. Valami soha nem érzett aggodalom fogta el, hogy már nem azon a nyomon halad a beszédjében, mint ahogy kellene. Elhallgatott hát és mozdulatlanul tétovázott.

A gyülekezet most már forrongani kezdett. Mindenki mozgolódott, morgott, csodálkozott, sőt innen-onnan kipüffenő nevetés is hallatszott. De ezt már Ferkec Dániel is megsokalta: két lépéssel a kutya mögé ment és hatalmas bakkancsával úgy rúgta a kutyát farktövön, hogy az vagy egy méternyit repült a levegőben.

— Uinny! Uinny! Uinny! — üvöltött fel fájdalmában torkaszakadtából a kutya.

Erre az ájtatos temetkezési gyülekezet pillanatok alatt össze-

vissza gomolygó, kiabáló, lármázó, vásári tömeggé változott, amelyből a fohászkodás, nevetés, szitkozódás, csodálkozás százfejú sárkánya öltögette mérgezett nyelveit. A legnagyobb lármát a vénasszonyok okozták, akik jajveszékelve, ördögűző szavakat kiáltozva, kezeiket tördelve, siettek el a botrány színhelyéről. Sokan pedig a harsány kacagás tovább nem fékezhető kényszerével futottak el. Csupán a gyászoló család, a pap és a kántor maradtak mozdulatlanok a nagy zűrzavarban. Ők valamennyien komor arccal, maguk elé meredő, lesütött fejjel állottak a helyükön.

Mikor pedig a jócskán megritkult sorok közé visszahangzó keserves vinnyogás, s a sikoltozó vénasszonyok egyre távolodó lármája végre elült, a pap sietve befejezte a szertartást, amelynek bensőségét már nemcsak a gyülekezetben, hanem önmagában is megzavarva érezte.

Végre a kántor éneke után elindult a menet.

Elöl ment a pap és a kántor. Mindkettő szótlánul, komor gondokba merülten kerülgette a tócsákat. Utánuk négy ember szuszogva, jobbra-balra csuszkálva, cipelte az egyszerű deszkakoporsót. Azután a gyászoló család bandukolt lehorgasztott fejjel. Kevesen, akik még megmaradtak a gyülekezetből, rendetlen összevisszaságban zárták be a szomorú karavánt.

Senki sem beszélgetett. Láthatólag mindenki el volt foglalva a saját gondolataival, amelyek bizonyára a történetek körül mozogtak, annak a gyász kereteibe sehogyan sem illő, mulatságos jeleneteit boncolgatták. Ezt tárgyalgatták akkor is, amikor az innen-onnan csatla-kozóknak újra és újra elmondották az esetet, amely azonban ezúttal már csak hitetlenkedést, legfeljebb csodálkozást váltott ki, de már senki nem nevetett rajta.

Mint a vízben úszó száraz ághoz az elmosott kacatok, a menet-hez is mind többen sodródtak s eggyé váltak azzal a szomorúságban, sápítózásban és pocsolyataposásban.

Egyszerre csak a megdöbbenés moraja futott át a tömegen, az egész menet dermedten állott meg. A koporsóvivők majd elejtették terhüket. Egyedül a pap lépdelt tovább, de most már az ő higgadtságát is nyugtalanító érzések borzolták fel.

A kövé meredt emberektől mintegy ötven lépésnyire az úttest közepén ott ült a kutya és mozdulatlanul nézett rájuk. Mikor a pap a közelébe ért, előre kocogott egy keveset, aztán újra leült és várt. Ezt aztán többször megismételte.

Közben az emberek valahogy összeszedték magukat és a pap után lódultak. Most már a hitetlenkedőket is kezdte elfogni az a félelem, amely az esemény szemtanuit immár teljesen hatalmába kerítette. Vacogó foggal lesték a hol eltűnő, hol újra előbukkanó kutya minden mozdulatát. Végre a kutya nem mutatkozott s ők kiérték a temetőbe.

Már erősen szürkült, amikor a koporsót leengedték a földbe.

A nyitott sírnál aztán a pap lelkének gyarló zsilipjei is önmaguktól nyíltak fel s imájának testvériségéért, szeretetért, viszontlátásért könyörgő tiszta zuhataga kimosta a körülálló életének Augius istálló-jából lázadozásuk, rettegésük minden szennyét, piszkát. A durva öklük ernyedte erőtlenséggel esetlenkedtek az égő szemek felé s a dacosra kovácsolt szájak sírásra gyávultak. S a nagy titok küszöbénél pap és munkás, munkás és másik munkás igazán testvérré, emberré törpült.

Mikor pedig az első rög rákoppant a koporsóra, már senkit nem rémített a távoli sírhalmon ülő, ég felé tartott fejű kutyának elnyújtott, fájdalmas vonyítása. Ahogyan tompa zuhogása halkult az aláhulló rögök dübörgése, ki-ki maga életének égő fájdalma, úgy csitult, szelidült alázatosságba, megnyugvásba.

Akkor este, akik ott voltak a temetésen, még kevesebbet szóltak, mint máskor. Akkor este nem volt kezük és lábuk a veszekedésre, akkor este még az asszonyukat is szomorúan ölelték meg.

De Ferkecek voltak a legnagyobb csendben. Mikor hazaértek, faltak valamit, aztán vackolni készültek. Ferkec Dániel még szemet akart bevinni holnapra, mert hajnalban már a «sicht»-re kellett mennie. Kiment hát a szűk kis udvarra s mikor a szeneskosárral be akart nyitni, a kerítés lécezetén át két világító állatszeme parázslott rá. Lenyomta a kilincset. De aztán visszaengedte anélkül, hogy kinyitotta volna az ajtót. Visszanézett. Megismerte a kutyát. Kis ideig csak állt s a kilincset babrálgatta. Aztán kiszólt :

— Gyere ide, te !

A kutya meg sem mozdult, csak a farkát csóválta s nézett, nézett egyenesen a Ferkec szeme közé.

Az még álldogált egy keveset, aztán letette a szeneskosarat, lassan a kapuhoz ment és kinyitotta. Ott megint megállt.

— Gyere, na — biztatta az állatot.

De az még most sem mozdult. Megint csak megcsóválta a farkát s le nem vette szemeit az emberről.

Ferkec odament hozzá. A kutya olyan vékonyra lapult, amilyenre csak tudott. De amikor a Ferkec kezét a fején érezte, egyszerre hevesen paskolni kezdte farkával a pocsolyát, végignyalta a simogató kezét és boldogan nyifogott, csaholt. Már nem is kellett hívni, gazdáját körül-körül ugrándozva, beoldalgott ő is az udvarba. Az ember még előbb kihozott neki valami ennivalót, aztán betette az ajtót.

A kutya pillanatok alatt fölfalta az eledelt, aztán a száját nyalogatva lehasalt a küszöbre. Fülét hegyezve, villogó tekintetét az éjtszakába fúrva, a völgy felé figyelt, ahonnan időnként egy-egy elvesző kiáltás, a csillék nyikorgása s valamelyik aknaszáj harangjának a kongása szivárgott fel.

Jó későre járhatott már, amikor Ferkec Dániel valami nyomasztó érzésre ébredt. Újra belemarkolt a vad fájdalom a mellébe. Mintha egy durva kéz az egész belső részét tépné, ráncigálná föl a torka felé.

Nagy erőfeszítéssel nyelt egyet, de érezte, hogy csak eljutott a szeméig a fájdalom. Az öklével elkente a könnyet az arcán, aztán félhangosan kimondta a sötétségbe ezt a nevet :

— Lajos . . .

Utána újra megsűrűsödött a csönd. Csak a kutya haragos ugatása hallatszott, amivel egy arrajövőt végigkísért a keskeny léckerítés mellett. Mikor pedig az a szembelevő házba bement, a kutya a kerítés és a hegyoldal találkozásánál orrát a sarokba dugva, tüszkölve szaglászott. Aztán szimatoló, remegő orrcimpákkal, morogva körülbandukolt a kis udvarban. Felugrott a küszöbre, ott háromszor megfordult maga körül, aztán elnyúlt. Még egyet-kettőt vakkantott, majd a fejét is ráhajtotta a lábaira.

Kis idő múlva csak az esőasztagok egyhangú zizegése hallatszott, amint kopogó, kipergő magvaikat messze vidékre szétzilálták.

Bányai László.

AZ ELSZAKITOTT MAGYARSÁG KULTÚRKÉRDÉSEI.

AKISEBBSÉGI magyar kultúra összes kérdései tulajdonképpen egy főkérdésre vihetők vissza, mely így hangzik : biztosítani tudja-e a magyarság nemzeti kultúrájának fennmaradását az asszimilációra törekvő új államhatalmakkal és többségi társadalmakkal szemben? Mert ezek a tényezők az összes utódállamokban nemzetiségeik beolvasztására törnek. Mik ennek a célkitűzésnek eszközei?

Elsősorban az oktatásügy. Jóllehet mind a három utódállam nemzetközi kötelezettséget vállalt a kisebbségek jogainak tiszteletbentartására, a magyarságnak az oktatásügyben számarányához mérten öt megillető részesedéséről szó sincs sehol. Az állam nemcsak hogy nem állít megfelelő számú magyar iskolát, hanem a meglévőket is állandóan csökkenti s új felekezeti vagy községi jellegű magyar iskolák alapítása elé akadályokat gördít. Mind a három megszállott területrésznél aránylag még a népiskolák terén legfőbb a helyzet, bár megnyugtatónak ezt sem lehet mondani. Minél feljebb megyünk az iskolatípusok lépcsőfokán, annál nagyobb az aránytalanság a rendelkezésre álló iskolák és a tényleges szükséglet között, illetve annál nagyobb helyet foglalnak el a többségi nyelvek a magyar rovására, részben mint kötelező tárgyak, részben mint kizárólagos oktatási eszközök. A gimnáziumok, reál- és polgári iskoláknál is fokozottabb mértékben áll ez a szakiskolákra, amelyek közt magyar jellegű csak elvétve akad, a tanítóképzőkre, ahol a numerus claususszal dolgozó magyar tagozatok még a meglévő magyar népiskolák szükségleteire is teljesen elégtelen utánpótlást szolgáltatnak és főleg az egyetemekre, ahol a magyar kultúra ápolását egyedül a kolozsvári magyar tanszék jelképezi. (A pár éves pozsony-prágai közös tanszéket tanára, Bujnák Pál nemrég bekövetkezett halála óta nem töltötték be és minden jel

szerint végleg meg akarják szüntetni.) A magyar tanszéken képezik a magyar irodalmi szakos tanárjelölteket; a más szakot választó magyar nemzetiségű tanárság s a magyar középosztály többi rétege kénytelen államnyelvű (Csehszlovákiában esetleg német) kiképzésen keresztül menni. Hogy a magyar oktatási intézmények száma nem felel meg a magyarság százalékarányának, az talán még a kisebbik baj lenne. De sok esetben nem felel meg azoknak *szelleme* sem. A tanár- és tanítótanpótlás tervszerű korlátozása kedvező alkalmat nyújt az utódállamok kultúrpolitikusainak, hogy a közép- és népiskolák tanszemélyzetét erősen felhigítsa nem-magyar származású nevelőkkel, akik a magyar tanuló lelkivilágával teljesen idegenül állanak szemben. De még a magyar származású tanítótestület sem egészen kifogástalan. Alkalmazkodással mindenütt találkozhatunk; ezen kívül azonban különösen Csehszlovákiában a tanítótság és tanárság körében nagy számban vannak nemzetközi színezetű elemek. Ilyen körülmények közt bátran kijelenthetjük, hogy a megszállott területek magyar iskolázása semmiképpen sem megnyugtató. A népiskolai tanulók igen sokszor a nemzeti kultúrának első elemét: a helyesen írni-és olvasni-tudást sem képesek elsajátítani a többségi nyelvek eltérő helyesírásának zavaró befolyása alatt, a középiskolások pedig a magyar irodalom és történelem tanulásának híján éppen azokat a vonzóerőket nem ismerik meg, melyek a nemzeti kultúrközösség kialakulására a legdöntőbbek szoktak lenni. Ha ehhez még azt is hozzávesszük, hogy a magyar ifjúság nagy része akár a szülők mulasztásából, akár magyarnyelvű intézet híján kénytelen idegen nyelvű iskolába, vagy egyetemre járni s ott egy, a magyartól gyökeresen eltérő kultúra befolyása alá kerül, körülbelül sejthetjük, hogy milyen irányt venne a fejlődés, ha az utódállamok iskolapolitikájában megnyilvánuló szellem minden ellenhatás nélkül szabadon érvényesülhetne. Ennek az útnak végén ott állana egy — nagy tömegénél fogva ugyan nehezen és lassan asszimilálódó, de csak nyelvében magyar — parasztréteg, egy, a szakiskolák idegen kultúrájában felnőtt és a városi «többségi» légkörben áthasonult kispolgárság s egy, a legkülönbözőbb hatásoknak kitett, önmagával meghasonlott, gyökértelen, legjobb esetben nemzetközi, legrosszabb esetben beolvadó középosztály, mely a magyar tömegek megszervezésére, vezetésére és védelmére teljességgel képtelen.

E cél felé az új urak nemcsak iskolapolitikájukkal törekednek. Ugyanerre szolgálnak kezükben a hatalmas eszközökön kívül az összes kulturális és társadalmi fegyverek. Mindenik megszállt területnek megvan a maga magyarnyelvű sajtója, mely a megfelelő kormány bőséges anyagi támogatásával igyekszik a magyarságot elközömbösíteni. Mindenütt vannak államilag istápoltt hatalmas társadalmi és kulturális szervek, melyek előadások, hangversenyek rendezésével igyekeznek kisebbségeiket az új kultúra büvkörébe vonni, iskolaalapításaikkal a megszállók kultúráját színmagyar területekre betelepíteni. Mindenütt, de főképpen a magyar kisebbségekkel erősen kevert városokban megjelennek az idegen feliratokkal ellátott filmek, az idegen nyelven játszó színtársulatok, dalárdák és előadóművészek. A közvetlen beolvasztás e módszerei mellett a csehek dolgoznak a legügyesebb módon és legeredményesebben a magyarság közvetett legyöngetésén és széttűlesztésén: az intelligencia megmérgezésén. A felvidéki magyar középosztály egy kis, de hangos töredéke, ha nyelvben nem is, szellemileg már velük tart, vagy közömbössé vált a magyar nemzeti kultúra iránt. Erre mutat a faji, népi, nemzeti jelszavakkal induló Sarlós-mozgalomnak a kommunizmusba való sajnálatos

betorkolása, a Masaryk elnök adományából alapított «Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társulat», mely állami támogatással ápolja az állítólagos «magyar» kultúrát és tudományt és az a szellemi forrongás, mely a felvidéki ifjúság tisztán nemzeti alapon álló egységes kultúrfrontjának kialakulását évek óta lehetetlenné teszi.

Az új államhatalmak a magyar szellem gyöngítésére irányuló pozitív eszközök mellett a negatívumokról sem felejtkeznek meg. E negatívumok főleg két irányban érvényesülnek: először is annak a törekvésnek megakadályozásában, hogy az anyaország és a lecsatolt magyarság közt a szellemi összeköttetés ismét helyreálljon, másodsor a magyar szellemű kisebbségi kultúrelvet kiépítésének lehető akadályozásában. Az előbbi célt szolgálják a csonkaország nemzeti szellemű sajtótermékeinek kitiltása, az 1918 óta megjelent magyar irodalmi termék egészen szigorú megróstatása, a csonkaországi művészek, írók, tudósok vendégszereplésének megakadályozása, a magyarországi egyetemeken szerzett oklevelek érvényességének megtagadása, és hasonlók. A magyar szellemű kisebbségi kultúrelvet kiépítésének megakadályozását célozzák viszont pl.: a még mindig felbukkanó cenzurázások, a középiskolai ifjúsági egyesületekre vonatkozó tilalom Jugoszláviában, a főiskolai ifjúság faji alapon való szervezkedését tiltó rendelkezés Romániában, magyar cserkészcsapatok feloszlata mindenütt, a magyar könyvtárak állományában véghezvitt pusztítás, vagy legalább is ezek kivonása a használatból ugyancsak mindenütt, a társadalmi-, közművelődési- és sportegyesületek működésének lehető korlátozása mindenütt, de legelsősorban Jugoszláviában, a községi iskolák felállításának megakadályozása, a már fennálló intézetek nyilvánosági jogának megvonása, a hirhedt névelemzés Jugoszláviában és Romániában, egyházi alapítványok elkobzása földreform és egyéb címeken mindhárom új imperiumban.

Hogy mindez akadályok, gáncsvetések és elnyomás ellenére is az elszakított területeken magyar kultúra még egyáltalán van, egyes vonatkozásokban egyeseken megnyugtató képet nyújt, sőt a jövőre vonatkozóan is reményekkel kecsegtet, az tisztán és egysesegyedül a kisebbségi magyar társadalmak és egyes kiváló szellemi vezető-egyéniégeik érdeme. Az iskolaügy terén a községi és egyházi iskolák és internátusok a nemzeti szellem megbízható, bár anyagiakban egyre gyöngülő mentsvárai. Főleg ezekből kerülnek ki azok a magyar főiskolások, akik a kolozsvári, pozsonyi, prágai és brünni egyetemeken vallási vagy kulturális jellegű egyesületeikben dicséretreméltó önképző munkát végeznek, magas színvonalú vitaelőadásokat rendeznek, folyóiratokat adnak ki s a töretlen magyar nemzeti szellemet a szociális gondolattal igyekeznek összhangzásba hozni. Az ő működésüknek köszönhető elsősorban, hogy a kisebbségi magyar társadalmak figyelme egyre határozottabban fordul a magyar falu és a magyar nép felé, melynek megmentése és a nemzeti szellemű középosztályhoz való szoros kapcsolódása a magyarság sorsára döntő befolyással lesz, mert életerős kultúrát csak ezeknek a hatalmas rétegeknek erkölcsi és anyagi támogatásával lehet lesz állandósítani. A falunak a kisebbségi magyar kultúrelvetbe való bekapcsolása nélkül csak kérészerű virágzásnak fog bizonyulni az a pezsgő irodalmi élet, melyet az Erdélyi Helikon köre Erdélyben teremtet, mely a Felvidéket irodalmi szétszakadozottságában is viszonylag kedvezően jellemzi s a legkésőbbben ébredő Délvidéket is kezdi lassan átjárni. Ez az irodalom az Erdélyi Helikonban, a felvidéki Magyar Írásban és a vajdasági Kalangyában komoly, tartalmas, az európai és a szom-

szedos szellemi áramlatokat állandóan figyelemmel kísérő folyóiratokkal rendelkezik.

Ugyancsak az újabb generációtól kell várnunk az elszakított területek tudományos életének megélénkítését is. Legmesszebbre ezen a téren is Erdély jutott, ahol az Erdélyi Múzeum Egyesület és folyóirata, az Erdélyi Múzeum köré tömörülő gárda a korunk érdeklődését elsősorban vonzó tudományágak felé is kiterjesztette figyelmét s a honi irodalom, történelem és nyelvészet művelése, valamint a magyar-oláh szellemi egymásrahatás kutatása mellett a kisebbségi jog, a szociográfia és a gazdasági tudományok terén is megfelelő szakembereket tudott kitermelni. A Felvidéken, ahol a Szepesi Történelmi Társaságon kívül a fentebb már jellemzett «Masaryk Akadémia» vette programjába a magyar tudomány ápolását, a helyzet már sokkal aggályosabb s igen óhajtható volna, ha a nemrég megindult «Nemzeti Kultúra» című tudományos folyóirat köré sikerülne a «Masaryk Akadémia» ellensúlyozására *tényleg* magyar szellemű tudóscsoportot tömöríteni. A felvidéki magyar ifjúság egyoldalú társadalmi érdeklődése mellett is elég anyagot kínál erre a célra. Legszomorúbb e vonatkozásban a Délvidék helyzete, hol sem számottevő tudományos központ, sem szervezett főiskolai ifjúság nincsen.

Általában : a szervezettséget illetően majd minden téren Erdély vezet s a Délvidék fekszik az utolsó helyen ; vonatkozik ez úgy a társadalmi egyesületekre, melyeknek közönségtoborzó és közösségteremtő szerepe van ; mint az írói tömörülésekre, melyek városról-városra járnak előadások tartására ; a népkönyvtárakra, melyeknek száma a Felvidéken a legnagyobb ugyan, de Erdélyben melegebb gondoskodás tárgyai, viszont a Délvidéken szinte teljesen hiányoznak ; a népművelésre, ahol Erdély kitűnő néplapot és népi könyvsorozatot tud felmutatni, szemben a másik két területtel ; a könyvkiadásra, melyben az Erdélyi Szépművés Céh és a kolozsvári Minerva r.-t. példány- és kiadványszámban, de értékben is erősen vezet a kassai Kazinczy Társaság kiadványai és a Jugoszláviai Magyar Könyvtár, illetve a Kalangya-Könyvtár előtt ; a sajtóra, ahol Erdély több igen nívós napilappal (Ellenzék, Keleti Ujság, Brassói Lapok stb.) rendelkezik a Felvidék egy kiemelkedő napilapjával, a Prágai Magyar Hirlappal és a kevésbé jelentős vajdasági lapokkal (Reggeli Ujság és Jugoszláviai Magyar Ujság) szemben s végül a színészetre, ahol Erdély a maga nyolc színtársulatával erős fölényben van a Felvidék három hivatásos és a Délvidék egy műkedvelő társulatával szemben.

Az erdélyi magyarság aránytalanul nagyobb szervezettségét nemcsak nagyobb számának és ebből folyólag nagyobb gazdasági erejének, hanem annak is köszönheti, hogy talált egy egységesítő gondolatot, mely az ottani magyar társadalmat politikai és osztálytagozódásra való tekintet nélkül összefoghatja : a transzylvanizmus gondolatát. A különleges erdélyiség ez a jelszó, melynek hatása alatt a magára maradt erdélyi magyarság önmagát állítja be érdeklődésének központjába, saját népi tulajdonságait, saját kérdéseit kutatva és boncolgatva legelső sorban. Sok vitára adott már alkalmat nálunk is a transzylvanizmus, főleg abból a szempontból, hogy az ilyen regionális törekvések nem veszélyeztetik-e a magyar kultúra egységét. Meggyőződésünk szerint ez a veszedelem nem fenyeget ; a transzylvanizmus példája azt mutatja, hogy az ily irányú fejlődés inkább hasznos következményekkel jár : magával hozza a kisebbség életkérdéseinek sürített és mélyebb ható tanulmányozását, előmozdítja egy szervezettebb, az alsóbb tömegekben győ-

kerező kultúrélet megteremtését s ezzel végeredményben az egységes magyar kultúra színesedéséhez, de izmosodásához is vezet. Ezen okból inkább az lát-szanék kívánatosnak, hogy az «erdélyi lélek» mellé az évek óta vajudó «fel-védéki lélek» s az alig ébredező «vajdasági lélek» is minél előbb kibomoljon.

Veszélyt itt csak egy teljes másság-érzetnek kifejlődése, a magyarság egyetemétől eltérő történelmi tudatú öncélúságra törő, tehát nemzetpolitikai-lag más beállítottságú kisebbségi típus kialakulása jelenthetne, amelynek elő-feltétele azonban az anyaország és a magyar kisebbségek szellemi kapcsolatainak hosszú időn keresztül való teljes megszakadása és szünetelése lenne. Ennek bekövetkezését nekünk természetesen minden rendelkezésre álló esz-közzel meg kell előznünk. Mérhetetlenül fontos ránk nézve, hogy a csonka-ország és elszakított kisebbségeink között a kulturális érintkezés a fennálló akadályok ellenére is minél nagyobb felületű és minél alaposabb legyen. Ha nem is sokat, a semminél jóval többet tehetünk mi is ez irányban. A Nép-szövetség jelenlegi válsága valószínűtlenné teszi, hogy a magyar államhatalom legalább is a közel jövőben az eddiginél eredményesebben léphetne közbe nemzetközi fórumok előtt a magyar kisebbségek oktatásügyének érdekében és a kulturális határzár megszüntetése ügyében : a cselekvés tehát teljes egé-szében a csonkaország társadalmára hárul. A módokat és eszközöket szeretettel és hozzáértéssel könnyen meg lehetne találni ; itt csak példaképpen hozunk fel egy-kettőt ez irányú teendőink közül : a megszállt területek kulturális éle-tének figyelemmel kísérése, a benne jelentkező irányzatok jóindulatú, meg-értő, de — ha kell — elítélő bírálata, a kisebbségi magyarság sajtójának, folyóiratainak előfizetés útján való támogatása, irodalmi és tudományos életük kiemelkedő egyéniségeinek akár papíron, akár élőszóval nagyközön-ségünk előtti gyakori megszólaltatása, népkönyvtáraiknak engedélyezett magyar könyvekkel való ellátása stb. Nagyon kívánatosnak látszik, hogy mind e teendőknek tervszerű lebonyolítását egy központi szervezet vegye a kezébe ; amúgy is fölös számban levő egyesületeink közül valamelyik — működését erre összpontosítva — felbecsülhetetlen szolgálatokat tehetne a magyar kultúra egységének és közvetve a magyar nemzetpolitikai gondo-latnak is.

Moravek Endre.

HÓDSÁGHY BÉLA VERSEI.

FECSKÉK.

Fészket rakott a folyosómon
 Egy fecskepár a tavaszon.
 Bár karcsú volt az oszlop, ódon,
 Megfért a fészek jól azon.
 Szalmából volt a duc, ereszték
 És arra hordtak bő sarat,
 És folyt a munka, ahol kezdték,
 A lomha mennyezet alatt.

Naponta nőtt a palotájuk
 S szívükben nőtt az izgalom.
 Galambpihéből tett alájuk
 A párna puha-vastagon.
 Fürödtek enyhe napsugárban,
 S csipogtak édes-boldogan . . .
 Nem is volt, mint e fecskevárban,
 Fióka másutt egy olyan.

Ó, hányszor álltam oda lesbe,
 A boldogságot lesni meg . . .
 Négy csupa-szaj lihegte, leste,
 Jut-é falat s ha jut, kinek?
 A fecskepár meg hozta, hozta,
 Csak osztogatta a szívét.
 Övé volt minden a magosba,
 Övé az utca, messzi rét.

Négy apró élet nyílt elébe
 Mint a virág a nap elé.
 A fészek hangos-torkú népe
 Emelte röptét fölfele,
 Amerre csillagmécsek égnek
 S kiles az Isten valahol,
 És nézi, mint fészül a légnek
 A kölyökszárnyakon a toll.

Egy reggel aztán . . . ó, be kék volt,
 Be kék a regg a kert felett.
 Aranyba fürdött tán az égbolt,
 Btborba tán a napkelet . . .
 Egy reggel aztán kint a fészken
 Elült a zaj, a vigalom.
 Négy fecske szállt a napsütésben
 Mámorosan, fiatalon.

HIÁBA.

*Keserves óra, színtelen, szótalán, sehova se néző.
 Könyvek hevernek az asztalomon, de nem nyulok értük.
 Idegenek. Tegnap még együtt áradt velük az életem,
 Jók voltak hozzám, melegék és vérrel és vággyal rokonultunk,
 Ma futni hagyom fekete soraik s kicsit remegő kézzel
 Csumkom le fedelük, ahogy a koporsót szokták, amelyben
 Fázósan és idegenül hunyorog a halál ránk . . .*

Ó, rég voltam így, ilyen társtalanul és magamra hagyottan.

*Szeretnék átszólni a szomszéd szobába, hol álmaid ölti
 Száz-sztnü gyapjába a Kedves és latin igékkal
 Tornászik a lányom . . . Vagy az udvart verni fel hangos
 Szavammal, a kutyánk elnyújtózott nyugalmát, a körtefa őszi
 Fonnyadt izü csendjét . . . Szeretném az ablakot kitárni,
 Ezt a párás, hűvös üvegfalat itt, melyen olykor
 Kíváncsi szemek lesik át a szobát és ijedve sütődnek
 A földre, ha tekintetem küldöm eléjük.*

*Beszélnem kellene valakivel. Mindegy, kicsi, naggyal,
 Csak valakivel, jóval, meleggel, bússal, vigadóval,
 Valakivel, akit tán bátortalan nessel a sóhaj is elérne,
 Vagy aki messziről jön . . . nyuggel és nyomorral tetézett
 S kis életét hitványan és feketén üli a végzet.
 Beszélnem kellene valakivel . . .*

Hiába!

Az ember

*Szíve süket s mint a vak ürbe tasztított
 Csillag, társtalanul s hidegen megy az úton,
 Fénye magáért van s melegén maga enyhül . . .*

ERDÉLYI ROMÁNC.

EZ IS SZERELMES levél lesz. Olyan mint a többi. Ezt sem küldöm el. Ez is oda kerül a többi mellé, — a fiókomba.

Kérded, hogy miért nem adom postára? Ó, itt Erdélyben olyan bizonytalan a posta. Könnyen előfordulhat, hogy útközben leszedik a bélyeget, — ez gyakran megesik, — eldobják a levelet.

Az sem ritkaság, hogy az autóbusz, mely itt a falvak között jár, elakad. Nem csoda, ezeken a gödrös, sziklás, behavazott erdélyi utakon. S ha az autóbusz beleszűszott egy gödörbe a fagyos, síkos úttesten, ahol zörögve-zilálva bentrekedt, — harminc, negyven kilométernyire is kell menni a városig segítségért. Eltelik egy nap is, míg a kátyúból kihúzzák s akkor csak a varjak s a hópihék vigyáznak a posta sorsára.

Hitetlenül csóválod a fejedet. Igazad van. Nem ezért nem fognak sosem eljutni hozzád ezek a levelek.

Nem kelnek útra, mert nem akarom. Nem akarom! Mert végtelen egyedüliségemben tulajdonképpen magamnak írom őket. Hogy beszélhessek, legalább így papíron — és olyan emberhez is szólhassak, aki mindig megértette gondolataimat, aki törődött velem, aki szenvedett miattam, aki szeretett, — hozzád.

Már nem is szándékoztam több ilyen levelet írni, — hisz halomban állanak a fiókomban. De történt valami. Ebbe a dermedt csendbe, ebbe a jeges reménytelenségbe, itt, ebbe a behavazott kastélyba belopakodott valami.

Igy történt.

Dideregve ültem régi bundámban, itt a legkedvesebb szobámban. Tudnod kell, hogy ezt a szobát szeretem a legjobban, bár még kevésbé lehet kifüteni, mint a többit s a terraszra nyíló ajtaja hiába áll lezártan s hiába torlaszolja el a padlónál a ponyvába varrt szalmapárna, — mégis befú rajta a szél s behozza alul a havat. A minap is alig győzte Silvia felmosni. Azért mégis ez a legkedvesebb szobám, mert imádom ezeket az erdélyi szőtteseket, melyekkel annakidején Tamás meglepett, mikor idekerültem. Ezek a szőttesek nemcsak a padlót borítják, de ezek fedik a körbefutó diványt is. Ha szomorú vagyok, úgy felderítenek sárga, zöld, vörös kacagó színeikkel.

Azt hiszem neked is nagyon tetszene ez a hamisítatlan erdélyi szoba. Ez a művészet, ami itt a kancsókról integet le, ez behizelgi magát! Ezt szeretni kell! Azért raktam a hosszú divány fölé azt a tányértartót, hogy aljára kancsókat aggathassak. Jobb szeretem a sötét alapúakat, melyeken mint zúgó, magyar sorsban kivirít egy-egy

sárga, kék virág. A pirosmintájú tányérok lenevetnek a komor kancsókra, melyek dacosan sosem néznek fel rájuk.

Nem képzeled, hogy még ezt a cserepest is, amit valaha, vidám napokban vendégeinkkel faemelvényen tarkaszóttos párnákon körülültünk, — hogy ezt is mennyire szeretem. Pedig haragudnom kellene rá, mert nem ad meleget s csak úgy nyeli a hasábfákat. Tamás már ki akarta dobálni. Elfelejtette, hogy mikor mint új asszonyt hozott a házba, ezzel a születésnap ajándékkal szerezte a legnagyobb örömet. Minden cserépen virág virít s a zöld kockákat vörös csikok ragasztják össze, mint a falon lógó kackiás szóttések fehér csíkjaiba piros pamutok.

Hiába haragszik Tamás erre a szobára, mert oly hideg, mégis csak egy dalos, jókedvő odu ez.

De Tamásnak az utóbbi években nincs érzéke az ilyesmi iránt. Különben is, amit én szeretek, — ő megutálja. Nem közlöm vele, ha valami a szívemhez nőtt, mert még elrontaná. Azt mondod, nem csoda, ha oly elkeseredett a mai világban! Igaz, — de azért már oly messze került tőlem, mint amilyen távol van ide Magyarország. Oly végtelen messze, ezeken a havas síkságokon túl. Pedig itt van a szomszédban.

Itt ültem vedlett bundámban, fagyos tagokkal, a leeresztett zsalugátetek között ma éjjel is, mint mindig egyedül. A házban már mindenki lefeküdt. Ez a lecsukott szemű szoba olyan volt teleaggatott falaival a halálos csendben, melybe váratlanul belezúgott a zongorán elpattanó húr, — mint egy cifra koporsó. Belefüleltem a béna hangtalanságba, de csak a hegyekről lerohanó vad szelet hallottam, amint belekavart a frissen esett, puha hóba. Halkan sóhajtottam, hogy észre ne vegyék ezek a vidám falak.

— Vajjon élek-e még? — kérdeztem. Úgy gubbasztok itt mindig, mint a süket és vak állatok a tenger fenekén, melyek nem tudnak arról, hogy fent viharok dúlnak s nagy hajók járnak.

Csavargatni kezdtem a rádiót. Műsorom nem volt. A lapok már elavultak mire idekerülnek az Isten hátamögé. A rádió most véletlenül működött, mert a telepét multkoriban megtöltötte Tamás a városban. Ezt sem szívesen tette, mert terhére esett cipelni ötven kilométernyire.

Azt úgy-e tudod, hogy a vasút s a város innen ötven kilométernyire esik? Jobb is télvíz idején itt meghúzódni, mint útrakelni, — pláne, ha nem telik miből.

A rádiót forgattam s ekkor történt.

Előbb csak halkan, majd mind erősebben s tisztábban megszólalt egy hegedű. Kristályosan csengett bele az éjszakába a hegedűszóló.

Egi hang.

A szívem hirtelen a torkomban dobogott. Te hegedültél. Azt az édes, simuló madrigált játszottad, amit valaha nekem hegedültél. Nekem. Akkor még nem az egész világ hegedúse voltál, akkor csak indultál, akkor még csak az enyém voltál.

A kezem szinte megdermedt írásközben a hidegtől. Le kell tennem a tollat. Ahogy fel s alá járkálok s lehelletemmel melegítem, tekintetem

az ujjaimra téved. Eszembejut, hogy mennyire szeretted valaha a kezemet. Azt mondtad, szinte gondolkodik ez a csontos, inas kis kéz, melynek minden idegszálát átérzed a vékony, eres bőrön s a fúrge akaratos ujjakon. Így mondtad, — most minden szó eszembejut.

Egyszer egy teljes napig haragudtunk, mert nem engedtem megcsókolni a kezemet s mert titkos jegygyűrünket nem húztam fel rája, mikor együtt kószáltunk a budai utcákon, családom tudta nélkül s ezek ellenkezése dacára.

Aztán könnyek között kibékültünk s újra szavamat adtam neked, hogy legyőzöm a családot, — mert én csak a te feleséged leszek. Hiába jajveszékelt Klotild néni az anyám fülébe, hogy egy mágnásleánynak nem férj egy kócosfejű hegedűs és hogy aki megszokta, hogy ciradás, ősi bútorok között éljen, az nem tud majd szegény, kis fészekben meglenni! Tizennyolcéves fejem minden elszántságával és hevével fogadtam meg neked, hogy mint Szent György lovag a sárkányokat, — legyőzöm az összes családi Klotild néniket. Csak ájuldozzanak, — nem tehetek róla, ha a szívük helyén bútorok vannak!

Áhítatosan csókoltál meg a Tabán szűk, repkényes, kis utcájában. S mikor én dacosan lehajtottam a fejemet, mert büszkeségem lázadt az utcai csókok ellen, — azt mondtad, rögtön megöled magad, ha ilyen makacs leszek. Ijedtemben engedelmesen simultam a szádra.

Hogy száll és zeng ez a madrigál! Megtelik vele a szoba. Pestről koncertezel.

Kimondom ezt a szót, hogy Pest. Elhajtogatom néhányszor Pest, P . . . e . . . s . . . t. S lassan kigyúlnak szemeim előtt a lámpák, ragyog a koncertterem s forrón ontják a fényt a Vigadó kristálycsillárai. Pest. Odakinn surannak az autók, fénylik az aszfalt s a kinnrekedtek sóvárgó szeme tapad a Vigadó kivilágított ablakaira, — mert te játszol odabent, te labdázol az emberi vágyakkal s dobogtatod a csipkék alatt az asszonyok szívét.

Most hazajöttél, Pesten vagy? Magyarországon! A külföld aranyai nem rabolhattak el. Hiába ásít a pesti sarkokon a nyomor, téged mégis hallani kívánnak a zaklatott emberek.

Erdélyt elkerülsz. S ha jönnél is, nem mehetnék be a városba. Nincs mivel. Az autobusz már hónapok óta nem jár a hótorlaszok miatt. Kocsink meg nincs.

Nem hiszed, hogy egy erdélyi főúrnak még egy hintója sincsen? ! Pedig így van. Tamás lassanként eladogatta mindet, mikor már nem tudott miből pénzt csinálni. Ez az ütött-kopott kocsija, ami maradt, már nem alkalmas hosszabb utakra. A minap is, mikor átmentem misére a szomszéd községbe, Janinak lépten-nyomon le kellett a bakról szállania, hogy van-e szeg az abroncsvasban? Nevünk nem is engedné meg, hogy a városba ilyen szánalmas alkotmánnyal kocogjak be.

Tamás olyan nekibúsult mostanában, hogy a város nevét még hallani sem bírja. Kedve a nép között derül csak fel. Most elérte, amiről

mindig ábrándozott. Most együtt él a népével. Milyen máskép, mint ahogy ő elképzelte! Ő a népművelő!

A mi román lakosságú földhözragadt parasztjainkat magyarosítani akarta Tamás annakidején s ebben én is segítettem neki. Tanítani igyekeztünk őket. Sok itt a művész hajlamú földműves. Nem hinnéd, hogy milyen kitűnő színészek, zenészek akadnak köztük a műkedvelő előadásokon. Némelyik milyen kitűnően farag, — isten adta szobrász! Most is őrzök egy kis fakeresztet, melyen a bibliai jeleneteket mester keze véste ki, — az egyik legény itten, aki tavasszal meghalt tüdővészben.

Igen, Tamás úgy akarta hangsúlyozni a magyarságát, hogy felkarolta, tanította ezt a szegény népet. «Hadd érezzék a magyar felsőbbiséget, — de szeressék is» — mondogatta. Régen volt ez még. Házasságunk első éveiben. Sűrű ködök nyelték már el ezeket a munkától, tervektől sugaras első éveket. A «néppel élni — egybeolvadni vele» — ez volt Tamás programja. Volt? Nem. Most is az. De milyen máskép! Valóban a néppel él, de úgy, hogy lecsapódott közéjük a sárba. Iszik, Iszákos lett.

Eljár a parasztbálokra s elboruló szemekkel nézi, amint a hórát és szirbát dobogó leányok szoknyája hosszú hajfonatuk után repdes. Néha, hogy pálinkagőzös fejét szellőztesse, megfogja a kaszavégét ő is kint a lucernásban.

Mert még maradt néhány hold a park körül. Ennyit hagytak meg a nagy birtokból a románok. Ezt és a kastélyt a hatalmas parkkal. Olyan nevetségesen szomorú ez az irdatlan nagy épület, ezzel a vadregényes kerttel a néhány hold kis föld mellett, mint a hordó nagyságú feje volna egy cingár testű embernek. Tamás úgy kering puskájával ezen a kis területen, mint a rab a fogház udvarán. És iszik, — bánatában iszik.

Nem ismernél rá Tamásra, annyira megváltozott ezalatt a tizenöt év alatt, amióta nem láttad. Széles vállalai meggörnyedtek, homlokán mély, dacos barázda ráncolja össze bozontos szemöldökeit, melyek hajdan oly derűs, világoskék szemekre vigyáztak. Vérekes szemével a földre mered, — haragszik az égre, mely megcsalta őt!

Rám is haragszik, — mert nem hagytam cserben! Furcsa? Igen, ő nem bírja el, hogy emlékeztetem, hogy voltak eszményei s célokat kergetett. Célok!

Mikor a szomszéd községben a kis, fehérre meszelt falusi templomban ülök s hallgatom a színesfaragású szószékről beszélő papot s míg a népies, csipkés, virágocskákkal ékes orgona Istent hívogat, belémsajdul az emlékezés a célokra. Az életcélra, mely miatt téged is elhagytalak.

Emlékszel, hogy már kora ifjúságomban, hogy kínzott a célkeresés s hány esti sétánkon a Duna partjain kérdeztelek, legkedvesebb pajtásomat, hogy mi az ember célja? Mit kell tennie, hogy megérdemelje, hogy él? Míg könnyű szelek fodrozták a víz habjait, faggattalak, hogy hát mi a te célod?! Azt felelted «te, — csak te, — téged elérni». Szenvedélyesen keveseltem ezt. A művészeted legyen a célod,

mondottam. «Nem, csakis te, te vagy a céloom», — ismételted, magad felé fordítottad nyugtalan, dacos fejemet. Forró szívvel akkor még azt hittem elértem eszményeimet, ha az emberiségért olyan munkát végzek, melyért sorompóba állíthatom minden tehetségemet s összes erőimet. S akkor jött Tamás.

Beszélt a földrepiport népről, mely az ő s az én munkámra vár, a művelésre, a tanításra, sorsának feljavítására. Megittasodtam, a munkalehetőségektől. Nem akartam csupán neked, a művésznek csendes követője lenni, — új terep kellett, ahol én is alkothatok! Tamás tálcán hozta ezt elém. S hiába könyörögtél, magyaráztál, saját erőmben gögösen bízva, elhagytalak. Utánam dobtad búcsúzóul a könnyes szavakat, hogy minden embernek csak egy párja van az életben s ha azt elveszti, örökké egyedülvalóságra ítéltetik.

S elmentem. Igazad volt. Azóta egyedül vagyok.

A tiszta kis templomban szárnyal az ima a leányok tarkakendős feje fölött, de vajjon nem ütközik-e bele a cifrára kifestett famennyezetbe s nem akad-e ott el? Tán nem tud Istenhez eljutni?! Mert ha magunkat megcsaljuk, Istent is megcsaljuk! Életcélunkat nem tűzhetjük büszkén magunk elé, mert nem ismerhetjük, csak az Úr annak a megmondhatója, hogy mit akar velünk és célunkat talán ép akkor teljesítjük, mikor nem is tudunk róla!

Milyen lelketfájdítón játszod most ezt a fugát. Még a rádió recsegése sem zavarhat engem, hogy élvezzem. Értelek. Tisztán szállanak az üveghangok ide hozzám.

A szemek tüzében, a villanykörték fényében, gyémánttól villogó asszonyok pillantásának forróságában te most ott a pódiumon imádkozol. S egyedül vagy ott az embersokaságban. Olyan egyedül, mint én itt a fagyos falak között, a zuzmarás zsalugáterek mögött.

Te tudod, hogy mi az élet, — mert te alkottál. Én sejtem, hogy mi a halál, mert ez nekem nem adatott meg.

A napokban, Tamás lelőtte kedves, öreg kutyámat, Hektort. Láttam a homályos ablaküvegen át, amint egyet ugrott kinjában és párologón csöpögött meleg vére a hóra, mely azt lassan beszívta.

Igaza van azoknak a népeknek, melyek a fehér színnel gyászolnak. Lám az élet vöröse, hogy elfakul, amint a fehérségre esik, mely előbb rozsdaszínűvé változtatja, aztán beszívja magába, eltünteti, fehérré, halottá teszi. A fehér hegyek és dombok is úgy állanak fagyot lehellőn őrt a kis viskók felett, mintha halotti lepedőt készülnének rádobni arra a életre, ami a nádfedeles viskókban még mocorog.

Ez a fehérség ráül az ember lelkére s elvakítja, kiszívja belőle a szenvedélyeket.

Néha napokon át nem mozdulok ki, még szövőszékem felé sem nézek. Riadtan hallgatom saját lépteimet, amint társtalanul elhangzanak a besötétített, hosszú, kongó folyosókon.

Az épület nagyrészét lezártuk s a folyosókat sem igen használjuk.

Pókhálók fedik a régi képeket s néha a befúvó szél megbillegteteti a leeresztett redőnyökön át ott ragadt lepkék csontvázát. Szeretek jár-kálni néha ezekben a magányos szobákban és nem csodálkozom, hogy egyedül vagyok, mert hiszen olyan, mintha sírboltban volnék.

A multkor két fiatal nő kérte, hogy megtekinthesse a kastélyt. Tanulmányúton voltak Erdélyben. Persze, hogy beengedtem őket, hiszen Magyarországról jöttek! Magyarországról! S úgy éreztem, hogy messzi testvérek látogattak meg.

Emberekkel nemigen találkozom különben. Ősz elején néha bementem a városba Máriáékhoz. Náluk is csak szomorúság és gond fogadja az embert. Mióta összes birtokaikat elvették, egy kis mozijuk van s abból élnek. De az is rosszul megy, néha még a jegyszedő bérére sem tellik. Az ősi házban még Mária lakik. Néha zenedélutánokat rendezett, ilyenkor elbeszélgettünk Pestről, a magyarországiakról. Istenem, mikor jutok én újra el Pestre?!

Hosszú évekkkel ezelőtt, mikor fent voltam, te is ott koncerteztél. Emlékszel még, hogy mikor elkésve, sietőn megjelentem a teremben, mely áhítatos csendben úszott s a közönség lélekzet elfojtva szegezte szemét a pódiumra, — beléptem s te észrevettél. Hirtelen elakadtál. Kínos mozgolódás támadt. Lehajtott fejjel ültem a helyemre. Nem mertem rád nézni. A hegedű recsent egyet s te egyszerre kisiéttél. A zongoristád jött be azután jelenteni, hogy elpattant egy húr a hegedűn, ezért hagyta abba a játékot. Én tudtam, hogy nem a hegedű húrja pattant el...

Milyen tisztán cseng megint a rádió. Milyen kemény hangokat küldesz most. Olyan dacosan zeng ez a dal, mint amilyen konokul áll ablakom előtt a vén tölgyfa, hóval fedett ágaival s farkasszemet néz a ráboruló üveges éggel. Sosem egyesülhetnek, de arra vannak kárhozzátva, hogy örökké egymás szemébe nézzenek.

Azért ne gondold, hogy én elcsüggedtem! Míg élek, addig tudok akarni, amíg akarok, addig cselekedhetem is! Ne sajnálj! Nem hajtom alá az arcom le fejemet! Tudom, hogy csak saját magamra támaszkodhatom s ez erőt ad. Meg fogom találni a kivezető utat!

Elnézem néha, hogy a tölgyfa ágait mint nyomja mázsás teherrel a hó, mintha száz kohó tüze sem volna elég, hogy onnan leolvassza. Egyszerre fáradt, kis veréb röppen rája, — egyet mozdul, picit ugrik, csippent, fordul s zuhogva hullik le az ágról a hó súlyos tömege.

Ez a verébmozgás, ez a parányi élet elég ahhoz, hogy elfújja a mázsás halált. Ezt tudom, ezért ne sajnálj engem!

Amint a szemközti tükörbe nézek s barnám csillogó hajamra s fekete szememre esik tekintetem, látom, hogy igazad volt, mikor azt mondtad, hogy hajam minden egyes szálában s szemem sötét sugarában ott bujkál a végzetem, — ez a bátorságos büszkeség! Merek még a sorssal dacolni, elvégre ember vagyok.

Most hallom, ahogy a szomszéd szobában Tamás nehéz csizmái

dobbanak s puskája a padlón koppan. Hát még ő nem feküdt le?! Úgy látszik, hogy most jött haza. Pedig már éjfélre jár. Biztosan megint Vétánál volt. Hogy ki az? Kis parasztleány a faluból.

Most már minden izgalom nélkül írom meg ezt neked. Eleinte keserű könnyeket sírtam miatta, de már rég túl vagyok rajta. Sajnálom ezt a kis fehérbőrű, feketeszemű Vétát, akit a falujabeli legények pártában hagytak, mert nem találták elég szépnek, bár fekete haja a térdét veri, de túl fimonra faragta a Teremtő az arcát a paraszti izlésnek. Eldobott csipkészbekendő a sivár vályogfalak között. Alkalmas arra, hogy úri könnyeket letöröljön. Tamás hozzá jár.

Mulatságos, úgy-e?! Egybeolvad a néppel! A régi program, új köntösben.

Véta vasárnap, mikor táncban forog, hosszúra befont hajában mindig új, színes szallagot lenget . . .

Tamás pálinkagőzös feje nehezen hullik a párnára, most a másik szobában.

Trillázol, csicsereg, kacag a hegedűd.

Furcsálod, hogy miért nem megyek haza, Magyarországra, hisz az az én hazám?! Tévedsz, én már összenöttem az erdélyi földdel. Ahogy mulnak az évek s mindjobban fojtogat a nyomor szele, annál inkább magaménak érzem ezt a földet s elkárhozott sorsát. S nem megyek! Ám álmodni, azt szabad. Vágyódni szabad. Magyarországról ábrándozom. És sóvárogva nézek a hegyek felé, melyek elzárják előlem.

Hogy nem tettem semmit, hogy nem eleget, hogy nagyon keveset — az itt marasztal. Még adós vagyok. Az alkohol ellen küzdöttem s most ime Tamás is iszákossá lett.

A télen, mikor autobuszon igyekeztem haza a városból, szekér került elének. A bakon ülő paraszt részeg volt. Az autó elé hajtott s a nekivágódó motor úgy letörölte szekere felsejét, mint egy papirkocsit, csak a négy kereke maradt meg. A megvadult gebécskék szilajon ragadták el könnyű terhüket. A paraszt széles ívben repült le. A soffőr nagyot káromkodott, hogy minek iszik a részeg disznó. Mialatt a vékony, csontos kis parasztnak a torkából lassan szivárgott a vér a hóba, — keserűen gondoltam, hogy úgy-e te berugott, nyomorúságos emberke, nem tudod, hogy itten az autobuszban finom, előkelő hölgy ül, egy népboldogító, aki célul tűzte ki, hogy a korcsma s az ital ellen harcoljon, ki ezért elhagyta szerelmét is, hogy csakis munkájának élhessen. Tán te azért fogsz meghalni, mert ő nem cselekedett idejében. És mit bántad te, csontos kis paraszt a finom dámát az autóban s az ő összes céljait. Összetört koponyádból üvegesen bámultak szemeid, az utolsó lélegzeted megfagyott párájába.

Bevallom neked, hogy néha leküzdhetetlen vágy űz, hogy gyors léptekkel keresztülstáljak a falun, hogy a düledező házikók s a nyirfa-hidacsákák között láthassam a velem egysorsú embereket.

Ilyenkor hallom, hogy a lelkész fia, akinek mindig titkos útjai

vittek Romániába s még ki tudja hová, — hogy ez a fiú most végleg eltűnt. Elutazott, tán Oroszországba. A pap kitagadta, többé tudni sem akar róla. Csak a húga, a tavaly még rózsás arcú, szőke Ilonka, szó most is téli esteken új gúnyára szöveget neki, ha mégis hazajönne, — ha mégis megtérne. Apja elől dugdosva, rejtegeti a végeket. Bánatosan törölgeti a sok éjszakázástól, szövéstől, könnyektől vörös szemét, mely köré halványan, de már rajzolódnak a szarkalábak.

A falusi szatócs is bizalmasan közli terveit jeruzsálemi útjáról, melyhez pénzt amerikai testvére ad.

Ó, hát mindenki elmehet innen, — mert a vágyai messzi tájakon horgonyoznak. Mi maradunk. A mi vágyaink Magyarország felé szállnak, de itt Erdélyben hullanak le. Mi ezzel a földdel élünk, halunk. Mi ide tartozunk!

Tudod, te világotjáró, művész, hogy mi az, valahová tartozni!

Az a végzet, a kezdet, a sors és a halál.

Varjúrajok ereszkednek a hóba s lepik el a szelíden lefutó dombokat. Fényes tolluk, mint a sötét sors nehezedik testvérükre, a halálos óra. Összetartoznak. S amíg tart a tél, nem fogyunk ki a sorsmadarakból. Hozzájuk hasonlóan gubbasztunk mi is éltünk roncsain.

Összetartozunk.

Jaj, hogy halkulnak a hangok! Nem működik a rádió! Mégis. Kissé szól! Még üzenetet zengessz felém!

Kérde, hogyha előlről kezdeném, megint így csinálnék-e mindent?!

Igen! Hát igen!

Azt mondom, hogy a góg, a dac ébred újra bennem!

Nincs igazad.

Kérlek, ne szánj engem! Nem vagyok szánandó! Nem bánтам meg semmit! Semmit! Jaj, csak ne sajnálj!

Hogy szerettelek, hogy bántottalak, hogy elvesztettelek s most egyedül vagyok, — ez igaz! Hogy fáj-e? Mért kérdezel ilyet? Erre nem felelhetek!

Behúnyom a szememet, hogy ne lássam a tükörből azt a sugár alakot, aki most leteszi a tollat s fel s alá jár a szobában.

A torkom összeszorul. Várod a feleletet? Jaj, csak erős tudnék maradni! Mégis kimondom, — megmondom! Neked, csak neked sűgom meg, hogy . . .

Nem lehet. Mégsem. Te sem taposs a büszkeségemen! Tudd meg, nem fáj! Semmi sem fáj!

Elhiszed?!

Elhallgatott a rádió. Megszakadt benne a hang. A hegedűd szavát elnyelte az éter, képedre ráterült a köd.

Csend van. Újra egyedül maradtam.

Befejezem ezt a levelet s nem küldöm el. Mert, mint mondtam, itt Erdélyben oly bizonytalan a posta s járhatatlanok a behavazott, sziklás utak, melyeket jégtörmelékek torlaszolnak el . . .

Garden Lilly.

SZÁMADÓ ERNŐ VERSEI.

GYÉMÁNTPATKÓS CSIZMÁM...

Gyémántpatkós csizmám
Húzom a lábamra,
Úgy megyek el hozzád
Hasadó hajnalra.

Ezüstszőrű kucsmám
Illesztem fejembe,
Úgy megyek el hozzád
Szagos naplementre.

Aranyírott szűröm
Akasztom nyakamba,,
Úgy megyek el hozzád
Delelő harangra.

Reggel, délben, este,
Mindig téged járlak,
Gyere ki, galambom
Kiskapudban várlak.

VIOLÁMHOZ.

Mézeskalács az ajakad,
Gyöngykaláris apró fogad,
Szemed égszín, hajad kondor,
Szemöldököd selyemfodor.

Magad gyöngye violaág,
Rózsalevél harmatruhád,
Hát a szíved miből való,
Hogy a szívemhez olyan jó.

Addig rózsám tied vagyok,
Míg az égen csillag ragyog.
Ott pediglen mindig ragyog,
Igy hát mindig tied vagyok.

TULIPÁNÜLTETÉS.

Ássák sorsod földjét,
Dől a drága tő,
Csillagszép szemedben
Könnyszitakötő.

Ne sírj, tulipánom,
Hess, csúnya bogár!
Szívem cserepében
Boldogságföld vár.

Karom lesz gyámolód,
Csókom gyöngyharmat,
Szelelemszalaggal
Hozzám csokrozlak.

ELMEGYEK MAJD NAGYVÁROSBA.

Kolduscárda éji tanyám,
Tölgyfalóca a nyoszolyám.
Búbánat az édesanyám,
Még az Isten sem tekint rám.

Elmegyek én Nagyvárosra,
Túl a Tiszán, aranyosba,
Hátha jobbrafordul sorom
Urak lakán: gyöngyvároson.

Üres tarisznya reggelem,
Estebédre sincs kenyerem,
Hej, kis Békés, hej, Rosszerdő,
Nem bottal ver a Teremtő.

Úrilakon, gyöngyvároson
Hátha megtetszik a dalom,
Királyig is felvihetem,
Furulyázó jókedvemem.

A REMETE...

AMI URUNK, Jézus Krisztus megöletése és dicsőséges feltámadása utáni IV. század első éveiben, a bűnbemerült, pogány Athén város melletti erdőségben egy istenfélő férfiú vezekelt. Neve Theodoros volt : Isten ajándéka. Valóban ajándéka volt ő Istennek. A hamis filozófiáktól és tiltott élvezetektől kárhozatba süllyedt Athén, szülővárosa Theodorosnak, csak az ő imája és sanyargatása által remélhetett kegyelmet az utolsó napon.

Theodoros már majdnem két évtizede élt isteni magányában. Hajnaltól napnyugtáig imádkozott, vagy Istenről elmélkedett. Táplálékul mindössze kevés gyökeret és gyümölcsöt vett magához. A legenda szerint minden este egy sas szállott le az égből, csőrében égi eledellel.

Az állatok úgy szerették, mint jószágos bátyjukat. Őzek, szarvasok, nagyfülű, kíváncsiszemű nyulak járultak gyakran elébe, hozzá dörzsölték szelíd arcukat, boldogan túrték simogatását és figyelmesen hallgatták szavát. Az emberek elől azonban elrejtőzött a remete. Ha fel is keresték ájtatos zarándokok, mert híre bejárta egész Atticát, a sűrűbe vonult és onnan szólott az őt keresőkhöz. A zarándokok így is hálásak voltak. Mert beszéde általjárta őket, mint az eleven tűz, kiégette belőlük gyarlóságuk szennyjét s lelküket Isten iránti szeretetre tüzelte. Ezért eledelt, ruhát és más egyebet hagytak ajándékkul a remetének. A remete csak a legdurvább köntöst tartotta meg magának, ezt is csak akkor, ha az övé már ronggyá szakadt. A többi dolgot felosztotta a legközelebbi zarándokcsapat szegényei között.

Élt ekkor Athén városában egy haetera, akit Thisbének hívtak. Oly szép volt, hogy még a kőszobrok is megmozdultak közelében a szerelemtől. Ez a nő, minthogy a város minden férfiát ismerte már, nagyon szerencsétlennek és szomorúnak érezte magát. Palotája, kertjei, rabszolgái, udvarlói, mind-mind untatták. Valami újra, nagyszerűre, nehezen elérhetőre szomjazott, hogy méltó örömökbe részesítse, még fiatalon tündöklő, pompázatos testét. Így érlelődött meg benne, hogy felkeresi a szent remetét, akinek híre hozzá is eljutott.

Egy este összehívta barátait lakomára és elbúcsúzott tőlük, mondván: Barátaim, únlak titeket. Únom Athent, minden filozófusával és templomával. Ezért elhagylak benneteket, hogy új örömet keressek magamnak. Hallottátok hírét ti is Theodoros remetének. Őt fogom felkeresni. Addig nem térek vissza ide, amíg le nem győzöm az ő Istenét s őt magát kedvesemmé nem teszem. Az ő meghódítása izgalmas, frissítő küzdelem lesz s meghódolása méltó dicsősége szépséges testemnek.

Igy szólott feneketlen romlottságában. És így is cselekedett. Felöltötte egyik szolgálójának elviselt ruháját, ledobta díszes szandálját, hajából kiszórta ékes virágait s mezitláb, díztelenül, mint egy szegény rabnő, indult útjára. Barátai, vidámak, részegek a lakomától, a város határáig kísérték. Itt elhagyta a zajgó csapatot és egyedül indult az erdő felé.

A virradat fénylett a lombokon, amidőn megérkezett arra a tisztásra, amely a remete rejteke előtt terült el. Itt térdre hullva, panaszos szóval kiáltott: — Ó, Theodoros remete, aki itt rejtőzöl valahol a sűrűben s boldog vagy az Istenség titkos sugarában, segíts nyomorult testvéreiden! Vezekelni akarok számtalan bűnömért, s megkeresni az irgalmas Istent. De egymagam gyenge vagyok erre. Ezért jöttem hozzád, hogy mutasd meg az igazulás útját és támogass erőddel. Kérlek engedj mellettedd maradnom, fogadj vezeklő társadnak, taníts meg az önsanyargatás Istennek tetsző műveleteire, míg ki nem érdemlem nagy Istenünk bocsánatát.

A remete hallván e beszédet, hitt az asszonynak és szájalomra indult. Fejét felemelte a földről, mert így imádta Istent előbb, fennhangon ilyképen szólott: — Asszony, áldja meg az ég jószándékodat! Istennek tetsző cselekedetet művelsz, ha vezekelsz. Tudd meg, csak a bűnbánat ereje az, amely felhasítja előttünk az örök boldogság felhőit. De velem nem maradhatsz. Fogadalmam tiltja, hogy magányomat társsal megoszam. Ezért vonulj el tőlem, be a rengetegbe. Eledelt bőven találsz. De ne végy magadhoz sokat, a bőjt okából. Térdreborulván imádkozz, reggeltől estélig, estétől reggelig. Az Isten meg fogja hallgatni imádat. S elküldi angyalát segítségedre. De ha úgy érzed, hogy az én méltatlan tanácsomra van szükséged, keress fel újra e tisztáson, hangos szóval híván. És most távozz, az irgalmas Isten nevében!

Hét nap és hét éjtzaka suhant tova. A remete buzgón imádkozott és gyötörte magát. S Szűz Mária, valamint Mária Magdolna pártfogásáért könyörögve, minden nap megemlékezett ismeretlen vezeklő társáról.

Thisbének tetszett az erdei, szabad élet. Kényelemhez puhult testének új volt és érdekes a vadon nyers világa. Egész nap kóborolt, tisztásokon hevert, megpróbált felmászni a fákra, s igyekezett az állatokot magához csalogatni. Úgy érezte, megfiatalodik, felfrissül, még ruganyossabbá, igézőbbé teszi őt ez az élet. Ezért kitartott. Esténként tépett fűből, levélből, mohából puha ágycsészéket készített magának s hanyatt fekve, karját feje felett hátra nyújtva, nézte a szelídfényű csillagokat s tarka terveket szőtt a remete meghódítására.

A nyolcadik nap hajnalán Thisbe megjelent a remete előtti tisztáson, a földre borult és haját szétszórva jajgatni kezdett:

— Itt vagyok ismét, ó remete, hogy segítségedet kérjem. Nélküled elveszek. Hét nap és hét éjtzaka imádkoztam, tanácsod szerint.

Panaszos sírásom betöltötte a rengeteget s a zöldelő fűszálak könnyeimtől lettek harmatosak. De Isten nem könyörült meg rajtam és nem küldte el segítő angyalát. Hanem fáradtságomban elszunnyadván, a sátán kísértett meg, élém tárva csábító, ingerlő álmok közt, életem elkövetett és el nem követett bűneit. Hiába vezekeltem nappal, éjtszakáimat a vágy kormozta be. E medő harcban sanyargatott testem ereje megfogyatkozott és nincs erőm, egyedül tovább ellenállni a kísértőnek. Ezért, ha szíveden viseled egy bűnös megtérést, ne űzz el magadtól, tűrj meg közeledben, hogy erődből erőt merítve, legyőzhessem a gonoszt!

Thisbe beszéde meggyőző, Theodoros szíve tiszta, gyanakvás nélküli volt. Rövid gondolkodás után megengedte Thisbének, hogy a tisztás ellenkező oldalán levő sűrűségben húzódjék meg. Megparancsolta neki a bőjtöt és imát, valamint azt, hogyha legyőzhetetlen kísértése támad, hívja segítségül őt.

Ismét elmúltott egy hét. A remete mind többször gondolt ismeretlen vezeklő testvéreire, el nem mulasztván a dicsőült szentek, ördögűző Szent Mihály és minden angyalok pártfogásába ajánlani őt.

Thisbe kevesebbet kóborolt, többet álmodozott, figyelte a tisztáson néha megjelenő zarándokokat s naponta egyszer-kétszer, akkor természetesen, amikor senki sem volt közelükben, zokogó sírással hívta segítségül a remetét. A remete ilyenkor sem hagyta el helyét, hanem rejtekéből ördögűző beszédet mondott, együtt imádkozott az asszonnyal s végül Isten dicsőségét magasztalta a bűnös előtt, rajongó, elragadtatott mondatokban. Thisbe úgy találta, hogy szebben beszél az athéni rhetoroknál. Hangjának különös tüze, lelkesedő és lelkesítő hatása van. Szerette elgondolni, mint fog égni és égetni ez a hang, a kigyúlt szerelem gyönyörű viharzásaiban.

Egy felhős éjszakán Thisbe ellopódzott a remete rejtekéig. A rejtekhely egy különösen sűrű és terjedelmes bozót volt, melynek egy részét a szembenálló fák ágaira erősített deszkák takarták, megvédvén így Theodorost az eső viszontagságai ellen. A bozót elején levő növényzet az állandó elhajlítástól, alacsony kaput képezett. Itt ült a remete. Őlében két kicsi nyúl pihegett. A remete elgondolkozva, szeretettel simogatta hátukat, miközben ajkai csendes imát morzsoltak. Thisbe egy közeli fa mögül vigyázta őket egy ideig. Hosszalta Theodoros bozontos haját és elvadult szakállát. De hát mit várjon egy embertől, aki majdnem húsz éve nem gondozta hajzatát?

A felhők mögül végre kikandikált a hold. Thisbe elhatározta magát. Egyetlen szökéssel a remete előtt termett és leborult előtte. A két nyulacska rémülten ugrott ki a biztosnak vélt fészekből s elszaladt. Talán a remete is követte volna példájukat, ha Thisbe meg nem ragadja öltönye szegélyét.

— Ne hagyj el, szentéletű férfiú — így zokogott, — ne hagyj el a hozzád bizalommal fordulót. Ha te is elhagysz, a sátán martaléka

leszek. S hogy fogsz majd számot adni Istenednek, veszni hagyott lelkemről? Míg szólott, bőven ömlöttek könnyei s teste meg-meg-rándult a tettetett fájdalomtól.

— Nyugodj meg testvérem, — felelt végre, összeszedve magát a remete, — nem üzlek el.

Thisbe hálálkodva emelte fel könnyektől szántott arcát s a holdfénytől megvilágított férfiarcot rokonszenvesnek találta. Egy villanás alatt megállapította, hogy különösen szemei szépek Theodorosnak s homlokának nemes domborulata van. Aztán visszahullott előbbi helyzetébe és nyöszörögve, enyhe rángásokkal tovább siránkozott.

A remete nem volt gyakorlott a színjátszás művészetében, s mivel hetek óta imádkozott már e lélekért, most kitörő szenvedését látva, mélyen megindult.

— Könnyíts a szíveden, testvérem s mondd el, miért szenvedsz, miért gyötör a sátán?

— Atyám — felelte Thisbe — nagy az én bűneim sokasága. Nagyobb és förtelmesebb, mintsem azt a te tiszta lelked meghallgathatná.

— Isten előtt egyformán bűnösök vagyunk mindannyian. Ő minden bűnt megbocsájt s én minden bűnt meghallgatok.

Thisbe felült, szemben a remetével. Lábát féloldalt maga alá húzta, dús és illatos haját kezével hátra fésülte. Úgy ült, hogy a Hold kellőleg megvilágítsa.

— Hallgasd meg hát nyomorult életem sorát, — így kezdte Thisbe a történetet, amelyet az álmodozás óráiban talált ki, csiszolt és színesített, mignem jónak vélte ahhoz, hogy a remetét megindítsa vele. A történetben ő árva rablányként szerepelt, akit bűnös és kéjvágó gazdája megrontott, majd ráunván kézről-kézre adott barátainak. Suttogva vallotta be, hogy Athénnek majdnem minden férfija átgázolt rajta és — ó, bűnök bűne, — ekkor már ő maga is kívánta a gyönyört. Így élt a telhetetlen élvezetek mocsarában mindama napig, amikor ölelés közben egy fiatal diszkoszvető atléta holtan maradt a karjai közt. Megrémülve Isten haragjától, azonnal kifutott a városból, hogy élte hátralevő napjait, vezeklésben, böjtben és szüntelen imában töltsse el.

— Eljöttem a bűnök városából, — mondotta, — de a multam is eljött velem. Az athléta emléke elhalványult, míg a gyönyör emlékei eleven lánggal égetnek.

Egy kiszámított mozdulattal hátracsapta öltönyét, úgyhogy fehér, formás karja teljes meztelenségében elővillant...

— Nézd e karok ezer és ezer férfit öleltek mámoros lázban, e fehér bőrre megvadult, mohó szájak sütötték rá csókjukat. Ebben a karban még most is benne folyik az eleven tűz. Ez a kar most is ölelni akar, most is csókra szomjas. Az ajkam, a nyakam, a mellem, a derekam, a lábam még mindig emlékezik és epedő bizsergéssel követeli a megismert édes gyönyörűséget...

Thisbe arca már szinte érintette a remete arcát, amikor észre-

vette, hogy a remete szemei, bár őt nézik, nem látják őt, hanem a messze-
ségbe révülnek.

— Atyám, hát nem hallgatsz rám?

Theodoros e szemrehányó kiáltásra felrezzent.

— Bocsáss meg testvérem, megszoktam a szüntelen imát. Míg
beszéltél imádkoztam érted. Szűz Mária segítségéért imádkoztam.
Ő bizonytalanságosabb volt minden asszony között. Kértem, szánjon
meg téged, aki oly szép vagy, hogy szépségeddel talán hasonlítasz is
rea. Míg téged néztelek, a Szent Szűzet láttam. Hiszem, hogy meg-
segít. S most kiöntvén szívedet, térj vissza, megnyugodva!

Thisbe engedelmeskedett. Ez éjjel elégülten nyújtózkodott ki
erdei ágyán s szeretettel szemlélte a sötétből is kifehérlő, szépiívű
karját. Majd elálmósodván oldalt feküdt, ajkát rászoritotta karjára s
önmagát csókolva merült el bűnös álmaiban.

Theodoros ez éjszaka egy szemhúnyást sem aludt. Látomása
volt. Szűz Máriát látta, elomló fehér ruhában. Haja vállára dőlt és
apró csillagok égtek benne. Magasra tartott kezei szorítása alatt hatal-
mas kígyó vonaglott. Öltönye hátrahullott. Karja tündöklött, mint a
hó. De a kígyó is ép olyan volt, mint egy gyönyörű női kar. S tündök-
lött, mint a hó.

Ez éjtszakától kezdve Thisbe minden éjjel felkereste a remetét.
Leült Theodoros lába elé s hallgatta őt. Vigyázott, hogy ültében, az ártat-
lanság látszata alatt, a lehető legingerlőbb helyzetet foglalja el és vagy a
nyaka, vagy a karja, vagy lábai a kelleténél jobban fehéredjenek elő.

A remete lelke azonban tiszta patak volt, amely a beléhullott
piszkot elsodorta, mielőtt megzavarhatta volna vizét. A kísértés még
csak kopogtatni sem tudott öntudata ajtaján. Úgy simogatta meg
Thisbét, mint a hozzábújó fiatal szarvast, vagy nyulacskát. Nem
látott mást Thisbéből, mint hogy vezeklő és szép. De ez a szépség
csak annyi volt számára, mint a szarvasünő, mint Isten minden
teremtményének szépsége, mégis annyival több, hogy emberi test volt,
a lélek hordozója és a dicsőült szentek szépségének emlékeztetője.

Több mint egy hónap mulott el azóta, hogy Thisbe kilépett Athén
kapuján. Holdtölte volt és felhúzott lábát átölelve ült a remete előtt.
Üdébb, fiatalabb, kívánatosabb volt, mint valaha. Theodoros a Szent-
háromság titkát magyarázta. Bevégezván, Thisbe bánatosan így szólott:

— Atyám, visszatérek a városba.

A remete Thisbe fejére tette a kezét.

— Testvérem, az embernek szabad akarata van. Úgy cselekszik,
ahogy akar. Akarhatja a jót, akarhatja a rosszat. Ha visszatérsz a
városba, a rosszat akarod. Mert bizonyára megejtenek a régi bűnök
és elmerülsz a kárhozatban.

— Atyám, én hiába vagyok itt. Csak kihívom Isten haragját,
mely talán így téged is sújt.

— Hiába semmi sincs, csak a kétségbeesés, mely az ördög csapdája.

Thisbe szorosán a remetéhez húzódott. Átölelte a férfi lábát. Lehellelte izzó volt, ölelése tapadó, tekintete vad, hangja suttagó.

— Hát nem látod, nem érted meg végre, Theodoros, hogy nem bírom tovább ezt az életet. Az én testem nem vezeklésre teremődött. Én szeretem a bűnt. Én a felejthetetlen gyönyörök királynője vagyok és nem lehetek a rejtőző sanyargatások cselédje. Theodoros, az élet pompás s én élni akarok!

Theodoros keresztet hintett.

— Az ördög beszél belőled.

— Az élet beszél belőlem, folytatta egyre hevesebben Thisbe, — az ereimben pirosuló vér, tagjaimban szélesülő vágy, szívemben zakatoló ujjongás. Nem az lenne-e bűn, ha fiatal testemmel itt száradnék, mikor ezreknek ajándékozhatnám még a gyönyört. Megfosszam magam az örömtől? Hát nem a boldogság az élet célja?

Theodoros egy pillanatra lehunyta szemét. S mikor felnyitotta, már tudta, ezt a nőt az ördög küldte hozzá, hogy bűnbe ejtse. Kezdetől fogva hazudott. S ő hitt neki. De Isten irgalma megvédte őt. A kísértés lepergett róla, észrevétlenül. Thisbét ellökte magától, felállt és az ég felé tárván karját, hangtalanul imádkozott.

De amikor Thisbe újra átölelte lábait s puha karjával egyre feljebb kúszott a testén, felkiáltott:

— Menj, a sátán küldöttje vagy! De Isten megvédte az ő alázas szolgáját... Az élet célja a lélek boldogsága s a lélek boldogsága az Isten!

Thisbe ekkor már a remete arcáig ért.

— Theodoros, van-e az én testemnél szebb boldogság? — S mielőtt a remete kitalálhatta volna szándékát, Thisbe Theodoros elé szökött és egyetlen mozdulattal ledobta magáról öltönyét.

Sugárzó meztelenségében, a halkán zúgó, sötét árnyékú fák közt, egyedül állott fehéren, tündöklően, mintha a ráragyogó Hold e pillanatban földre lépő testvére lett volna.

— Nézz rám Theodoros! — lihegte önmagától mámorosan.

De Theodoros hűnyt szemmel állott és hangosan imádkozott. A szíve vergődve dörömbölt. Még sosem engedte meg az Úr, hogy a sátán ennyire megkísértse. Ha eddig le is pergett róla minden kísértés, tudta, hogy most mindezeknél sokkalta félelmesebb veszedelmek leskelődnek rá. Ezért erejét összeszedve, imádkozott.

De az imádságon is áthallatszott Thisbe perzselő hívása:

— Theodoros nézz rám... nézz fel... láss!...

Theodoros hangosabbra fogta imáját. Inkább meghal, mintsem felnyissa szemét.

Ám ugyanekkor lelke legmélyén, tisztán mint az ezüstharang, megszólalt az oly kedves, az elragadtatások révületéből oly jól ismert hang:

— Ne félj, nyisd fel szemedet és láss...

Theodoros megremegett. Küzdött. Aztán felnyitotta a szemét.

Vakító élességgel, mintha napfényben állna, látta Thisbét. Látta ezt a szépséges testet, amint szoborként feszült előtte. De nemcsak látta, hanem át is látott rajta. Isten csodás akaratából olyannak látta az emberi testet, amilyen az valójában.

A síma, fehér bőr alatt, vörös, durva hús és izomsomók húzódtak. A pompás karok és lábak belül ormótlan hústömegek voltak, bütykös végű csontokra ráfonódva. A csontok mind külön álltak, az ízületeknél összeérve, bunkós végüket egymás felé fordítva. A hátgerinc, mint hosszú, vékony, sokizú hernyó mászott fartól fejig. Idegek szürke fonala, erek kék csatornája szelte át és hálózta be a belső részeket, különösen sűrű árkokat alkotva az agyon és a mellen. Látta az agyat, ezt az összegyűrt kenyérdarabot, levében ázni. A szemgolyót, melynek nagyobb része belül van, s hiányzik róla a színek csalóka játéka. A nyelvet, ezt a szétterpeszkedő ürge állatot. A fogakat, a gége csöveit, a tüdőt, e bordák rácsával védett, sokágú, lombos fát, melyet a lélegzet szellője emel. A szív olyan volt, a maga külön lüktető valóságában, mint egy telhetetlen kis polyp, amely minden vért magába szív. Látta a gyomrot, félig megemésztett, lötyögő tartalmával és a belső részekből kiállhatatlan bűz párája tört elő.

Theodoros lenyüggözött állott.

Thisbe odalépett a rámeredő férfihoz. Szemérmetlen büszkeséggel kérdezte :

— Ugy-e szép vagyok, Theodoros?

De Theodoros elragadtatva emelte szemét a magas égre.

— Áldott légy egek Istene, — így kiáltott, — ki megvédted a bűntől szegény szolgálodat, megnyitván előtte a teremtés titkait! Áldott légy, hogy e csodálatos, de förtelmes testet méltónak találtad arra, hogy a lélek hajléka legyen! Áldott légy, hogy Isteni Fiad, Jézus Krisztus alázatában emberi testet öltött. Áldott légy, hogy Lélek vagy, hogy lélek vagyok, hogy a lélek az élet... és minden más veszendő semmiség!...

És karonragadván az ámuló Thisbét, futva a közeli patakhöz vonszolta s a csörgedező víz tükröző hátára mutatván, mondá :

— Ime, a te tested szépsége!

S amíg Thisbe iszonyú sikollyal görnyedt a víz fölé, testének borzalmait szemlélve, Theodoros boldogan, hálálkodó szívvel tért vissza rejtekébe, magasztalván a végtelen hatalmú, csodálatos bölcsességű Istent, aki a földet és az embert teremtette, aki megvédi alázatos gyermekeit a sátán incselkedései ellen és egykor magához ragadja őket, az örök mennycsországba...

Farkas Szilárd.

A világháború amilyenek én látam. Irta naplója és hivatalos akták alapján *József főherceg* tábornagy. Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította *vitész Rubinyh Dezső* m. kir. ny. altábornagy. **VII. kötet. Tirol védelme és összeomlás. (1918. július 21. — 1918. november 26.)** 57 darab melléklettel. Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása 1934.

Ez a 669 nyolcadrét oldalas hatalmas könyv utolsó kötete annak a monumentális műnek, amelyet *József királyi herceg*, a nagy hadvezér több éven át összeállított, hogy a világháború teljesen tárgyilagos ismertetésével egykori hős katonáit, magyar nemzetét, sőt az egész művelt világ hadtörténelmi irodalmát megajándékozza. Amíg az első hat kötet négy év küzdelmeit tárgyalja, addig a befejező VII. kötet csak mintegy négy hónap megrázó történetével ismerteti meg az olvasót. Ez is bizonyítja, milyen világot megrendítő események leírása foglaltatik a könyvben.

József királyi herceg vezérezredes 1918. évi júniusi piavei sikertelen támadás után *IV. Károly király* parancsára a tirol-i hadseregarcvonal parancsnokságát vette át, melynek élén addig *Conrad báró* állott. A királyi herceg új beosztásába magával vitte hatalmas fizikai és szellemi erőit, végtelenül gazdag tapasztalatait, vezéri tudását és forró emberi szívét. A tirol-i arcvonal kötelékébe a 10. és 11. hadsereg tartozott vegyes kiegészítésű csapatokkal. Amíg a királyi herceg vezette ezt a két hadsereget, addig *döntő csata* a front

ezen a részén nem történt, helyi küzdelmek azonban, amelyek érzékeny veszteségeket is okoztak, úgyszólván mindennap voltak. Amint *József királyi herceg* átvette a parancsnokságot, miként azt addig is mindég tette, az egész arcvonalon megszemlélte az első vonalban küzdő vitézeit, ha szükséges volt, megváltoztatta az állások vonalát, erős kézzel és megértő jóindulattal pótolta a szervezés addigi hiányait az anyagi ellátás, az egészségügy stb. terén. Egészen bizonyos, hogy a világtörténelemben páratlanul áll az a szemle, amelyet *József királyi herceg* 1918. augusztus 19-én, a — majdnem 4000 méter magas Ortler félelmetes gleccserein tartott, csak azért, hogy «fiacskáit» a hó a jég és a halál birodalmában is felkeresse. Mintegy 1000 méteres mélység tátongott alatta midőn az ingadozó drótkötélpályán felszállt az Ortler egyik csúcsára és még a legtapasztaltabb és legvakmerőbb hegymászót is megszégyenítő sporttudással és acélidegekkel folytatta útját a legelső őrszemekig, holott reá minden lépésnél ezer halál leselkedett. Nagyon is érthető, ha ott harcoló katonái a bámulat és ragaszkodás érzelmeivel fordultak hadvezérük felé. Egyik megillető tevékenysége az volt, hogy egy magyar katonának, aki már tizennyolc hónap óta teljesített szolgálatot a gleccsereken, azonnal hosszabb szabadságot adott. Nem csoda, ha ez a vitéz a hadvezéri kegy megnyilatkozására letérdelt és átölelve *József főherceg* térdeit, többször megcsókolta azt.

Azonban hiába volt a főherceg

minden fáradozása és akarása, a küszöbön álló katasztrófát immár elhárítani nem lehetett. A monarchiának a fronton küzdő csapatait az ellenség és betegség, különösen pedig a spanyolnátha rettenetesen megtizedelte, a ruházat és az élelmezés a lehető legsiralmasabb volt, lőszerrel, ágyukkal és egyéb hadiszerekkel az anyaországok már nem tudták ellátni a csapatokat. Velük szemben a szövetséges és társult hatalmak seregei a legtokéletesebb hadi és műszaki felszereléssel harcoltak és soraiukat az amerikai csapatok napról napra sűrítették. A fizikai és anyagi pótolhatatlan hiányok mellé csatlakozott a lelkek fokozatos megrendülése. Az orosz fogságból hazatértek a hátsó területeken, majd a hadtápkörletben, sőt végül a fronton is elhintették a bolsevizmus fertőjét és a lelketlen felforgatók arról is gondoskodtak, hogy «jól kiképzett» agitátorok szintén kicsavarják a derék harcosok kezéből a fegyvert. A lelkek megrendülését a bolgár front összeomlása, a törökök végzetes vereségei és a németeknek a nyugati fronton való kikényszerített állandó visszavonulása is súlyosan fokozták.

József királyi herceg nagy művének VII. kötete mindezekről részletesen beszámol, de beszámol azokról az erőlködésekről is, amelyeket a békeszerető *Károly király* a vérengzés beszüntetése érdekében kifejtett és sajnosan megtudhatjuk azt is a könyvből, hogy a szövetséges és társult hatalmak a clemenceai góg és olthatatlan bosszúvágy vad indulataitól vezérelve, minden közeledést gúnyosan visszautasítottak, mert ők azt akarták elérni, hogy Németország és az Osztrák-Magyar monarchia tökéletesen a sárba tiportan hallgassák meg a békediktátumokat. *Wilsonnak* szemforgató és kétszínű «üzeneteit és pontjait» szintén megismerjük a kitűnő műből.

Megtudjuk azt is a könyvből, hogy az október utolsó napjaiban megkezdődött *Vittorio-Veneto-i* csata a támadó szövetségesek győzelmével végződött ugyan, azonban a magyar hadidicsőség még akkor is magas lánggal lobogott, mert egyebek között *Hadfy Imre gyalogsági tábornok XXIV. hadteste*, amelyben 41. és 51. honvédhadosztályok harcoltak, éppen olyan vitézül küzdött az utolsó percig, mint a háború első napjaiban.

József királyi herceget a katonai kötelesség a tiroli frontról Magyarországra szólította, hogy szent István birodalmát annak ezer éves határainál megvédje. Azonban ez a királyi elhatározás már azért sem volt végrehajtható, mert a királyi herceg, kit az uralkodó az összeomláskor tábornaggyá nevezett ki, nem kapott magyar csapatokat. Magyarország védelméből semmi sem lett. *Károly király József királyi herceget* mint «homo regiust» Magyarországra küldötte, hogy a Budapesten megkezdődött és a vidékre is átharapódzott fékevesztett anarchiát letörje. Ez azonban már lehetetlennek bizonyult, mert Károlyi Mihály és cinkostársai tökéletesen felforgatták a társadalmi rendet és mert Budapesten nem volt már egyetlenegy olyan század sem, amellyel rendet lehetett volna teremteni. József királyi herceg vérző magyar szíve feljajdult mid'n hazája sírjánál így zokogott: «Egy hónappal elkéstem.» Azután jött *Linder* hadügyminiszter rendelete, hogy a magyar csapatok tegyék le a fegyvert, azután következtek *Padua és Belgrád*. *József királyi herceg* a király határozott parancsára letette a fogadalmat a Nemzeti Tanácsnak, hogy hazájában maradhasson. Megígérték neki, hogy ő lesz az újonnan szervezendő magyar hadsereg főparancsnoka, azonban ez csak ígéret maradt s a hős hadvezér és forró szívé hazafi a nyugállományba kényszerült, bár

egy tábornagyot nyugdíjazni nem lehet. Nyugdíjilletményeiről és a katonai Mária Terézia-rend javadalmaszásáról is lemondott egykori hősei, a rokkantak javára.

A legutolsó *francia poilu*, aki még talán a nevét sem tudta leírni, boldogabb érzésekkel tért haza a világháborúból, mint *József királyi herceg*, mert a *poilu* tudta, hogy a franciák és szövetségeseik megnyerték a háborút, *József királyi hercegnek* ellenben, aki előtt meghajlik egész nemzete, aki kezdettől fogva az összeomlásig vitézeivel együtt küzdött a harctéren és akinek mellét a Terézia-rend középkeresztjén és a tölgyfaágas Pour le mérite-rendjelen kívül a bel- és külföldi rendjelek megszámlálhatatlan sokasága díszíti, meg kellett érnie azt a rettenetességet, hogy rajongva szeretett hazáját a határain leselkedő hiénák megszállották és Szent István örökének háromnegyed részét elrabolták. Hiába lobogtatta a magyar katona a záség és becsület zászlaját, az utolsó napokig, az árulás és a földalatti aknamunka összetörte Magyarországot. Ez fáj *József királyi herceg* lelkének, aki a következő gyönyörű sorokkal fejezi be egyedülálló, kiváló és rendkívül értékes művét:

«Leteszem tollamat és imára kucsolom kezemet, midőn szívem mélyéből fakad föl a forró fohász: Isten, áldd meg a hős magyart!»

Gabányi János tábornok.

Babits Mihály: Az európai irodalom története. Budapest, Nyugatkiadás.

Egyetemes vagy világirodalomtörténetek nálunk is, külföldön is sokkötetes műveket jelentenek, jobbra több szerző tollából, ezek egy-egy tárgyterületnek, egy-egy faji vagy nemzeti irodalomnak nyújtják adatokkal minél zsúfoltabb «áttekintés»-ét, s azután munkáik

összességéből áll elő harmadfélezer évnek mozaikképe, hihetetlen aránytalanságokkal, az egységnek és egyensúlybantartásnak úgyszólván minden nyoma nélkül. Ha meg egyetlen szerző vállalja a feladatot, kompenzációnál, lexikoni adatok és értékelések fölmelegítésénél, másodkézből való értesültségek egymásrahalmozásánál egyebet már eleve nem remélhetünk.

Most a legmélyebb és leggyökeresebb műveltségű magyar költő e lényegfelejtő szorgalmi dolgozatok és féltájékozottsággal tájékoztatni kívánó «általános műveltség»-táplálékok helyett a lényeg megragadására tör, elsősorban heves lírai kényszerből, mert az emberi szellem európai termőterületének mélyrétegeiben a tulajdon művészete tápláló nedvnek eredőhelyét és misztikus megtermékenyítőfolyamatát fürkészi, de emellett nyílt pedagógiai célzattal is, mert nagyonis idejénvalónak érzi, hogy a széthullásra vezető, a kor- és életigényekkel alkuba bocsátkozó mai felfogás ellenében a görögségtől máig követhető egységes szellemi, irodalmi hagyománynak hűségére és tiszteltetére intsen. Törekvését önmaga vallja konzervatívnak, sőt reakciónak, hiszen a modern irodalmak nem a közös áramban keresik a maguk útját, egyre inkább arra büszkék, amiben attól különbözni és elszakadni tudnak. Irodalmi kultúránk e fölbomlási tünetei közt Babits Mihály menedékül mutatja fel az évezredekken át vállvetve felhalmozott kincsek otthonát, melyben emberi fajtánk legtökéletesebben fejezte ki a benne rejlő istenit, de amelynek ragyogását a korszerű gőzökön és gépi fényeken át hovatovább végkép szem elől téveszti.

Babits könyve valójában egy negyedfélszáz lapra terjedő esszé, melynek tárgya: a remekművek szelleme. Világos, hogy az ő elgondo-

lásában a «világirodalom»: európai irodalomra korlátozódik; az ennek áramlatába táplálón belé nem szakadó barbár, exotikus vagy akár csak nyelvi megkötöttségénél fogva helybenragadt szellemi megnyilatkozások nem foglalkoztatják, az ő élménynaplójába ezek nyomot nem írhattak. De még Európa szellemi termésének időben s terjedelemben nagyméretű szakaszai is kiesnek a történetből, ilyenkor egyéni «illetéktelenségét» nyíltan meg is vallja, noha lényegi hiánynak érezni azt, ami Európában is csak partikuláris jelenség, különben sem hajlandó.

Szemét a nagy hagyományt továbbépítő folytonosságra szegezi, s ehhez csodálatosan éles és gyökérgátló szeme van. Ezért költőzik művébe az életrajz izgalmas érdekessége, olyan életrajzé, melynek hőse maga a világirodalom. Könyvek, művek, alkotások, gondolatok epizódjaiban zajlik le ez az életrajz, egy félistenül világralett csecsemőnek élettörténete, aki mindjárt bölcséjében győzelmesen viaskodik a szellem szabadságát gátló kor- és környezet-erők kigyóival. Mindent már eleitől fogva magában hord, aminek kimondása és formábaszakadása az emberi fajtát magasabba lendítheti, s aki ezeken a Babits könyvében elébetároló sorsfordulatain az emberi szellemnek áthaladt, alighanem gondolkodóba esik váltig hangoztatott «fejlődésünk»-nek és előbbrejutásunknak valódi értéke felől. A görögség szinte a világ végezetéig ellátott útravalóval s az örökösök továbbépítő munkájának időálló értéke mindenkor azon fordult meg, mily mértékben találtak vissza a koronként bozótbavesző ősi alapokhoz.

Vérrévált olvasmánykincsen épült fel ennek a könyvnek legjobb értelemben vett, magas mértékű kritikai szelleme. Egyéni izgalmak, kíváncsiságok és megtermékenyülési indu-

latok vezették a költő olvasókedvét, értékelőmunkájának működésébe lépten-nyomon beleszólt a legmélyebb személyes érintettség, melynek helyébe megbízhatóbb értékmérőt a legönhittebb kritikai racionalizmus sem találhat. Az esszéírónak örök fényűzése: a tulajdon olvasmányihletődésének itéletté emelése itt legszebb diadalát aratta: a lényeg-érző nagy író a lényegét szolgáló szellemi elődöknek hagyatékát számbavéve, eljutott magának az európai irodalomnak lényegéhez, ahhoz a szentek-szentjéhez, mely a közkeletű világirodalomtörténetek mammutépitményeiből következetesen — kifejejtődik.

A tizenkilencedik század küszöbénél Babits egy lélekzetvételre megáll, futólagosan felvázolja gondolatmenetét, de a máig zászlóul szolgáló nevekben, irányokban és indítékokban (legalább is *mai* látásunknak) kifogyhatatlan korszakkal még ezután szándékozik, külön kötetben, foglalkozni. Ezen az időben legközelebbi területen valódi ingyengyönyörűségnek kínálkozik «naplója és vallomása» azokról, akik pályája elején káprázató virágdiszükkel először ejtették igézetbe, akik fülét kifinomították és nyelvét megoldták, s akiktől a kitároló szellem mohóságával később eljutott az évezredek mélyén szunyadó gyökerekig és csirákig.

A mély és maradó okuláson, kompozícióbéli szépségén és írásművészetének sugallatos erején túl *Az európai irodalom története* a jobb-törekvésű magyar kritikát még nagyobb hálára kötelezi vállalkozásának szellemével, az abban tükröződő bátor és szellemhű magatartással. Ha makacsul vallott konzervatív kritikai elvünk ma, «a nagy irodalmi hagyomány gyengülésének idején» erőtadó igazolásra vágyakozik: ehhez a könyvhöz a testvérlelek lírai melegével fordulhat érette.

Rédey Tivadar.

Lendvai István : Koszorú. (Össze-
gyűjtött versek, első kötet.)

A koszorú két végletet ölel össze
önmagába futó ívével. Sirató gyásza
a legnagyobb bukásnak, a halálnak;
diadalmas jele a harcos győzőnek.
Temetők árnyán sírok füzére s a
küzdő homlokán dacos diadém.

Lendvai verseinek gyűjteményére
tökéletesen ráillik ez a cím. Ezek
a versek a legdrámaibb magyar na-
pokban születtek. Ezeréves roppant
lap fordult az idők könyvében. Vér-
rel zuhogott a magyar végzet. Pál
fordulása volt történelemnek, sors-
nak és a lelkeknek is. A nemzet nagy
küzdeme utolsó felvonásához ért.
A tragikum már felrémlt a fenye-
gető bizonytalanságban az egyik küz-
delem végére járt. De itthon már új
harcra feszültek a megnyomorított
erők s az egymás ellen ajzott világ-
nézetek csaptak össze új csatára.
A liberalizmus rest, nyugalmas föld-
szintje alatt megtáruultak a poklok,
de kihatott föltötte a végtelenbe sza-
kadó ég is. Parázsló, emésztő, üszökbé
sorgasztó tűz marcangolt, de fel-
sugárzott az ígézetes tündöklés, az
igazult lelkek dicsőségeinek gyémánt-
szavú fénye is.

A frontokon névtelen sírok ke-
resztjeire hullott a könnykoszorú,
de itthon már tövises vérkoszorúval
övezték homlokukat az új küzdelem
gladiátorai és mártírjai. Ezek a ko-
szorúk mind benne vannak Lendvai
költeményeibe s ezek mutatják tárgyi
forrásait.

Az első nagy hatás, amely szinte
lidérces súllyal üli meg a lelkét: a
Halál. A nagyonnagy Halál, a kevély
Halál, ahogyan verseiben szinte dé-
delgeti. Ennek a véres farsangnak
rettentő danse macabreja csalta riadt
lírájára az első poe-i látomások
biborból és feketéből szótt remegéseit
az éjszakás Halálról, amely el nem
pilled percre se a vérbe döbbsent ál-
mok tarjagos fellegei alatt. Új meg

új képek rajzanak fel zaklatott fan-
táziájában, de valamennyi mélyén
ott gunnyaszt, mint vérszemű, szatír-
szomjú pók, a poklos Halál, akinek
eladták a tavaszt. A halál keserű
árnyékában fakadt a kötet egyik leg-
hatalmasabb lírai színoniája, a Vég-
zet. A költő Grodek alatt nyugvó
barátja emlékének áldozott verse.
Maga a költemény tömör veleser-
regény, ballada formában. Rilke kor-
nétására emlékeztet, de már az új
expresszionista stílus robogása lüktet
át rajta.

Másik nagy motívum, a gazdag
csiratelep, amelyből Lendvai költé-
szete kisarjad, a harcos kiállítás az újjá-
születet nemzeti öntudatért, a dia-
dalmas világnézetért, amelynek Pro-
hászka apostoli heve volt igazi mag-
vetője; Lendvai egyik előharcosa az
új keresztény nemzeti szellemnek,
amelynek új ifjú Magyarországa Mi-
lotay Új Nemzedéke körül csoporto-
sult. A harcosok közt Lendvai igazi
spadassinja a dialektikának. Vak-
merő, bravuros, elméje szikrázva
pattog, szavai mint élesre fent pen-
gék villámgyorsan peregnek le, szinte
záporozzák a csapásokat és minden
csapás érzékeny pontot talál. Versei-
ben ez a harcos hév ódai lendületet,
ditirambikus szökellést kap. Már az
árbc tetajén megérzi a lenn nyüzsgő
patkányhadat. Előbb belső nyúveit,
poshadt oduk sötét rágcsálóit pró-
bálja leverni a magyarság roskadt
testéről. Azután az egész ellenséges
Európával szemben kitarja fedetlen
mellét, hogy nemzetét fedezze. Nincs
olyan tragikus esetség, hogy harcos
kedve elhagyná. Nincs olyan feketére
borult sötétség, hogy reménye világ-
got ne lobbantana. Süket némaságban
az Idő kiáltoz torkán. A hit erejébe
kapaszkodik, mint viharálló árbocha,
mert körülte nagyörök Élet váltja az
orsót s ilyenkor hiteseké most min-
den, minden. Van a harcban vilá-
gitófáklyája is, az új naplegenda ma-

gyar Franciskusa, Istentől mámoros végtelenségek sas-szárnyú galambja, aki a mulandó élet milliószepségű végtelenségét bekapcsolta az öröklét halhatatlan ígézetébe, a szent püspök, aki aranylámpafénynél viraszt az alvó város (Székesfehérvár) fölött.

Lángoló magyarsága keresi ennek a magyar megújulásnak teherbíró, termékeny, jövőt ígérő magját is és megtalálja a magyarságban. Ma irodalmi programmá vált, új költői stílust teremtett az ősi paraszti gyökerekbe való kapaszkodás. Az új népiség szociális, nyelvi és formai programja fiatal harcosok harci dobjain csattog. Lendvai jó tizenöt évvel ezelőtt megírta magyar rapszódiait, amelynek hőse a dugdosott óriás, a magyar paraszt. Népi gyökere van ennek a költészetnek is, paraszti őserők duzzadnak benne, de formái nem a neoprimitív népdalszerűséget keresik, hanem egy expresszionista fantázia zsúfolt asszociációjú, kemény lendületével száguldanak.

És ezen a ponton érünk el Lendvai irodalomtörténeti jelentőségéhez, a magyar lírai megújulásban. Ady forradalma véget ért. A költő maga is a sír felé hajolt s már hagyatékát kezdték életében elkótyavetyélni. Lendvaiban is volt ebből az Ady örökségből. A vérben erjedt az akkor. Kiírthatatlan íz volt a költői nyelvben, a szavak hurcolták magukban mint eltörölhetetlen illatot. De voltak, akik önkéntelen hatalmát nyugtának érezték. Küzödtek ellene, próbálták lerázni.

Nyugaton már új szelek fújtak. Rimbaud volt az ős és a háború lezárta határok nem vethettek gátat, hogy az új, nyugtalan, formákat, nyelvtani, logikai gátakat repesztő viharos ár végig ne lobogjon Európán. Nálunk egy fiatal aktivista csoport kezdte tudatos program szerint honosítani. Lendvainak ön-

kéntelenül a lelkében csirázott. Nem tanulta senkitől. Az idők ereje költötte ki szívében. Mert az idők szele volt tőle vemhes. A határokon a halál csontujja pergette a dobokat. Ágyúk vihara dübörgött, a lángbahasadt éjkárpitokon. Belül már hányta kelevényes hevét a fojtott forradalom láza. Ez az egész nagy nyugtalanság parancsolta, hogy kemény, rohanó ütemben, az egyetemes zsvajt túlkialtó harsogással mondja ki a költő a tömörre edzett lényeket. Ne keresse a lomha átmeneteket, hanem a beszédes tények robbanó erőit zsúfolja egymás mellé.

A kezdődő magyar expresszionizmusnak úttörő költője Lendvai István s versgyűjteménye a Koszorú, ennek a harcos kornak nem csak politikai, hanem irodalomtörténeti dokumentuma is. *Kállay Miklós.*

Tóth László: Ami erősebb nálunk . . . Regény. Pallas-kiadás. Budapest. Év n. 318 l. — Tóth Lászlónak az idén ez már a második regénye, s 1930 óta a negyedik. A szerzőnek, úgylátszik, sok a mondanivalója s ez valóban így is van. Nem tartozik azok közé, akik megelégszenek a kis fajsúlyú, mulattató munkák írásával, hanem akik a lelküket foglalkoztató komoly problémákról akarnak számot adni. Ez a könyve is problémákat bontogató lélekrajzi regény.

Botond István, a fiatal egyetemi orvostanár és európai híru haematológus, azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy «az emberi vér összetételének, azonosságának és különbözőségének, az emberi testben lévő elektromosságának s az elektronok körforgásának mi a része abban az élettani jelenségben, hogy bizonyos különmemű egyedek végzetszerűen fizikai vonzódást is éreznek egymás iránt». Egy-két megfigyelése és kísérlete igazolni látszik hipotézisét, melyet régi barátjának, Sóháry csellóművésznek sze-

relmi élményei is megerősítenek. Régi tanára és jó barátja, Maurer professzor figyelmezteti, hogy elméletében több a fantázia, mint a tudományos alap, felesége, Mária is aggodva figyelni lázas munkáját, de Istvánnak szinte már rögeszméjévé vált ez a vér-elmélet, s nem tud mással foglalkozni. Megdöbbenve fődözi föl, hogy felesége, mivel a legboldogabb házasetet éli és ő, más vércsoportba tartozik, s így vonzalmuk nem lehet végzetserű, törvényszerű nagy vonzalom, viszont ilyennek kell lenni Mária és Harding, egy fiatal amerikai orvostanár vendégük között. «Behunyja férfiszemét, hogy a tudós világosan láthasson», fokozódó aggodalommal figyelni őket, s különféle — szerinte csalhatatlan — jelekből arra következtet, hogy szerelmek egymásba. Feltevése azonban hamis volt, Mária egy pillanatra sem tántorodott meg, többi megfigyelései is hamisaknak bizonyulnak. Elmélete összeomlik. Belátja, hogy «az idők rendje» erősebb nálunk, az idők rendje, «hogy az ember ne akarjon többet megoldani a világból, mint ameddig a legfőbb kormányzó erő az értelmet eljutni engedte, azt, amit tudományak hívunk, — eljutni engedte». Azért kutatásai nem voltak hiábavalók, mert új és meglepő részleteredményekre vezettek, melyeket eddig alig méltatott figyelemre.

Botond a modern fiatal kutatók típusa, akit a kisebb pozitívumok nem érdekelnek, csak a nagy összefüggések. Képzeltük néha elragadja őket, merész hipotéziseik az «idők rendjébe» ütközve megsemmisülnek, de azért nekik is igazuk van, mert — mondja Botond — «ha nem akartuk volna soha a lehetetleneket, nem lenne ma a világon semmi, ami már magától értetődő!»

Botond és Maurer tudományos vitái a fiatalok és öregek problémáját világítják meg. Az író egyikük párt-

ján sincs s így jut legközelebb az igazsághoz, melyet ma kevesen akarnak elismerni. Igen sok fiatal tudósven szamaraknak, részletekbe vesző pozitivistáknak tartja az öregebbeket, sok öreg pedig fantasztáknak, «fellegkakukváarakat» építő üres fecsegőknek a fiatalokat. Az író rokonszenvesnek rajzolja Botondot, a mérész fiatal kutatót, de az öreg Maurert is, akinek nagy tapasztaltságát, óvatos és higgadt bölcsességét szintén nagy értéknek tartja.

A regény technikailag is sikerült. Kevés alakja jól van megrajzolva. Legérdekesebb maga a hős, azután Mária, ki modern nő létére is tud jó feleség és anya lenni, végre az öreg «csizmás kandúr», a nyers, szókimondó, formáságokkal nem törődő, de jellemes, jószívű nagy tudós, ki nem irigye, hanem őszinte barátja és támogatója a fiatal nemzedéknek. A hóbortos és szerelmes csellóművész, meg az átlag-amerikai már kevésbé érdekelnek, bár szintén biztosvonalú jellemvázlatok. A környezetrajzból éppen csak annyit ad, amennyi arra szükséges, hogy meséjének friss, modern levegője legyen (egyetemi élet, balatoni fürdőélet, a *Dél* szenzációhajhászó riportere, az öreg professzorokat nyugalomba kergető, nagyfantáziájú miniszter stb.). A legnagyobb gondot azonban a hős lélekrajzára fordítja, kinek törpengéseit, ideges munkalázát, mint féltékeny embernek és vérbeli tudósnak kettős lelki küzdelmet igen részletesen és finoman rajzolta. Lélekrajzában túlnyomó, helyenkint kissé fárasztó, a lelki indítékoknak alapos, mindent élesen megvilágító logikus elemzése. Nem szabad különben azt sem felednünk, hogy itt egy tudós elemzi a maga és mások lelkiállapotait. A lélekrajz talán még érdekesebb volna, ha Máriát nem rajzolná annyira korrektnek. Így kezdettől fogva biztosan tudjuk, hogy nem fog meg-

tevédni, tehát az is világos előttünk, hogy Botond egészen téves nyomokon halad.

A regény jól komponált, erősen összefogott, gyorsütemű és súlyos tartalma ellenére is érdekes, néha érdekfeszítő olvasmány.

Szinnyei Ferenc.

Móra Ferenc: Daru-utcától a Móra Ferenc-utcaig. I—II. Budapest, 1934. Révai-kiadás.

Az életrajzi regényeknek, önéletrajzoknak mai sodrában is érdekeltő s tanulságos olvasmány Móra Ferenc posthumus novelláskönyve, helyesebben önéletrajza. Valójában egyszerre novelláskötet és önéletrajz is ez a kétkötetes könyv, melyben a már megjelent novellák mellett régi tárcákra és új, ismeretlen írásokra is bukkanhatunk. Érdekessége azonban nem újdonságában rejlik: nem jelent valami fejlődési fordulatot, a mondanivalónak, hangnak, megformálásnak új módját. Ugyanazzal a szinte «mágikus» erejű (Kosztolányi szavai) közvetlenséggel, az író és közönség kapcsolatának, a közlésnek sajátságosan eleven, bájos formáival találkozunk, mint Móra novellás könyveiben egyebütt. Mégis ez a kötet valahogyan dokumentáció jellegű és több szempontból is tanulságos. Dokumentációja elsősorban — ha ez tán most kevésbé érdekel bennünket — egy emberi életnek: a kenyérsütő asszony fia, a kis vidéki ujságíró hogyan jut el a külső sikerek és belső elmélyülés útján egyre tágasabb perspektívákig, a «vidék» szűkességétől a humanitás mindent-megértéséig. Mert hiszen ennyiben foglalható össze emberi életének tartalma; mondanivalói megett mindig is ennek a fejlődésnek útját kísérhettük figyelemmel. Egész élete ennek a fejlődésnek hű szolgálata. Dokumentációja ez a könyv, mint minden egyéb írása is, egyéni-

ségének: visszahuzódó fanyar bölcsességének, csendes érzelmességének. A novellák egyszerre tükrözik így az életet és az embert; szinte kitapinthatóan érezhetni, hogy ez a kettő (minden fájdalom és ironia ellenére is) mennyire harmónikusan és szűkszerűen egybeolvadt.

A mellett, hogy az életet és az embert tükrözi a két posthumus kötet, a legtisztább és legjobban szóló vallomás, bizonyosság Móra Ferenc sajátos írásművészetéről. Önéletrajz ez a könyv, melyet könnyen összeállíthatni az író régebbi, nem önéletrajzi szándékkal írott novelláiból! Önéletrajz, mely annakidején egyáltalán nem készült önéletrajznak, vallomásnak: novellák Móra fejlődésének különböző állomásairól, amelyekből az író kevéssel halála előtt úgy állíthatott össze két kötetet, hogy valósággal időrendi sorrendben kerekedik ki egy szabályos önéletrajz minden külső és belső kellékével együtt. (Csak egy néhány ismétlés, következetlenség maradhatott volna el.) Önkénytelen, akaratlan önéletrajz: ime Móra legjellemzőbb műfaja. S ez magyarázza nagy, szinte példátlan közönségsikerét is. Minden téma, leírás megett, akár valami régi olasz könyvritkaságról, vagy a királyhalmi parasztról, exotikus lepkekről ír is, mindig érezzük a műzeumigazgatót, az ásatót, a nagyapát, az embert életével, mindennapjaival. Munkásságában a saját emberségét, saját élet- és egyéniségrajzát írta. Ebben az attitűdben, ebben az írói állásfoglalásban rejlik Móra írásmódjának minden kedvessége, mágikus-sága, úgynevezett hatásossága, mely mindenkihez szólt s mindenkit megkapott. Minden írása megett egész emberségével állott. És bizonyos, hogy szétszórt novelláiból még egy-két kötetre való önéletrajzi novellát válogathatnánk ki. Ha novellái s ez a két önéletrajzi kötet nem is ver-

senyvezhetnek a nagy vallomástevők extázisával, súlyosságával, mégis a stilusnak és mondanivalónak olyan édességét és finomságát, a magyaroságnak és európaiságnak olyan tisztult formáit találhatjuk meg bennük, melyekre a magyar novellairódalomban nem sokszor akadhatunk.

O. Gy.

Komor András : R. T. (Pantheonkiadás.)

A szerzőt valami különös szenvedély vezeti, amikor kétszázoldalas munkájában, amelyet regénynek nevez, a Nemzeti Építőipari R. T. kistisztviselőinek, ezeknek az emberformájú gépalkatrészeknek a legaprólékosabban megrajzolt tevés-vevését élénk eleveníti. Ez a szenvedély, mint minden uralkodó kényszer, több lelki tulajdonságnak az eredője és talán nem legutolsó sorban annak, amellyel az író az általa megrajzolt kispolgártípusnak fölébe akar kerekedni. Lát-szólag roppant odaadással hajlik alakjaihoz, mert hiszen ennek a rövid napnak a történetében, amelyről e munkában szó van, multjukat is, jelenüket is oly részletesen, az összehasonlító motívumoknak oly gyakori ismétlésével, a részletrajz oly pepecselő aprólékosságával ismerteti, hogy rövidesen bennünk él már ezeknek a hivatali szobáknak a levegője, a bútorzata, a személyzete. Kümmerle úr gyulladásoz szemétől Stättner úr és Micike kisasszony soha ki nem bimbózó szerelméig és a vezérnek a párnázott ajtók mögé polcolt titokzatos és félelmes hatalmat kisugárzó rejtélyes alakjáig. Megtudunk róluk mindent, ami gépies mivoltukat, szerepüket, külső és belső tevékenységüket megismerteti velünk. Mintha egy kitűnő órásmester rakna össze előttünk egy szétszedett órát és minden egyes csavart, kereket külön-külön és összefüggésben a többivel gondosan megmagyarázna. De ma-

gyarázatából minduntalan valami szarkasztikus hang ütökzik ki, amelyet alig igyekszik enyhíteni és a sorok mögötti vállrándításából csupán azt olvashatjuk ki: Hiába, kérem, nem tehetek róla, én ezeket az alkatrészeket készen kapom az «Élet» nevű gyártól. Ha rajtam múlna, bizonyonnyal különbek lennének s különb lenne az óra is... És noha minuciózus magyarázgatásával, kínos precizitásával mind azon van, hogy ezeknek a gépalkatrészeknek az életteljességét elhitesse velünk, sőt belénk szuggerálja, magatartása velük szemben olyan, hogy már csak ezért se tudunk neki hinni. Mindvégig kívül marad alakjain, még amikor magánvonatkozásaikban ismerteti őket, akkor is, sőt szarkazmusa talán ilyenkor a legkegyetlenebb, mert megvetés érzik ki belőle.

És talán ezen múlik az egész írásmű hitelessége. Megvetése a lelket tagadja meg alázatosságba görnyedt figuráitól. Öntudatosan és szándékosan, noha ezt a lelket éppen tőle, az írói mű alkotójától várjuk. De ugyanígy várjuk a cselekmény megindulását is. Oldalról-oldalra fokozódó türelmetlenséggel olvassuk az egymásra zsúfolt részleteket, mert tisztában vagyunk már minden alkatrész szerepével, ismerjük az összes csavarokat, kerekeket, lemezeket és pilléreket, szinte halljuk is az óra ketyegését; úgy tetszik, csak egy pillanatra van még szükség és az óra megindul, járni fog; megtudjuk, mennyi az idő, megtudjuk, mi az értelme a sok keréknek, alkatrésznek, az egész szerkezetnek.

De ekkor, mintha valaki gonosz csinyből vagy rosszindulatból beleszúrna a szerkezetbe: az egész mű nyikkanik egyet és szétesik. Az történik, hogy a tízóraióztisztviselők egy ujsághírből megtudják, hogy a Nemzeti Építőipari R. T. körül bajok vannak. Mire e gonosz hirt felfogták,

már ott is vannak a detektívek, ei-állják az ajtókat — és a srófocskák, tengelyek, kerekék külön-külön hullanak, mintha nem is ugyanannak a szerkezetnek lettek volna a tagjai, és megadással várják, hogy mesterük majd csak utánuk nyúl csipeszével és valahol máshol újra felhasználja őket.

Komoly, céltudatos munka ez az írásmű, de nem regény a szónak általánosan ismert értelmében, bár az lehetne, ha ezek a nagy gonddal és szorgalommal összehordott részletek egy nagyobb távlatú kompozícióban nyernének felhasználást. Így ez a munka a kistisztviselői típus kegyetlen persziflázsa csupán, de távol attól, hogy naturalista hatásokra törekedjék. Így maradhat az író odaadása alakjaihoz minden részvét nélküli s így marad ő maga is kívül rajtuk a nélkül, hogy igazán fölējük kerülhetne.

Ibsen azt mondja: írni annyi, mint ítéletet tartani magunk fölött. Azt hiszem, ezt ki lehetne egészíteni azzal, hogy kárpótlás is, elégtételvévés is mindazokért a sérelmekért, amelyek bennünket értek és amelyekért a sorsot, a véletlent, a társadalmat, szóval csupa rajtunk kívül álló erőt okolunk, a nélkül, hogy a magunk hibáit, gyöngeségeit elismerni hajlandók volnánk. Az az érzésem, hogy Komor Andrást is efféle kárpótlás-szerzés, elégtételvévés indította műve megírására, ha öntudatlanul is, és mire terve öntudatosá érlelődött, már ítélkezett is önmagáról, mert kiküszöbölte a részvétet, az emberi szolidaritás érzését az alakjai iránt.

Ez a mű nem üdítő és nem szórakoztató olvasmány, de Komor nem is törekszik közönségsikerre. Ő az írók írója. Egyéni hangja, céljai, törekvései kezdettől fogva érdeklődést keltettek és kikövetelik, hogy a legőszintébb tárgyilagosság hangján beszéljünk róluk. *Majthényi György.*

Horváth István magyar irodalom-története. *Magyar Irodalmi Ritkaságok* 28. kötete. — Szerkeszti Vajthó László.

Pap Károly egyetemi tanár gondozásában a debreceni református gimnázium és a Dóczy-leánygimnázium ifjúsága kiadta annak a Horvát István történettudós és nyelvbúvárnak magyar irodalomtörténeti előadásait, akiről a legtöbben csak azt tudják, hogy hazafias érzésének túlbuzgóságában még az első emberpárt: Ádámot és Évát is magyarnak vallotta. Nevükből bizonyítgatta, hogy magyarul beszélgettek a paradicsomban, mert hiszen Ádám = á d á m, Éva pedig = e j h a j.

Még az is, aki a jó tréfának vélt magyarázatot enyhén mosolyogja meg, «déliabós» Horvátnak nevezi tudósunkat, aki a szavak hasonló hangzása alapján mutatta ki, hogy majdnem minden valamire való nép (a művelt egyiptusitól kezdve) nemcsak rokona nemzetünknek, de végeredményében azonos azzal, mert magyar az eredete. De Horvát Istvánról ne csak a tévedései jussanak eszünkbe! És ne feledjük, hogy abban a korban más nemzetek lelkes és tudós fiaianál sem voltak szokatlanok hasonló tévedések. Ha akadt is már 1770-ben egy Sajnovics, aki rámutatott a magyar és ugor nyelvek rokonságára, még jó későbbben egy Jókai Mór is elutasította a «halszagú atyafiságot». — Mikor pedig egy tudós francia alig két évszázaddal ezelőtt kétségbevonta a francia nép trójai eredetét, merészségéért a Bastille nyirkos falai közé zárták.

Horvát István tévedései elenyésznek nagy érdemei mellett. — Most közreadott magyar irodalomtörténete és Pap Károly értékes bevezetője is bárkit meggyőzhetnek erről. — Dícséretes munkát végeztek tehát azok, kik e munka megszületését elősegítették. Elsősorban Pap Károly, aki-

nek sikerült egy hagyatékban felfedeznie azt a kéziratot jegyzetet, melyet nem kisebb ember írt «Tekintetes Horvát István úr, az S. S. Mesterségek és Bölcselkedés Doktorának. S. a. T. előadásai szerint» —, mint Pauler Tódor. 2-ik esztendőbeli bölcselkedő Pesten, 1832. — Ez a Pauler Tivadar, aki tizenhétéves korában bölcsészeti, húszéves korában pedig jogdoktori oklevelet nyert a pesti egyetemen, később pedig Eötvös József báró utóda lett a közoktatásügyi miniszteri székben és a Tisza Kálmán kormányában mint hazánk igazságügyminisztere halt meg.

Horvát István, mint Révai Miklós kedvenc tanítványa, nyelvtörténeti kutatásai közben hajlott át a hazai jog- és őstörténet bűvárlatára. Sokat foglalkozott irodalmi multunkkal. Lassanként áttekinti annak egész anyagát, hazai és külföldi forrasműveit és pár évtized alatt oly ropant adalék-tömeget gyűjt össze, amelyre a tudomány minden munkása ma is tisztelettel tekinthet. Rengeteg kézirat-hagyatéka van a Nemzeti Múzeum kézirtárában; irodalomtörténeti alig néhány lap. Azért becses ez a most kinyomtatásra került Pauler-féle «Magyar Litteratura», mert teljes, kerek egységben őrizte meg számunkra Horvát István irodalomtörténeti előadásait. 1830 óta, mint helyettes — 1837-től pedig mint a magyar nyelv és irodalom rendes tanára működött a pesti egyetemen. — Most megjelentetett munkájában irodalmi multunkat 36 tételben és öt időszakaszban tárgyalja. Tételeinek fele a reformáció előtti, másik fele a reformáció utáni korokat ismerteti a Tudományos Akadémia megalapításáig. — Az irodalom leglényegesebb jegyül a magyar nyelvet tekinti. Mit és mennyit tettek ennek érdekében írók, költők, királyok és papok... elsősorban ezt vizsgálja, ennek művelődéstörténeti

útját rajzolja. Amiként megállapítja, «hogy a kereszténység felvétele által a magyar nyelv a vallás dolgában erős határok közé szorított», akként hirdeti, hogy a reformáció «a nemzeti nyelvbe mintegy új életet öntött» és a vallásról folyt «vetekedő írások» nevelték a magyar nyelv keletét. — Sok részletkérdéssel adós marad. Balassa Bálintot, Apácai Cseri Jánost meg sem említi. Forrástanulmányt, elmélyedést sürget, de ő maga is mellőzi előadásában nem egyszer a rendelkezésre álló forrásokat. Teszi ezt azért, mert nem teljességre, hanem inkább jellegzetességre törekszik.

Kegyelttel és meghatottsággal olvassuk ez előadásokat, melyeket egykoron Pauleren kívül báró Eötvös József, Szalay László, Toldy Ferenc és sok kiváló magyar lelkesedéssel hallgatott attól, kinek a magyarságért hevülő lelke egy sereg költőre, közöttük a legnagyobbra: Vörösmartyra is rendkívül nagy hatással volt.

Mesterházy Jenő.

Lambrecht Kálmán : Herman Ottó. Könyvbarátok Kis Könyve. Magyar Könyvbarátok kiadása. Budapest, 1934.

A Magyar Könyvbarátok és az Egyetemi nyomda alig vállalhattak szebb feladatot magukra, mint az ifjúság részére megírni annak az embernek az életrajzát, aki a tudomány legkülönbözőbb területén bámulatos otthonossággal mozgott. Kutató tekintetével meglátta és feltárta a tudomány eddig lappangó kincseit, új tennivalókra és munkalehetőségekre mutatott rá. Útnak bocsátotta a magyar néprajzot, az ősembertant; vaskos köteteket írt Magyarország pókfaunájáról, a lápi pákász-halászemberek csodálatos életéről s megélevenítette előttünk az északi madárhegyek világát. Mindig volt valami új mondanivalója a szakembernek és

a nagyközönségnek egyformán, legyen az a magyar rovásírás vagy valami igénytelen rovar problémája. A polihisztorok fajtájából való volt s ebben a tekintetben hasonlított a legendás hírű Brassai Sámuelhez. De míg — amint Lambrecht fejtegeti — Brassai csupa rendszer és módszer, addig Hermann Ottó eleme a rendszertelenség, módszere a módszer-telenség. Brassai tanít, oktat, Herman alkot. Nem kerül el az apró részletekbe, inkább a «nagy egységek meglátása felé tör». Ha valami újat fedez fel, addigi működési területét otthagyja s az új jelenség tanulmányozását kezdi el. Így jutott el a pókok világától a magyar pásztor-terminológia összefoglalásának megírásáig, a lakatosműhelytől a Madártani Intézet igazgatói állásáig. Jelentőségének maradandóságát csak akkor látjuk igazán és tudjuk értékelni, ha a könyv utolsó lapjait olvassuk, ahol Lambrecht azokat a tudósokat sorolja fel, akik az ő nyomdokain haladtak a tudomány útjain. Van itt ethnografus, ornithológus, a halak és rovarok életének tanulmányozója. Munkái illusztrálásához még megfelelő művészi gárda neveléséről is tudott gondoskodni.

Az életrajz megírását pedig aligha bízhatta volna másra a kiadó, mint Lambrecht Kálmánra, aki Herman Ottó mellett nevelkedett és műhelyének legalaposabb ismerője. Szerzőnk az agg polihisztor romantikus, megpróbáltatásokkal és polémiákkal, gánccokkal és elismeréssel gazdag életének minden mozzanatát igen plasztikusan eleveníti fel. Sok helyen már a regényes korrajz határát érinti. Nyomatékosan ki kell emelnünk A borsodi Bükk ősembere c. fejezetet, amelyben bepillantást nyerünk az ősemberkutatás rejtélyes vilgába. Itt Lambrecht klasszikusan tömör összefoglalást nyújt az ifjúságnak egy tudományágról. Igen helyes az, hogy

Herman Ottó munkáiból közöl idézeteket, de ezek ebben az ifjúság részére szánt könyvben nem egy helyen túl hosszúra nyúlnak s a szaktudományok területére kanyarodnak át. Kossuth Lajosnak Herman Ottóhoz intézett egyik levelét sem itt kellett volna először publikálni.

A Könyvbarátok Szövetsége hozzá méltó kulturmissziót teljesítene, ha fokozatosan ugyanilyen formában kiadná Kőrösi Csoma Sándor, a két Bolyai, Magyar László és mások életrajzát. A jobb sorsra érdemes ifjúsági regényirodalmunk mellett nagy szükség volna ilyen munkákra is.

Gunda Béla.

Magyar reneszánsz írók. A *Magyar Irodalmi Ritkaságok* 29-ik füzete ismét hiányt pótló és alapvető. Fénykép felvételeket nyújt: Vitéz Jánosról, Janus Pannoniusról, Hunyadi Mátyásról, Callimachus Experiensről, Galeotto Marzióról, Bonfiniről, Bartholomaeus Pannoniusról, Oláh Miklósról, Mindszenti Gáborról, Forgách Ferencről, Istvánffyról, Bornemisza Péterről Enyedi Györgyről, Gyergyai Albertről, Rimay Jánosról, Zrinyi Miklósról.

E nevekből is látszik, hogy összefüggő képet igyekszik festeni arról a nemzeti műveltségünket megtermékenyítő szellemi mozgalomról, melyet reneszánszszal és humanizmussal szoktunk megjelölni.

A füzetet Kardos Tibor, az ismert fiatal reneszánszkutató irányításával a Berzsenyi Dániel reál gimn. V—VIII. o. tanulói rendezték sajtó alá. Összeállításuk a hely szűke ellenére érzékelteti azt az első ízben Fögel Józseftől hangoztatott igazságot, hogy a reneszánsz és reformáció közötti időszak irodalma csak addig és oly módon szakadékos, amíg és amily mértékben ismeretlen a magyar humanizmus története.

A XVI. sz. magyar irodalom alkotásai (panegyricusok, epithalamiomok, széphistóriák stb.) már a XV. században is virágoztak. Míg a XVI. század irodalmi emlékeinek nyelve magyar, addig a XV. századé az európai közízlésnek megfelelően — latin. Ha nyelvük különböző is, végeredményében valamennyiükben ugyanaz a magyar szellem munkálkodik. (L. Főgelnek akadémiai székfoglalóját, továbbá Berczeli A. Károly fordítását: Magyar költő magyarul: Janus Pannonius, Főgel előszavával).

A *Magyar Irodalmi Ritkaságok* reneszánszfüzete csak izelítő.

Folytatni kell e tárgykört legalább két füzetben. Úgy, mint Péterffyvel is. Folytatni kell olyan szemelvények közzétételével, amelyekben leginkább felragyog a humanista stíluseszmény, a «maior stilus».

Hol mutatkozik meg, hol kristályosodik ki leginkább minden irodalom formája? Költészetében. Föltétlenül hozni kell a magyar reneszánsz költői termékeit is.

A jelen füzetnek az a cikke, mely a Virtualis Magyarországról szól, igen jól van összefoglalva, de jelen formájában — azt hiszem — nagyon is tudományos. Sok olvasottságot tételez fel az olvasó részéről.

Örömmel üdvözljük e kitűnő füzetet és várjuk a magyar reneszánsz költői termékeinek bemutatását.

Főgel Sándor.

Stadler Frieda: Valaki vár engem.

Valaki vár engem . . . ez a kedves, szelíd mondat súlyos, felelősségteljes szimbolumá nő Stadler Frieda kezében; szimboluma a lány, az asszony, az ember valahová való tartozásának. Valaki vár engem: az élettárs, az embertárs, az Isten! Nem vagyok soha egyedül, mert valaki az élet minden pillanatában várja tőlem a

segítést, a figyelmet, a szeretetet. Fiatal lányok felé induló friss, tiszta szavak ezek, de nincs az az asszony, aki ne tanulhatna belőle modern élet-szemléletet krisztusi alapon.

Ami az egész könyvet kiemeli és külön helyre állítja, az nemcsak közvetlensége, amely szavainak tanítói, nevelői élet oly simára csiszolja, hogy csak a lélek hat és sugárzik minden mondatából és hogy az élet minden vonalán végigfutó, halk, finom kézmozdulata sokkal mélyebb dolgokra mutat, mint mások keze — nemcsak ez teszi egyedülállóvá a mai irodalomban — hanem teljesen modern fölfogása is. Szegény modern lány, de sokat szídnak és kínoznak téged, mert más vagy, gyökeresen más, mint néhány évtized előtt! De Stadler Frieda egyetlen egyszer sem mondja ezt, sőt, rámutat minden modern áramlatban rejtőző értékre. A mai élet minden megnyilvánulásához megértő kézzel nyúl; a család semmivel se helyettesíthető gyönyörűségét első helyre teszi ugyan, de nem küldi vissza, csak vissza a háztartásba az asszonyt, hanem rámutat mindarra a helyre, — ó nagyon sok van — ahol az asszonyi munka nélkülözhetetlen, ahol a különleges női idegzet, adottság, lelkület a legjobban hasznosítható. Ne oda törekedjenek, ahol csak «pótférfiak», hanem oda, ahol épen, mert nők, női tulajdonságaik miatt nem pótolhatók. Stadler Frieda könyve élő könyv és a föléje hajló leányszemek szebb és igazabb tükörbe nem tekinthetnek, mint amikor ebben keresik a jövőjüket formáló tiszta, nemes irányelveket.

Nagy Méda.

Moravék Endre: Nagymagyarország nemzetiségei. (Kincsestár 4. *Magyar Szemle Társaság* kiadása.)

A könyv aktualitása vitán felül áll. Magyarország feldaraboltságá-

nak egyik legfontosabb oka a nemzetiségi kérdés volt. A szerző a nacionalizmus fellépésének rajzával kezdi tanulmányát, amikor egymás után ébrednek öntudatra a különböző nemzetek. A Duna-völgyben mi magyarok elsőnek értünk el kézzelfogható eredményeket. Szomszédaink csak megkésve, sokszor a magyar példa után indulva jöttek utánunk. Ezt a tempóelőnyt sikerült a háború végéig megőriznünk, akkor azonban a vereség és elsősorban a csehek ügyessége következtében szomszédaink nemzeti törekvései érvényesültek a mi rovásunkra. Moravek Endre hangsúlyozza, hogy a trianoni békeszerződés nem megoldása a problémának, csak választófal, mert a helyzet most még rosszabb, mint volt azelőtt. Nem a magyarság szempontjából rosszabb csak, hanem a nemzetiségek szabadságának elvont eszméje szempontjából is.

Mint a mai helyzetet, Moravek az egész történeti fejlődést is nem magyar szemmel akarja nézni, hanem a tudós elfogulatlanságára törekszik. A háború előtti helyzet megítélésében is nemcsak az osztrák centralista kormányok hibáit veszi észre, hanem a magyar kormány rövidlátását is, amikor Horvátországban szerb-barát politikusokat segítenek uralomra, hogy a magyar politikát támogassák Bécs ellen.

Ez a tárgyilagosság vezeti abban is, hogy nem akarja megoldani a különböző problémákat, csak ismertetni. Ilyen kurtára fogott művekben a legfontosabb az, hogy kevés, rövid, de ép ezért igazán jellemző részletben mutassa be a különböző állásfoglalásokat. Ehhez a kérdés alapos ismerete és biztos ítélőerő szükséges. Moravek Endrében mindkettő megvan, ezért nyugodt lélekkel ajánljuk könyvét a művelt magyar közönségnek.

Fábián István.

Hajdu János : Eötvös József báró első minisztersége. (1848.) Bp. 1933.

Az utolsó magyar rendi országgyűlések, majd az első népképviselői országgyűlés és az 1848—49-es mozgalmak ideje a legérdekesebb és legváltozatosabb része a magyar történelemnek. Még mindig nem döntötték el, hogy a nagyidők szülik-e a nagy embereket vagy megfordítva. Az mindenestre kétségtelen, hogy hiába jönnek a nagy idők, ha nincsenek hozzá megfelelő nagy emberek, és az is bizonyos, hogy nagy emberek hiánya miatt maradt törpének nem egyszer a magyar nemzet történelmének több korszaka. Rég megállapított igazság, hogy soha nem volt hazánknak annyi kiváló, képzett és nemeslelkű embere, mint a 19. század előbb említett első felében.

Ezen nagyok legelső között foglalt helyet a legfiatalabbak egyike, a szelidlelkű, kiválóan képzett, előítéletektől majdnem teljesen ment és szabadelvű báró Eötvös József. «Újabb történetünk alakjai közt az első, ki az államférfiú és a költő hivatását egyesíti magában. Soha politikusunk érzőbb lélekkel, kiterjedtebb szemkörrel és európaibb kultúrával nem bírt nála, s előtte a hasonló típus egyáltalán ismeretlen volt». — Ezeket állapítja meg Eötvös József báróról a közeli mult egyik kiváló magyar történésze és megállapítása többé-kevésbé most is helytálló.

Ennek a kiváló magyarnak első miniszterségét írta meg Hajdu János olyan eleven tollal, eddig részben ismeretlen levéltári anyag felhasználásával, hogy ez a munka még a laikus közönség figyelmére is méltán számot tarthat. — A nagy idők történetével önálló tanulmányokban eddig úgyszólván kevesen foglalkoztak. Ennek az időnek egyes munkásait és törekvéseit kellene behatóbban kutatni, hogy aztán a részletkutatók eredményeként, teljesen új vilá-

gításban és a lehető legrészletesebben lássuk azt az értékes, hatalmas időszakot, melyet 3—3 kötetben évtizedekkel ezelőtt Horvát Mihály már megkísérelt feldolgozni.

Egy ilyen elkövetkezendő nagy munkának lehetne értékes részlete (a még hiányzó sok között) Hajdunak ez a tanulmánya. Amit megírt, nem egészen félesztendő története, mert előadása csupán Eötvösnek öt hónapra (1848 április-szeptember) terjedő minisztersége. Az író meg is jegyzi «hogy az Eötvös szépirodalmi műveiben található nevelésügyi észrevételeket és eszméket — minthogy azok kultúrpolitikai felfogásával szervezesebb kapcsolatban nincsenek» — nem vonta be feldolgozása körébe. — Mindenesetre még értékesebb lett volna Hajdu munkája, ha ezek az «észrevételeket és eszméket» is érintette volna, mert ezek megismerésével csak növekedett volna az a végtelen rokonszenv, mely kialakul mindenki Eötvös személye iránt Hajdu munkájának az elolvasása után.

Az ereje teljében lévő 35 éves «valás- és nevelésügyi» miniszter már pályája kezdetétől megvolt arról győződve, hogy a népműveltség fejlesztése mind nemzeti, mind politikai okokból legfontosabb és legsürgősebb teendőink egyike. Munkássága kiterjed a közoktatás minden ágazatára, de a legnagyobb érdeklődéssel a népművelésügy felé fordul. Szembeszáll még a felekezeti érzékenységgel is, kijelentvén, hogy a nevelés dolga az országra s nem az egyes hitfelekezetekre tartozik. Sokat tesz az egyetemért, a középtanodákért, hol elve: kevés, de jólrendezett tanoda. Szívügye azonban a népoktatás, annak általánossá, kötelezővé és ingyenessé tétele, «mert mit érnek szabadság, egyenlőség, nevelés nélkül?» És mennyi teendő volna ezen a téren. Hisz az akkori Magyarországon 14.780 a városok és községek együt-

tes száma, tanító pedig mindössze 9333 van. És mégis Eötvös népiskolai törvényjavaslata akad meg az 1848-iki törvényhozás házában. Az idők nem alkalmasak a békés munkára. Még Petőfi is azt írja a kormány ellen: «Elhagyhatnátok most ezt a nevelést, mikor azt sem tudjuk, lesz-e kit nevelni vagy sem». — Eötvös fájó szívvel vesz búcsút a miniszterségtől és a hazától. — 1848-as terveit második minisztersége idején (1867—1871-ig) valósíthatja csak meg, de munkásságának ezt a korszakát senki alaposan nem értheti, ha nem ismeri első miniszterségének rövid idejét.

Hajdu munkája azt is megéreztetni velünk, hogy Eötvös mint kultuszminiszter páratlan jelenség: alapvető, akire még mindig csak építeni lehet és akinek eszméi minden vonalon még máig sem győzedelmeskedtek.

M. J.

Katolikus lexikon. Világszerte egyremásra jelennek meg a legkülönbözőbb általános és szaklexikonok. Természetes, hogy a gyorsan tájékozódni akaró, keresgélni rá nem erőmai embert a katolicizmus mérhetetlen világában is a kor igényeinek megfelelően kell eligazítani. Ez is egyike a magyar *Katolikus Lexikon* szülőokainak. Szinte csodálkozunk a pompás négy kötet használatakor azon, hogy a *Katolikus Lexikon* eddig hiányozhatott a művelt magyarság életéből.

Tizenhat szerkesztő és háromszáz munkatárs dolgozott azon, hogy az *Actio Catholica* nagy szellemi és mindennapi gyakorlati életet újjáteremtő munkája kitűnő, vitathatatlan pontosságú és kimerítő vezetőt adjon a megújhódni akaró magyar katolicizmus kezébe. A nagy műnek külön érdekessége az a teljesen önálló és eredeti út, mellyel készült. Magyar lexikonok kevés kivétellel a külföldi

hasonló lexikonok szigorú figyelembevételével, sőt kevéssé átglyúrt fordításával készülnek. A magyar Katolikus Lexikon töretlen útra lépett a merőben új szerkesztési és feldolgozási irányelveivel és ezzel a lexikonírás műfajának messzire kivilágító példát adott. A katolikus hitlexikona sokkal nagyobb gondosságot kívánt az anyagmeghatározásnál, feldolgozásnál, kifejezésbeli pontosságánál, mint bármely más lexikon; hiszen az átlagos katolikus ember számára hitigazságok megfellebbezhetetlen kinyilatkoztatójának kellett lennie. Emellett úgyszólván teljesen hiányzó katolikus tudományágak anyagát tömörséggel és biztonsággal volt kénytelen adni, vagyis lexikális feldolgozást nyújtani ott, ahol maguk a tudományszakok csak keretekben és a keretek közt itt-ott kiépítve vannak még csak meg, de az egész, minden teherpróbát kiálló épületről még szó sincs. Ilyen erősen hiányzó tudományszak — csodálatosnak tetszik, de így van — a magyar egyháztörténelem.

A Katolikus Lexikon nem általános lexikon, de nem is szaklexikon. A katolikus hitvallás címszavakba szedett világa. Eligazító mindabban, ami katolikus. Nem azt jelenti ez, hogy az általános élet és közelebről a kultúra és civilizáció jelenségeit tárgyalja katolikus szempontból. A katolikumot dolgozta fel, azt az isteni és emberi meggyőződést, mely a római egyházat megteremtette és diadalmassá növelte. Ez a hitbeli erő és biztonság sugárzik minden sorából és ez adja a legnagyobb elismerésre készítő értékét.

Lexikon ismertetéseknél bizonyos bírálati kaptafa alakult ki irodalmunkban. Ez a sablón a címszók szövegeinek méricsgéléséből, a hiányok mohó kereséséből, az értékelések szűkmarkúságának vagy bőkezűségének megállapításából áll; benne

van-e a bíráló és azok, akiket szeret, jól ki vannak-e dolgozva azok a témakörök, melyek a bírálónak szívügyei? Az ilyen ismertetés érdekes és szellemeskedő lehet, a tárgyilagosság és a bátor, alapos hozzászólás mezét is magára öltheti, de ehhez a műhöz méltatlan volna. Ezért is katolikusok részéről ne bírálat, hanem mennél gyakrabbi használat illesse a Katolikus Lexikont!

A négy vaskos kötet igen jó papíron, éles és kitűnően olvasható szedéssel (nagy lexikonerény!) jelent meg. *Bangha Béla* főszerkesztő, *Nyisztor Zoltán* és a kitűnő szerkesztők, munkatársak utánuk következő sora lelkes, nagy és szép munkát végzett.

Olyant, mint a jól teljesített imádság.
Kilián Zoltán.

Hans Fallada : Szántóvetők, bom-bavetők. Regény. Ford.: *Benedek Marcell.* Dante-kiadás. 1934.

Az már a történelem ökonómiájának keretébe tartozik, hogy sorsdöntő, világotformáló drámáit mindig csak egy-egy néppel játszatja végig. Másszóval: a történelem géniusza vándorol... A 18. század végén Franciaország az a nagy hystera, mely kinnal és vérrel vajudik, hogy új életet adjon a földnek. S a nagy fájdalomból roppant életerő születik. Egy századig és másfél évtizedig állja a viharokat ez a megnövekedett óriás. S mikor 1914-ben elpusztul, sötét és betölthetetlen ür marad mögötte. 1917-ben Oroszországot rendíti meg a lázas vonaglás, 1922-ben Itáliát. S még ezek el sem pihentek s megtalált új és ellentétes életformájukat a kristályosodás állapotáig sem fejleszthették: a gyorsjárású géniusz mára germán fajtát löki az élre s napjaink harmadik történelmi drámája előtt lendíti fel a függőnyt. S míg Olaszország és Oroszország voltaképp egyetlen lázroham után ocsudtak az új reggelre, a ger-

mánság testét másfél évtizede rengeti már a lázrohamok sorozata.

Ami ezekben az országokban, mint valami eszmei gyújtópontokban, messzevilágító lánggal lobog, voltaképp közös eredetű. S talán — részben — közös a szándék is: a 19. század társadalmi és gazdasági intézményeinek tökéletes felszámolása. De a cél — az építkezés — már mélyeségs világszemléleti és vérmérsékletbeli ellentéteket mutat.

A germán faj ősidők óta sajátos törzsi tagoltságában él s ez a törzsi szerkezet makacsul ellenáll az egységesítő törekvéseknek. A római «szent» birodalom hazajáró kíséréte, majd a különböző vám- és államszövetségek minduntalan megkísérlik a törzsi félelem s a törzsi féltékenység legyőzését, inkább rövidebb, mint hosszabb sikerrel. A német-francia háború győzelmes befejezésének mámore — úgy látszott — végre egységes birodalomra olvasztja e liliputi monarchiákat, melyek épügy acsarkodnak egymásra az örök «Eris-almáért», a hegemoniáért, mint hajdan a parányi dór-ion városállamocskák. Ám ez a «fegyveres» vilmosi birodalom túlságosan is a fegyverek élén egyensúlyozott, s 1918 után Weimar megpróbálkozik a második birodalommal».

Csodálatraméltó alkotás ez. Valóságos gulliveri állam. Képzeljünk egy Bismarckot, aki nem a kardjára üt, hanem a sétabotját rázza. Az a Németország, melyet 1871-ben ragyogó történelmi tableau-n királyok és hadvezérek proklamáltak birodalomra, mit jelenthet e királyok és hadvezérek nélkül? Egyszerű, szürke, földrajzi fogalmat, s e merőben földrajzi keretek újra fellobbantják a germán-ság évszázados átkát: a partikularizmust. Van ugyan birodalmi kormánya; de ez az árnyékkormány inkább csak a birodalom képviselőjét jelenti — kifelé. Az ország határain

belül a hatalmat a «részek» birtokolják vagy — ha úgy tetszik — bitrolják: a tagállamok, a tartományok, a kerületek, a városok. Minél gyengébb a központi kormányzat, annál nagyobb hatalom kerül a kisebb, sőt legkisebb közigazgatási egységek kezébe, s mialatt a birodalom ilyen módon közigazgatási sejtekre bomlik, beteljesedik egy másik — mondhatnók: vertikális — osztódás is, mely politikai pártokra darabolja az ország testét.

Mikor a bomlásnak erre a szakaszára süllyed a német nép, már nem csupán a régi «törzsi visszavonás» prédája. Ezek a politikai pártok nem alkotmányos és parlamentáris fegyverekkel küzdenek. A ki nem egyenlíthető világnézetbeli különbségek hadakozása ez, szívós és lappangó polgárháború: bellum omnium contra omnes. S amikor fentebb azt mondtuk, hogy a jelenkor harmadik történelmi drámáját, helyesebben: a ma egész történelmét Németország játssza és éli végig, hozzá kell tennünk, hogy ebben a drámai küzdelemben a nép és az ország minden paránya, minden sejtje egyképpen és arányosan részt vesz.

Ha képet akarunk nyerni erről a kavargó, kaotikus Németországról, elég egy ilyen sejtet kiragadnunk... És ezt teszi éppen Hans Fallada is, mikor megírja a *tegnap* Németországnak történelmi regényét. Meséjének színtere Altholm, egy pomerániai kisváros. Ennek az Altholmnak azonban — úgyszólván — nincs is helyi politikája. Azok a kérdések, melyek e jelentéktelen község politikai életében felvetődnek, egyben az egész birodalom problémái is. Minduntalan éreznünk kell, hogy vezetősége, sajtója, parlamentje, pártjai ügyesen és mesterségesen letörpített testrészek, melyek mögött egy góliátszervezet, a weimari köztársaság körvonalai homálylanak. Falladának

igaza volt, mikor a «színpad» méreteivel takarékoskodott. Ez a körülmény biztosítja egyrészt a mese egységességét, másrészt, amit keresünk, könnyebb ebben az «egy pohár vízben» meglelnünk, mintha egész tengert kellene érte felkavarnunk. Ezenkívül Fallada kitűnően ért hozzá, hogy horizontot szélesítsen e hőköm országoska határai köré; s ezzel azután sikerül fölébresztenie az egyetemesebb igényű érdeklődést is.

Maga a regény tipikusan politikai írásmű. Meseváza, bonyodalmai és megoldásai politikai motívumokból épülnek és következnek. Alapja valami egészen szerény és érdektelen «napihír»; de politika van benne s e légnemű, könnyű és hihetetlen kiterjedési képességű anyaggal ügyes hírlapírók és vállalkozó szellemű párt-politikusok olyan mammutballónná pumpálhatják, hogy a sztratoszféráig meg sem áll s eddig ösmeretlen embersorsokat röpíthet a hír és a dicsőség magasságába.

A történet egy altholm-vidéki parasztgazda pereskedésével indul, aki sérelmesnek véli magára nézve a pénzügyigazgatóság adókvetési végzését s megtagadja a fizetést. A hatóság erre — természetesen — végrehajtást és zálogolást rendel el. A foglalással szemben a gazda nem tanúsít ellenállást, szintúgy falubeli társai sem, az árverésen való vásárlástól azonban mereven elzárkoznak: így azután a végrehajtó tisztviselők arra kényszerülnek, hogy a lefoglalt állatokat elhajtsák. Ezt a nevetséges műveletet a szívósan együttműködő pomerán parasztok előre megszervezett eszközökkel teljesen lehetlenné teszik. A faluból elvezető összes utakon akadályokat állítanak és szalmatüzeket gyujtanak. Szerencsétlenségükre az egyik altholmi «szennylap» fotóriportere éppen a faluban csatangol s felvételeket készít a tűzgyújtásról. A lemezeket jó-

pénzért beszolgáltatja a hatóságnak, mire — kétségtelen tárgyi bizonyítékok alapján — letartóztatják Reimers gazdát, a környéki parasztság egyik vezéré, aki személyesen lobbantotta lángra a «szenvedőleges ellenállás» egyáltalán nem jelképies értelmezésű szalmatüzeit. A letartóztatás nagy felháborodást ébreszt a pomerán lelkekben: elhatározzák, hogy vezérük bebörtönözése miatt az altholmi fogház ablakainál hatalmas néma tüntetéssel tiltakoznak. A város szocialista polgármestere, Careis, nem találja aggályosnak a parasztság felvonulását s megadja hozzá a rendőrhatalósági engedélyt, annak ellenére, hogy közvetlen főnöke, Temborius tartományi elnök, retteg minden «forradalmi» jelenségtől s egész súlyával a «betiltás» mellett kardoskodik. A weimari köztársaság sajtósága, bomló és tarthatatlan állapotát misem mutatja élesebben annál a körülménynél, hogy a kiskirály-polgármester a tartományi elnökkel szemben keresztül viheti a maga egyéni akaratát! A tüntetők végül is felvonulnak s talán nem is lett volna semmi baj, ha nincs Altholm városának egy túlbuzgó rendőrbiztosa, aki a régi parasztfordalmak jelvényeire emlékeztető zászlójuk miatt beléjük köt. Erre azután általános kavargás, csetepaté támad, néhány tüntetőt csúnyán összekaszaabolnak s a menetet erővel szétkergetik.

Hét és félszáz lapot «összeírni» ma hasonlíthatatlanul keményebb és merevszebb vállalkozás, mint Ponson du Terrail-ék ciklusregényeinek boldog idejében. De Fallada bírja a munkát és az iramot s amit megcsinált, az kétségkívül becsületes alkotás s történetnek sem érdektelen. Pillanatra sem lankad s ha eleinte kissé visszadöbbenünk is a regény százfélé szaladó szálainak zavarában, később annál bizodalmasabb szívvel követ-

jük a szerzőt, aki — így képzeljük őt — szögestalpú cipőivel csattogva robog előttünk a sziklás talajon. «Mesefolyama» azokra a csodálatos természeti tüneményekre emlékeztet, amelyek a legtapasztaltabb turistát is nem ritkán elképesztik. Most síkságon, zavartalan nyugalommal hőmpölyög, aztán hegyek közé szakad s váratlanul eltűnik, hogy a felszín mögött zuhogjon tovább: földalatti folyó. Árulások, cselszövések, kémkedések bonyolult szövevénye hurkoljabogozza a történet egyszerű fonalát: elkábulsz, mire a végére járnál. A parasztkok bojkottal felelnek Altholm kihívására s nehéz feltételekhez kötik a békét. De a csatát — minden szívósságuk ellenére — utóbb mégis csak elveszítik, bár enyhe ítéletével a bíróság is őket igazolja az ügytelenebb hatósággal szemben. Hiába! a politikát nem a kemény pomerán koponyák számára találták ki: lassankint furfangos pártcsahosok eszközeivé szelidülnek s ez végül is vesztüket idéz ielő.

A szerkezet e látszólagos ziláltsága mellett is Fallada iparkodik a kompozíció általános egységére s terjedelmességét is inkább erőnek: áradó bőségnek érezzük. Eszközei egyszerűek; de bizonyos, hogy kész író, aki egyszerűségével tökéletes fegyverzetet leplez. S az is bizonyos, hogy pártíró; ám tárgyilagossága nem engedí, hogy a szembenálló táborból acsarokodó polgártársait fenevadakká vagy — legjobb esetben — gazemberekké ferdítse.

Pedig abban az időben, a *tegnap* Németországában, ezek a pártok szögedröttal parcellázták fel a táborhelyeiket s a kémények mögül gépfegyvercsövek szimatolták az utca hangulatát. Békés nyárspolgárok polgárok szerkesztésén török a fejüket s a rendőr, a hivatalnok, a munkás csak fenntartással követi feljebbvalója utasítását, mert első a pártigazság és a pártutasítás...

Méltán kérdezhetjük, annyira fájdalmas-e, hogy ennek a tömérdek garázdaságnak a kiirtásával Németország egy új történelmi fázisba gördült át; abba a történelmi fázisba, melyet szervezői «Drittes Reich»-nek, «Harmadik Birodalom»-nak neveznek?

Szakáts László.

Balassa, Ottilie von: Die Brahmsfreundin, Ottilie Ebner und ihr Kreis.
Wien, 1933.

A gyermeki kegyeletnek szép dokumentuma a kis könyv, amelyet szerzője édesanyja, a kitünő énekművész és pedagógus Ebner Ottilia (1836—1920.) emlékének szentelt. Bár német nyelvű, bőven találunk benne magyar vonatkozásokat. Ottilia férje, Ebner Edward, magyar ember volt. (Deák-Ébner Lajos festőművész nagybátyja.) Ő maga — Hauer József nagy zenei tehetséggel megáldott osztrák orvos lánya — anyai nagyatya révén magyar származású, egyetlen lánya, a könyv írója szintén magyar ember nevét viseli.

Ebner Ottilia már gyermekkorától kezdve eljegyezte magát a muzsikával. Otthon, apja zeneszerető és művelő házában bőven volt alkalma zenei hajlamait kifejleszteni. Bécsben Marchesi iskolájában képi ki hangját s csakhamar kitünő nevet vív ki magának gyönyörű organumával, lélekteljes előadásával és pedagógiai tevékenységével. Bécsben, mint Brahms női kórusának legkitünőbb tagja jutott először a mester közelébe. Brahms, megismerve Ottilia művészi és emberi értékeit, egész életén át igazi baráti ragaszkodással viseltetik irányában. Ottiliának így bőven volt alkalma megismerni Brahms muzsikájának akkor még sok tekintetben ismeretlen szépségeit; dalainak csakhamar utólérhetetlen tolmácsolója lett. Együtt vitatják meg Brahms új szerzeményeit, viszont Brahms sohsem mulasztja el,

hogy Ottiliát férjhezmenése után is művészete ápolására serkentse. Midőn férjével, a nagyműveltségű Ebner Edwarddal elköltöznek Bécsből, akkor sem szűnik meg ez a benső kapcsolat. Ebből az időből közli szerző Brahms eddig még ismeretlen leveleit, amiket édesanyjához intézett. Ezek a levelek értékes bizonyítékai Brahms nemes baráti szívének, amivel híven résztvesz Ottilia és családja minden örömeiben, bajában. Egymás sorsát mindenkor a legnagyobb érdeklődéssel kísérik figyelemmel.

De ezeken a leveleken kívül is sok élvezetet találhatunk abban a közvetlen, lebilincselő modorban, ahogy a könyv írója vendégszerető házukban megforduló neves emberekről ír. Ottilia vonzó egyéniségével és művészetével mindenütt középpontja lett a legkitűnőbb zenészek társaságának. Pesti tartózkodásuk alatt Koessler, Eldering, Popper, Hubay, Herzfeld gyakori vendégeik. Clara Schumann, Billroth, D'Albert Mahler mind baráti körükhöz tartoztak. Megtudjuk azt is, hogy szerző maga is kitűnő zongoraművész volt, aki Brahmsot gyakran lévén alkalma hallani, igen szakértő és megszívlelendő tanácsokat tud adni a brahms-i zongoramuzsika előadására vonatkozóan.

Ebner Ottilia 84 évet élt, de még 75 éves korában is bámulatba ejtette hallgatóságát énekhangja telt, üde csengésével. «Aki igazán tud énekelni — ez saját kijelentése — az sohasem felejthet el énekelni és sohasem veszítheti el hangját.» Olyan aranymondás ez, amit lelkükbe véssetne a sok rossz módszerrel, csak a külső tömeghatásra pályázó, hangját korán elpazarló énekes. Ugyancsak igen tanulságos mindaz, amit Ottilia énekpedagógiai módszeréről olvasunk. Szívből sajnálhatjuk, hogy nem volt senki, aki e nemes hagyományokat a magyar énekesek kiképzésében tovább gyümölcsöztette volna.

Prahács Margit.

A Kincses-tár újabb kötetei.

Immár az ötvenedik kötet megjelenésén is túljutott a Magyar Szemle Társaság hasznos és olcsó tudományos kis könyvtára, a *Kincses-tár*.

Legújabb köteteit is kitűnő tollú szakemberek írták, a legújabb kutatások eredményeit foglalva mindenki által könnyen érthető, élvezetes formába.

Hillebrand Jenő — a *Kincses-tár* 12. számának írója, — «Az őskor története» címen az emberi művelődéstörténet legrégebbi fejezetét eleveníti az olvasók lelki szeme elé. E szép és érdekes tudományág történetének vázlatát adja, majd szól az ember megjelenésének koráról, az első emberről, az őskori ember környezetéről, a jégkorszak kozmikus drámájáról, majd a magasabb típusú emberfajták európai megjelenéséről. Az őskor kultúráinak minden szempontból való szemléltető ismertetése adja a kis kötet főrészét, melyet tanulságos élvezettel lapozhat majd minden kultúremler.

Alföldi András «Magyarország népei és a római birodalom» című, 42. számú *Kincses-tár*-kötete eleven képet rajzol a római «gyarmatpolitika» hazai vonatkozásairól. Nagymagyarország földjén élt ókori népek élete, kultúrája, szokásai, stb. színesen bontakoznak ki előttünk Alföldi szemléltető erejű tolla nyomán.

Kerek Mihály a «Földbirtokpolitika»-t ismerteti a 64. sz. kötetben, az agrár magyarság ez egyik legaktuálisabb kérdéskomplexumát, a tudós szakember előkelő tárgyilagosságával és higgadtságával.

A tudományos kis kézikönyvtársorozat további fejlődésének biztos zálogát jelenti a több, mint félszáz eddig megjelent tartalmas mű.

Színház.

A nők elmondják.

Rachel Crothers vígjátéka a Nemzeti Színházban.

Író nő a szerző, író nő a hősnő is. Amerikaiak. De attól, amit az amerikai vámjegyzéssel érkező színpadi szállítmányokban megszoktunk, mindketten jótékonyan különböznek. Inkább a jó francia vígjátéki hagyomány távoli és kései hullámgyűrűjével van dolgunk.

A «nagy élmény»-ekben dolgozó Mary Howard legújabb művét maga is erős élményanyagra építi. Egyre jobban beleregényezi magát a «szakmabeli» barátságba kiadójával, aki nős ember, sőt családapa. Kenyértörésre szeretné vinni a dolgot, regényhősnőjének receptje szerint, nyílt fellépéssel a kiadó feleségével szemben. Csakhogy ránézve az igazi élet — melynek intézésébe a belé reménytelenül szerelmes régi jópajtás is beavatkozik — a regénybelinél érdekesebb, sőt regényesebb fordulatot tartogat. Az asszonyok véletlenül sodródniak össze és gyanútlanul, lebecsáttott sisakrostállyal vívják meg párharcukat, cseppet sem ellenségesen, inkább a gyorsan ébredő bizalom és rokonszenv közvetlenségével, mert... «a nők elmondják». Ennek a vetélytársi indulat helyén támadt asszonyi megértésnek mérlegén a végszóra be-cseppenő férfi könnyűnek találta: visszasomfordál — életében nem először — a «családfői» békés és megbocsátó menedékbe. Mary pedig, a

«túlfűtött» regénybefejezésből kigyógyult írónő a régi udvarlónak való-ságos életmentési jutalmul ajándékozta oda — önmagát.

Se nem nagyon új, se nem nagyon mély, ami a három kissé aránytalanul megszerkesztett felvonáson át elibénk kerül, de van a szerzőnek egy olyan erénye, amit illik nagyon megbecsülni, éppen mivel a színpadon annyira kiveszőfélben van: kitűnően tud beszéltetni, mégpedig nemcsak elmés fordulatokkal, hanem úgy, hogy szavain át egyéni jellemekbe nyílik betekintés. A tulajdon képzelőtehetségének csapdájába esett írónőt, a szenvedésekben erőssé és jóvá edződött feleséget s végül a minden «kis ügyet» — a saját magáét is — lelkesen ápoló és pártoló barátnőt olyan írói biztossággal és olyan gazdag árnyalással formálta meg, hogy ez a három alak — megfelelő tolmácsolásban — mindvégig leköti az érdeklődést s a szerepek gazdáit is teljes színészi odaadásra sarkallhatja.

Öröm volt három olyan jeles tehetséget, aminő a Váradi Arankáé, Bajor Gizié és Tasnády Ilonáé, ebben a nemes vetélkedésben együtt látni a színpadon. Váradi Aranka éber és finom okossága végiglen résen állt, hogy a tágszívű barátnő hangos és hangsúlyos figurája a garasos komikumba sehol át ne tévedjen. Egyéni kellemmel s a beszéd finom művészetének olyan mesteri tökéletességével támogatta a szerzőt, aminőnek ugyan a Nemzeti Színház multjában gyönyörű hagyománya van, de aminő-

nek továbböröklődését a fiatalabb színésznemzedékben mind sajnálatosabban nélkülözzük. Bajor Gizi különösen a maga nehéz s egyre személyesebbé kiéleződő témájába belegabalyodott írónőnek rajzával remekelt, a lelkes és bátor alvajáróéval, akit csak a józan realitás szava ment meg a romantikus — nyaktöréstől. Tasnády Ilonának pedig megint arra nyílt alkalma, hogy egyéniségének őszinte bensőségét, gazdag lélekfedezetű szavát vigye küzdelembe a feleség szerepében; az ilyen küzdelmekben nála a diadalnak mindig teljes a hitele.

A férfiak közül Petheő Attiláé a legnagyobb feladat, izléssel és tudással szolgálja is, de a valódi elhíttető erőnek némi fogyatékával: a férfiúi ellenállhatatlanság hordozása egy kissé mintha már nehezebb esnék, mi legálább már akkor is, amikor hódítása még merész lépések vállalásába lovalja bele, erősen gyanakodtunk, hogy végül is a hálóköntös és papucs otiumába fog vitorlázni. Az egyre biztatóbban kibontakozó tehetségű fiatal Timár József most a valódi vígjátéki stílusban is meglepett friss temperamentumával, keresetlen szeretetreméltóságával. Férfi-ágon ezúttal valóban csak ő illeszkedett bele teljes összhangban a nők pompás triászának hangnemébe. Mert a még fiatalabb Perényi Lászlóból éppen ez a benső fiatalság hiányzik. Játékát valami aggodalmas feszesség bénítja. S végül: a francia inas néma szerepét mi sokkal izesebbnek és mulatságosabbnak sejtjük, mint aminő fogalmat róla az ifjú Tarján György magának alkotott s a közönséghez továbbított.

Stella Adorján jólhangzó fordításában, kellemes színpadi képekben és Csathó Kálmán teljes kedvvel és kitűnő stílusérzékkel ellátott rendezésében szolgálta fel évadkezdő újdonságát a Nemzeti Színház, melynek

munkateljesítésében magát az elmés darabot is s méginkább az annak jóvoltából újra jogaiba lépett dialektikai művészetet örömmel üdvözöljük.

Azzal szeretnők végezni: végre egy vígjáték, mely a moziesszközök teljes kikapcsolásával keresi a boldogulást! De a színházi újságban ezt olvassuk: «A darab nagy karriért futott be Amerikában és nagyszabású filmet is készítettek belőle». Hát már mindent «nagyraszabnak»? Inkább lötyögjön a ruha, csak nagy legyen — a zsebe?...

Dodsworth.

Sinclair Lewis és Sidney Howard színműve a Vtgszínházban.

Mit mond az optimista színházi újság? Ezt: «A nagyvilági mondainélet forgatagába szédült polgáraszony és a szerelméért harcoló öregedő férj története egyike a modern irodalom legremekebb alkotásainak s a nagyszerű regény minden alakja és minden értéke tökéletesen és hiánytalanul átmentődött Sidney Howard dramatizáló művésze révén a *Dodsworth* tizenöt színpadi képébe». Láthatatlanban is erős lehet a gyanunk, hogy a tökéletes és hiánytalan «átmentődés» vajmi valószínűtlen. *Sam Dodsworth* annyira igazi regény, hogy terjedelmes két kötetéből színpadon afféle kivonatnál egyebet aligha remélhetünk. Az átdolgozónak érdeme, hogy az író hangját még így is helyel-közzel ki lehet hallani, hanem mindabban, ami a pár íróibb és lelkebb mozzanat egybekapcsolására vagy áthidalására szolgál, a banalitásnak, laposságnak, néha egyenest az együgyűségnek szomszédságába kerülünk.

A derék autógyáros kálváriájának bizony némileg ponyvafüzetszerű kiadását kapjuk, «tizenöt szép képpel».

Látjuk, amint negyedszázados munka után odahagyja az üzletet s a nyárs-polgári életet legfeljebb ábrándokkal díszítgető feleségével beutazza Európát. Ahány állomás, az asszony annyiszor veszi el a fejét, egyik szerető karjából a másikéba kerül, angol katonatiszt, francia-zsidó pénzügyi kalandor, majd osztrák bárói lépén ragad meg, férje állati türelemmel vállalja végzetét s csak a legvégén fű takarodót s keres menedéket egy meglelelkű és választékos nő szerelmében és anyáskodó jóságában.

A házaspár jellemrajza a regény gondosságából kiragadva meglehetősen eltorzul, néha szinte elviselhetetlen plakátsílusba csap át. Az epizódalokok meg éppenséggel átfutó karikatúrákká szegényednek. Sem terük, sem érkezésük nincs egyébre, mint hogy néhány szóval önmagukat — körvonalozzák. A dramatisálás úgynevezett «sikerült színpadi munka», de — sajnos — az üres színpadiasság értelmében is az.

A Vígszínháznak a kiállítás pazar pompájában, a rendezés odaadó gondosságában s a csillogó szereposztásban egyaránt nagyszabású munkája minden lehetőst elkövet, hogy annak, ami törmelékké hullt szét, ismét megadja az *egész* káprázatát. Kivált a két főszerep gazdája, Makay Margit meg Somlay Artúr igyekszik a sokszor fukar és sommázó szavakhoz a regénybeli teljességet — a megjelenítés sugallatos erejével, arc- és tagjátékkal s általában egész magatartásával — mintegy hozzáéreztetni. Makay Margitnak különösen az egyensúlyvesztettség s a házárdjátékos-szenvedély megéreztetése sikerült ragyogóan, beszédének finom árnyalatossága is a magyar színészet legjobb hagyományait idézi. Somlay viszont a selfmademan üzletember fokozatos elgyámoltalanodását rajzolja tökéletesen meggyőző és emberileg megindító módon ; legszebb a legvégső moz-

zanata, midőn egész elrongyolt életét mintegy gyermeki bizalommal a tiszta szerelmű Cortrightné oltalmába ajánlja. Ez utóbbinak alakja még a Dodsworth-házaspárénál is vázlatosabbá vékonyodott : a darab kapkodó sietségében szinte csak utolsó jelenetében jut valamicske lélegzetvételhez. Tőkés Anna bensőséges művészete is csak itt leli módját, hogy egy-két melankólikus melegséggel ejtett szaván át ennek a zárkózott léleknek mélyebb rétegeibe legalább pillanatokra betekintést engedjen. A Pearson-pár, melynek kettősébe Lewis Amerika minden szögletes báját mintegy beletömörítette, az átdolgozásban felületes genre-rá nyomorodnék, ha Rajnai Gábor és Peéry Piroska egyéni szeretetreméltósága, vérbő fantáziája segítségére nem sietne. Ez az egyéni többlet hiányzik az elszánt szépasszony, Dodsworthné, három szeretőjének : Vértess Lajosnak, Somló Istvánnak meg Jávor Pálnak játékából. Különösen a tehetséges Somló vergődik a ránézve merőben idegen feladatban. Zala Karola valóságos specialistája a hagyományok-rabja, nyársatnyelt, idős arisztokrata-hölgyeknek ; ezúttal egyik legkitűnőbb változatát mutatja be a bécsi bárómama vérfagyasztóan szertartásos alakjában. A végeérhetetlen színlap névsorából elismeréssel kell kiemelni Mály Gerő faragatlan bonhomiját, a színpadra hosszabb távollét után visszatért Tassy Mária megjelenésének választékosságát és szép magyar szóejtését, továbbá — biztató ígéreteként — két ifjú kezdőnek, a kedvesen szobaleánykodó Szendrey Júliának meg a bakfisbájú Tolnay Klárinak bemutatkozását. A nápolyi képben az e vonatkozásban aggodalmasan pontos vígszínházi hagyomány szerint egy «valódi» olasz hölgy látta el a telefonszolgálatot. Hegedüs Tibor rendezése szintén a hagyományos keretekben mozog,

nemkülönben Vörös Pál díszlettervezői fantáziája, melynek a színház most is pazar bőkezűséggel és boszorkányos gyorsasággal sietett segítségére.

Muzikusok.

Paul Schurek életképe a Magyar Színházban.

Találghatja, akinek kedve tartja, a bécsi kétszáz előadás titkát. Bizonyos, hogy az «életkép» műfajának, ami főleg külvárosi tárgyokban némi közönségesség-kultuszt is jelent, odaát nagyobb a becsülete. Mi a *Liliom*-mal egy kicsit az úttörők közé tartozunk, s amit ebben a hangnemben behozatalként kapunk, abban többnyire az útszéli naturalizmus uralkodik az igazibb emberi melegség helyett.

Ez a vékonypénzű újdonság arról szól, hogy az utcai zenésztrió legfiatalabb, tehetségrögeszmében szenvedő s valami zöld «Herrenmoral»-ba kótyagosodott tagja, a szakszofonos, megúnja és elkergeti szeretőjét, aki a háztartásban mindhármuknak gondját viseli. Egy talált gyöngysor is felborítja a házibékét s az ábrándok hinárosából végül is a leányanyaságba került szeretőnek becsületes okossága rántja ki a bajbajutott «bohémeket».

De ha legalább ez a két szál csak ennyire is egymásba fonódnék, mint ebből a kétmondatos tartalomvázlatból gyanítható! Valójában minden a levegőben lóg, az alakok hihetetlenül egyszerűek és egyhelybentopogók, a cselekvény pedig szinte negyedóránként reménytelenül elakad. Ilyenkor egy kis muzsikálás tömi be a hézagot, vagy kávéfőzések egy félfelvonáson át, vagy az átrészegeskedett éjtszaka után a három muzsikos három változtatban mosakodást végez, vagy tisztogatás közben hat-hét tányért

izzé-porrá törnek, vagy egy szakajtó krumplit apróra faricskálnak. Ezen azután az igénytelenebbek ki-elégíthetik nevető ösztönüket, aminek külön táplálékáról a szöveg vajmi fukarul gondoskodik.

Vaszary János végezte az átdolgozást, erős a gyanúnk, hogy a «zaftosabb» kiszólások egyrésze is az ő számláját terheli, a «ha már lúd, hadd legyen kővér» elve szerint. Méginkább ez az elv vezeti a vendégrendezőt, Barnay Pált, aki a megvadult szakszofonosról még az inget is leparancsolja. Magyar színpadon még a naturalizmus vaskosságainak is izlésebb a hagyománya.

Jó színészek küzdenek a sikerért — siralmasan kevés municióval. A sajátjától pótlásról még leginkább Gózon gondoskodik, meleg humora az előadás legtöbbitető mozzanatait táplálja. Rátkai kevesebbre boldogult a filozófusnak elgondolt, de üres mulyának megirt vén hegedűssel. Páger a *Liliom*-változathoz egy kicsit eklektikusan keresett színeket. Dayka Margit egyéniségéhez tökéletesen talál a szerepe, csak a megfelelő mondatok reménytelen hiánya bénítja játékát. Köpeczi Boócz ezen a színpadon is friss leleményű színésznek bizonyult.

Az oroszlán.

Ligeti Erzsébet vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Színpadi «légkör»-ről beszélni bizonyára a legelcsépeltbb dolgok egyike, de alig lehet elkerülni, valahányszor az a bizonyos légkör — hiányzik. Például most, ez új író bementetéséből. Hiszen olyan ezerszer el-sütött tárgyat választott, ahol minden a megírás sugallatos voltán fordul meg. Az öregedő férfihíresség meg a csitrimód vakmerő kisleány színpadi párharca már csak nagyon

finom és nagyon újcseggű pengékkel foghatja meg a nézőket, de Ligeti Erzsébet egyelőre lomtárból szedi elő a fegyvereit, a kezelésükben pedig megindító ügyetlenséggel bizonytalankodik.

Az önmagát nyugalomra ítélő nagy baritonista zsarnoki magányába belésodor egy kis faragatlan fruskát, az idilljük köré izetlen és képtelen kisvarosi botránykrónikát rögtönöz, közben pedig egy megfoghatatlan szerelmű második pár történetét is bonyolítgatja, olyan szerencsével, hogy nem akad nézője, aki e részben szándékain és fordulatain eligazodnék.

A cselekvény középponti magjának, az «oroszlán» és cica játékanak színpadi hagyományai olyan erősek, hogy ez a tárgy szinte önmagától elkezd kialakulni. Csakhogy ez esetben a szerző valósággal ár ellen dolgozik: lemond a «ziccer»-ről, inkább rendre azt a megoldást választja, ami egyedül elfogadhatatlan. Helyzetet helyzetre halmoz és egyikkel sem boldogul, nyakra-főre beleszalad a legszívárabb laposságokba. Pontosan olyankor, amikor alakjainak valami «jót» kellene mondani, nem jut semmi az eszükbe. Ilyenkor elmesélgetik önmagukat, egyszer egy megoldódott nadrágövhöz, másszor almarágcsáláshoz folyamodnak, esetleg pinceajtón bújkálnak ki s be, hogy valahogy célhoz jussunk, viszont ne hamarabb, mint egy egész estére szánt darab időtartama megkívánja.

Vajda Pál rendezése ezen az alapvető tétovaságon nem sokat lendített; sokat a színészek játéka sem, kik szemelláthatólag valamennyien hasztalan keresték a fogódzót tanács-talan feladataikban. Csontos nagy tehetsége itt-ott megvillant ugyan, de az élete válságos pontjára jutott férfi és művész gondosabb jellemrajza helyett egészben ő is beérte valami totyakos egykedvűséggel.

Turay Ida végkép nem foglalt állást, hogy vadmacskakölyket játszék-e vagy csengetyűs barikát; végül (ritka eset!) a báránka falta fel a vadmacskát. Boray és Sajó Lili szerelmespárja három felvonáson át töprengett a saját érzelmi összefüggésén, mely elől hol a pincébe, hol a konyhába zárkóztak el, de hiába: a szerző mégis egymásnak szánta őket. Z. Molnárnak az italos dülöngés, Szigetinek a köpködő beszéd minden igényt kielégítően sikerült.

Az abbé.

Paul Anhelme színműve a Kamara Színházban.

X. Pius pápának jóságos arca tekint le a glandieui plébános szobájának faláról. A darab egész szelleme a századeleji Franciaország világából való. Akkor is írta jogász-szerzője, olyan «bűnügyi» anyagból, amit a való élet brutalitása sodort bírósági elnöki széke elé. Egy tisztaéletű abbé rettenetes, de igazi lelkipásztori alázattal viselt kálváriajárását vitte színpadra, mely csaknem hóhérbárd alá vezetett. A gyónási titok szentségének mártíromsága felé mutat ez a misztériumdráma-anyag, melyhez azonban emberséges érzésű szerzője inkább a jogászlelkiismeret, semmint a vallási miszticizmus oldaláról közeledett. Újdonságkorában a darabnak a párisi Porte Saint Martin-színházban nagy sikere volt, Coquelin az abbé szerepében emlékezetes diadalt aratott.

Most az új vezetés alá került Kamara Színház Orbók Attilával átdolgoztatta a régi színművet s azzal nyitotta meg kapuit. Hatását most sem fogja eltéveszteni, kivált, mivel az intézet művész-igazgatója, Harsányi Rezső a főszerepben kiténő alkalmat nyert arra, hogy színészi ké-

pességeiért az új együttes élén is teljes tekintéllyel helytálljon. Szépen, nemes tartózkodással és őszinte bensőséggel oldotta is meg feladatát. Különösen a második felvonásban, a gyilkos asztalossal, majd nyomban ezután a püspökével való jelenete fogta meg a nézőteret a gyötrődő, de megkönyékezhetetlen hűségű lélek szívbemarkoló feltárulásával. Gondos kéz irányította és szembetűnő komoly becsvágy fűti az egész előadást. Gárday markáns egyéniségű, kevés eszközzel sokat megéreztető színész, Toronyi L. Imre meleg és közvetlen férfiassága is az új társulat egyik megbízható erősségének ígérkezik. Orsolya Erzsébet eddig csak elszórtan oldhatott meg — jobbára

mindig igen figyelemreméltóan — egyes feladatokat különféle kísérleti színpadokon, most talán szervesebb fejlődésnek indulhat ezúttal is sok jóval biztató tehetsége. Szatmári Margitot először láttuk, rövid, de kényes jelenetében sok biztosság volt és dícséretes mértéktartás. Vágóné mélyen megindító szívhangjait régóta ismerjük és becsüljük. Szakáts Zoltán tavalyi vígszínházi megnyerő bemutatkozása óta többnyire operett-színpadokon kallódott; nagy bensősége, szép dikciója drámai szerepekre utalja. Sala Domokos most is annak a jeles genererajzolóknak bizonyult, akinek már Alapi társulatában is megismertük.

Rédey Tivadar.

A színházi világtalálkozó Rómában.

Az olasz tudományos akadémia, a Reale Accademia d'Italia ez év októberében rendezi a negyedik, «Volta» nevről elnevezett kongresszust. A IV. Convegno «Volta» az idén a színház időszerű kérdéseivel foglalkozik. Európa legkiválóbb színházi szakemberei, drámaírói, dramaturgjai és rendezői kaptak meghívást a kongressusra, melynek résztvevői a következő öt problémacsoporttal foglalkoznak majd:

- I. A színház és az állam viszonya,*
- II. A színház, film és rádió kölcsönös viszonya,*
- III. Színpadforma, színpadtechnika és díszlet problémái,*
- IV. A színház a népek erkölcsi életében, — végül*
- V. A színházépület és színházépítészet korszerű kérdései.*

A római színházi világtalálkozusról folyóiratunk novemberi száma részletes ismertetést közöl.

K Ü L F Ö L D I   K R Ó N I K A

Részletek «Az ember tragédiája» új olasz fordításából.

Ha hetven esztendő kellett ahhoz, hogy a megvalósulás ígérétevel időszerű legyen Toldy Ferenc és Greguss Ágost jóslata, akik világhírt jósoltak *Az ember tragédiájá*-nak, ennek két fontos oka volt. Egyik: a megfelelő értékű fordítások hiánya, — a másik: kultúrdiplomáciánk tétlensége. Hét évtized múlt el minden tervszerű akció nélkül. A madáchi műnek egy-két lelkes rajongója időnként több-kevesebb eredménnyel megkísérelte, hogy hozzájáruljon a magyar teremtő géniusz e nagy alkotásának világelismertetéséhez, azonban mindössze három-négy év óta beszélhetünk Madách hajnaláról.

A bécsi, müncheni és prágai rádió *Tragédia*-előadásai és a Burgtheater kivételes sikere hívták fel Európa színházi embereinek figyelmét a magyar zseni hatalmas költői látomására. Néhány magyar szakember lelkes propagandájára az olasz színházi világ is érdeklődni kezdett *Az ember tragédiája* iránt, azonban megfelelő jó fordítás hiányozván, nem lehetett gondolni színházi előadására.

Ezen a hiányon segített az olasz-magyar kultúrkapcsolatok két hivatott őre és fejlesztője: Antonio Widmar és Alberto Gianola. Antonio Widmar számos magyar regényt, színművet fordított olaszra, de különösen nagy sikerei voltak Itáliában mint a magyar költészet poéta-tolmácsolójának. Petőfi, Arany, Reviczky versei Widmar congeniális műfordításaiban lettek közismertek, úgy, hogy sokszoros öröm volt az olasz-magyar irodalmi kapcsolatok minden igaz barátja számára, amikor ő vette kezébe *Az ember tragédiája* fordításának ügyét.

Madách remekművéből mindenekelőtt a modern olasz színpadi dramaturgia kívánalmainak megfelelő színpadi átdolgozás készült, gyakorlati célról, előadásról lévén szó. Ötven év színházi tapasztalatainak és olasz színházi szakembereknek a tanácsait figyelembe véve rövidült előadhatóvá az előadás-időkeret kétyszeresen meghaladó eredeti szöveg. Ezután ültek neki a fordítók a nagy munkának, mely immár befejezést nyert.

Modern olasz színpadi nyelven szólal meg a *Tragédia* Antonio Widmar és Alberto Gianola tolmácsolásában. A még kéziratban lévő fordításból izelítőül két részletet közlünk: Kepler és Borbála, valamint Danton és a Márkinő dialógusát.

I.

Eva:

Gianni, mi occorrerebbero quattrini!

Adamo:

Non ho un soldo, ti sei già presa tutto!

Eva:

Sempre miseria dunque ho da soffrire?

Come pavoni brillano le altre

E ho vergogna di mostrarmi in mezzo a loro!

Adamo:

E notte e giorno non mi stanco io forse
Per te, col far mercato della scienza,
Degradandomi senza alcun bisogno
A preparar pronostici ed oroscopi,
A nasconder le mie vere scoperte
Ed a predire — io lo so bene! — il falso?

Eva:

Ah, sì? I tuoi sacrifici mi rinfacci?
Ed io non mi sacrifico abbastanza
Per te, io, figlia d'una gran casata,
Legando al dubbio rango d'un tuo pari
La mia sorte? E non t'ho forse elevato
A un rango superiore? Nega, ingrato!

Adamo:

Di dubbio rango: spirito e sapere?
Forse è d'oscura origine quel raggio
Che dal cielo discende alla mia fronte?
V'è altra nobiltà fuori di questa?
O donna, se potessi mai comprendermi
E se il tuo senno fosse affine al mio,
(quale illusione, ahimé, al tuo primo bacio!)
Orgogliosa di me, non cercheresti
La tua felicità da me lontano.
Di che infinito amor t'ho amata, o donna,
E t'amo ancora, ahimé, chè amaramente
Mordace fu quel miel che al cor m'è sceso!
Separarmi da te? Pur con dolore,
Forse io sarei più quieto, ed anche tu
Senza di me saresti più felice,
Ma vi si oppone l'ordine esistente:
Riguardi umani e il veto della Chiesa.
Insieme soffrirem fino alla tomba.

Eva:

Via, Giovanni, non farne una tragedia
Se parlo qualche volta un poco a vèrvera.
Io non volevo affliggerti. Ma, ecco,
Abbiám fatta la pace. Buona notte!
Domattina ricordati il danaro!

II.

Eva:

Anche qui c'è una testa, non peggiore
Di quella che hai mozzata alla Rolland!

Adamo:

Dure parole in delicata bocca!

Eva:

Non ne vuol di più tenere la forca!

Adamo:

E' il mio mondo quest'orrido strumento.
Da che ci sei salita un pò di cielo
V'è disceso con te, ed è un santuario.

Eva:

Non schernisce per via il sacerdote
La vittima votata al sacrificio!

Adamo:

Credimi: qui la vittima son io!
Tra questo sangue è tal pena esser solo
E l'intuir come sia bello amare!
Donna, se m'insegnassi un giorno solo
Questa scienza celeste, il giorno appresso
Darei tranquillo il capo alla mannaia!

Eva:

Nel mondo degli spettri amore agogni?
La tua coscienza non se ne sgomenta?

Adamo:

Degli uomini comuni è privilegio
La coscienza; ma chi guida il destino
Non ha tempo di volger gli occhi attorno.
Del turbine hai sentito mai che resti
Se fragil rosa al suo passar s'inchina?
O credi tu che chi la fama esalta
Cessi per questo di sentirsi uomo?
Non crederlo: il cuor batte anche sul trono.
E se Cesare amò mai qualche donna,
Questa in lui forse vide solamente
Un buon giovine, nè ebbe alcun sentore
Che lo temesse e ne tremasse il mondo.
Se così è, perchè non m'ameresti?
Non sei tu donna e non son io un uomo?
Dicon che il cuore provi amore od odio
Da quando con lui viene a questo mondo.
Sento il mio cuore come affine al tuo
E tu, donna, non senti questa voce?

Eva:

E se anche...? A che prò? Un Dio ti guida
Ben diverso da quello che ho nel cuore:
Mai potremo comprenderci l'un l'altro.

Adamo:

E tu lascia la tua fede antiquata!
A che adorar divinità sbandite?
Alla donna conviene un solo altare,
Che non invecchia mai: e questo è il cuore!

Eva:

Può avere abbandonato anche un altare
I suoi martiri! Oh, Danton, più sublime
Custodir con amore una rovina
Ch'adorar la potenza ai suoi albori!
Tal compito è più degno d'una donna!

Adamo:

Nessuno ancor m'ha visto intenerirmi!
E se, amico o nemico, ora vedesse
Che colui che il destino sferza avanti
Come tempesta per purgare il mondo,
Sul patibolo implora un pò d'amore,
Che sarcasmi! E chi più lo temerebbe?
Pur da te invoco un raggio di speranza.

Eva:

Se oltre la tomba il tuo spirito in pace
Gettata avrà la polvere sanguigna
Di questi tempi tristi, forse...

Adamo:

Oh, taci!

Io nel mondo di là non credo, donna!

Siciliano könyve Villonról.

Siciliano Italo pár évvel ezelőtt az olasz irodalmat tanította az Eötvös-Coilégiumban és a budapesti egyetemen. Diplomáciai «mellékfoglalkozása», rokonszenves egyénisége, közvetlen és választékos modora a budapesti társaságban is előnyös helyet biztosítottak számára, de talán mélyebb nyomot hagyott azokban, akik előadásait hallgathattuk. Hamarosan rájöttünk, hogy a biztos fellépésű világfi mögött érzékeny szívű, a szépségek iránt fogékony műélvező és nagy műveltségű tudós lappang. Abban az időben csak kisebb művekben csillant fel ez a nagyobbra termett tehetség, a «nagy mű», ami az egész embert magában foglalja, váratott magára. Most megjelent: *François Villon et les thèmes poétiques du moyen âge*. (Armand Colin cég kiadása. Páris.)

Eddig inkább a modern irodalom vonzotta. 1927-ben még *Dal Romanticismo al Simbolismo. Théodore Banville* címen jelent meg könyve. Valószínűleg ezután ébred fel érdeklődése a középkor iránt, mert 1930-ban *Villon Testament*-jének mesteri és eredeti elemzése jelenik meg a *Rassegná*-ban. Ugyanitt lát napvilágot két év múlva tanulmánya *Chrétien de Troyes*-ről, ami a felébredt érdeklődés tartósságát jelzi.

Sicilianóból mégsem lett középkori specialista abban az értelemben, hogy az 1500-ik éven túl nem lát. Amikor a középkori szellemet a romantizmusmal hasonlítja össze, ugyanolyan biztosan és bőségesen önti az adatokat a XIX. század irodalmáról, mint a középkoréről. A modern irodalom tanul-

mányozása azonban más irányban is hatott a középkorkutató Sicilianóra : «... sokat töprengtem azon, vajjon valóban létezik-e valamilyen «ananké», amely unalommal és nehézkességgel önt el minden tudományos munkát, vagy talán a középkori irodalomra is lehet alkalmazni azokat a kritikai és esztétikai eljárásokat, amelyek kellemesebbé és termékenyebbé teszik a modern irodalmak tanulmányozását».

A modern módszer Sicilianónál körülbelül *Taine*-t és *De Sanctis*-t jelenti. A környezetből indul ki akár a költő egyéniségéről, akár művéről van szó. Villon egyénisége érthetőbb — noha exotikus jellegéből veszt — ha tudjuk, hogy ebben a korban a rablás és gyilkolás mindennapi eset és az emberek tekintélyes része állandóan ezzel foglalkozik. Költészete is kevésbé érdekes, amikor látjuk, hogy kortársai és előzői is ugyanazokkal a témákkal foglalkoztak, de a környezettel való összevetésből annál élesebben domborodik ki Villon nagyobb művészete.

Mestereinek módszerét Siciliano el is mélyíti és tovább is fejleszti. Az elmélyítés iránya a filológiai alaposág. Szövegkritika, oklevelek ismerete, sokszor szellemes és talpraeset magyarázata, az életrajzi adatok alapos vizsgálata e munka részletei. A továbbfejlesztés a legújabb irodalomtudományi módszer — a szellemtörténeti — eszmekörét olvasztja a régebbibe. Könyvének utolsó fejezetét bármelyik *Dilthey*-tanítvány a magáénak vallhatná.

Az alapos környezettanulmány után mind szűkebbre vonja a kört : az általánostól az egyed felé halad. Könyvét két részre osztja ; az első rész címe : «L'Homme», az ember. A kor és környezet rajza után következik csak az életrajz, aztán a negyedik fejezet : «Je, Francois Villon...», amely egyéniségének, lelkének szálaít fejt fel. A második rész a környezetrajzot még szélesebb alapokra fekteti. Igazában a középkori francia irodalom alapos, részletes és eredeti története ez. A szorosabb értelemben vett irodalomtörténeten kívül felkutatja azokat az elemeket is, amelyek legerősebben hatnak a kor irodalmára, majd a témákat veszi sorra, amelyek a költőket foglalkoztatják. A második rész harmadik könyve végül azt kutatja, hogy e témákat hogyan dolgozta fel Villon, miben áll művészete.

Egyénivé teszi, életet ad a módszernek Siciliano kritikai érzéke. Szinte gyanakvó ez a kritika. Mindent előlről kezd, a legbiztosabb eredményt sem fogadja el. Sőt minél inkább hisznek az emberek egy-egy megállapításban, annál gondosabban vizsgálja meg újra. Ilyen a «Je ris en pleurs» esete. Villon ellenmondásait : gatzetteit és vallásosságát, bohó jókedvét és mélabús életbölcsejét, kóborló zsvány barátait és állítólagos előkelő összeköttetéseit ezzel a mondattal magyarázták. Siciliano kezében elolvad az egész elmélet, mint a vaj a napon. Elsősorban bebizonyítja, hogy a «je ris en pleurs» — (könnyek közt nevetek) formula nem Villon leleménye, hanem valóságos közhely a középkori francia irodalomban. Aztán jön a többi csapás az elméletre : a gatzettek és a vallásosság összeegyeztetése általános jellemvonás a középkorban, a bohó jókedv és a mélabús életbölcsejt szerepelhetnek egy költeményben, de nem egy időben keletkeztek : az első a magabizó ifjúság szüleménye, a második a csalódott öregkoré. Előkelő összeköttetése pedig nem volt Villonnak. Csak megénekelte a párisi nagyurakat, mert hallott róluk, mint mindenki, aki Párisban élt.

A kritikai érzék forrása a kesernyés, de nem terméketlen szkepszis. Emlegeti Belacquát, aki kineveti Dantét a Purgatóriumban, mert előre

akar haladni, mert keres, kutat. «Ez a tapasztalt és veszedelmes személyiség igen gyakran kísérte a jelen könyv szerzőjét. Mivel nem tudtam megölni, megláncoltam.» A szkepszis következménye, hogy nem hisz a kritika abszolút voltában: «Azt hiszem, hogy a kritika minden megnyilvánulásában — beleértve bizonyos mértékig az irodalomtörténetet is — költészet. Ez alatt azt értem, hogy egyéni alkotás». A különböző irodalomtörténeti módszereknek csak az az értékük, hogy mindenki kiválaszthatja az egyéniségének legmegfelelőbbet. Nem tud elképzelni olyan módszert, amely általánosan kötelezne mindenkit.

A bevezetésben hangoztatott szkepszis után meglepi az olvasót a befejezés, amely a szellemtörténet egyik — hogy így mondjam — legszellemtörténetibb eredményének, az úgynevezett «hullámelméletnek» ad helyet. Úgy látszik az értelem elméletalkotó vágya Sicilianóban is legyőzte a századeleji kételkedőt.

Megállapítja, hogy a középkor és a romantika szelleme alapvonásaiban azonos. Nemcsak arról van itt szó, hogy a romantika a középkorban fedezte fel szellemi őst, hanem az alapelemek azonosságáról. «Mint a középkor, a romanticizmus is nemcsak képzelete és szíve segítségével «valósította meg» a végtelent és a misztikumot, hanem testével is, azaz az anyag esendőségével és romlásával, az emberi nagyság és élvezet hiábavalóságával, annak romjaival, amit az ember épített. És egészen úgy, mint a középkorban, a por és hamu előtt az eltévelyedett ember mélabús panaszja, vagy épületes elmélkedése emelkedik fel.» Nemcsak a világnézet, a költők alapmagatartása is azonos: mindkét korban önmaguk felé fordulnak. A romantika és a középkor közt csak az a különbség, hogy közbe esett a racionalista klasszicizmus néhány évszázada, amely természetesen érezteti hatását.

Siciliano levonja a következtetéseket: Az emberiség története a «természetes» és az «értelmi» képességek váltakozó uralmából áll. «Úgy látszik az emberi szellem nem ismer más megoldást.» A váltakozásnak ez a sorszerűsége jó alkalom arra, hogy kifejtse véleményét az emberi elme kicsinyességéről, korlátoltságáról. Így újra szóhoz jut a bevezetésből már ismerős hang, Belacqua hangja: «... titokzatosan kialakuló eszmeáramlatok teremtik a tényeket és sodorják magukkal az egyéneket... A költők hozzáilleszkednek az áramlatokhoz, annak lesznek fenséges és szépcsendű hangjai, de az a szekér ragadja el őket, amelyről azt hiszik, hogy ők hajtják.»

Fábián István.

A viareggioi irodalmi díj nyertesei.

Olaszországban az állam, a tartományok, a városok, a kiadók, az újságok, a magánszemélyek évenként számos irodalmi díjat osztanak ki. Valamennyi közül azonban kimagaslik a viareggioi nagy irodalmi díj (25.000 líra), amely elsőrendűségét nemcsak annak köszöni, hogy odaítélésében a római kormány is részt vesz, hogy zsűrijében az olasz szellemi

élet legkiválóbb személyiségei foglalnak helyet, hanem főleg annak, hogy a legmagasabb irodalmi igényekkel lép fel.

Már a múlt évben is rendkívüli nehézségekbe ütközött a versenyző írók művei közül kiválasztani azt a könyvet, amely egyedül és feltétlenül megérdemli a díjat. Meg kellett osztani a díjat olyképpen, hogy az első

díjat *Campanile* Achile humoristának ítelték oda, míg öt más író t pénzbeli és tiszteletbeli kitüntetésekben részesítettek.

Az idén sem volt könnyebb dolga a zsűrinek, mert ez évben felette nagy-értékű kritikai és tudományos művek versenyeztek egymással. Olaszország legjelentősebb írói és tudósai gyűlekeztek az idén Viareggióban össze és az egész olasz szellemi világ feszült érdeklődéssel várta a díjkiosztás eredményét. Augusztus 12-én délelőtt döntött a zsűri. Délután megtartották a hagyományos könyvvásárt, melyet Ciano gróf, a kormány sajtófőnöke és Mussolini veje, továbbá a politikai és irodalmi élet vezetői nyitottak meg és amelyen az írók sajátkezüleg írták be nevüket műveikbe. Este pedig a Royal-szálloda kertjében elegáns és érdekes társaság gyűlt össze táncmulatságra, ahol éjjélkor, kürtszójelezte szünetben, hirdették ki az irodalmi díj odaitélését.

Mint Ferretti Lando előadta, a díjat az idén is meg kellett osztani. Az első díjat (10.000 lírát) *Calzini* Raffaele nyerte el, akit lelkesen megtapsoltak. A második díjat (7000 lírát) Gallion Marcello, a harmadikat Saviotti Gino, a negyediket Radius Emilio, végül az ötödiket, aranyérem alakjában, Fehr Lujza Mária költőnő kapta.

Calzini *Segantini* festő mesteri életrajzával érdemelte ki az első díjat. A könyv a XIX. század nagy festőjének nemcsak pontos, hanem hangulatos élettörténetét adja, pompás kor-képet fest, Milanó, Lombardia, En-

gandin, Brianza vidékének intuíciójával stílművészettel ecsetelt képét nyújtja. A hegyek szépsége, a fensík magánosság, a szülőfölddel és a természet életével való szoros kapcsolat, bájos harmóniába olvad és megadja a döntő alaphangulatot a megértéshez és élvezethez. Mindenesetre jellemző a mai olasz szellemi életre és értékelésre, hogy nem életidegen esztétikai művet jutalmaz, hanem a szellem és az élet egybeolvadását keresi és becsüli.

Gallion Marcello váratlan, de jól megérdemelt második díjat *Comando di tappa* c. művével nyerte el. Munkája a mai olasz ifjúság, az avantgárdisták szellemét tükrözi vissza, amely az élet heroikus elemeit magyarázza és értékeli. A 33 éves író eddig már hat könyvet adott ki és néhány év előtt a san-remói irodalmi díjat kapta meg.

Saviotti Gino harmadik díjjal kitüntetett *Mezzo matto* regénye mély problémákkal foglalkozik, melyeket lélektanilag gondosan dolgoz ki. Tárnya egy nagy tettekre hivatott, de az életben úrrá lenni nem tudó ember megrázó története.

A 28 éves *Radius* Emiliót a nagyközönség még nem ismeri eléggé. *Éjjéli barátok* című (4. díjjal) jutalmazott műve misztikus sorsok és emberek nagystíliú előadójának és magyarázójának mutatja.

Az aranyérmet nyert *Fehr* Lujza Mária költőnő *Április* c. kitűnő elbeszélés-kötetével vívta ki az elismerést és a kitüntetést.

Bittenbinder Miklós.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.